

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Г.Ю. НІКІТІНА-ДУДІКОВА

**РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО
ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕ-
ПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, ВЧИНЕНОГО ЩОДО
МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК**

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Ю.М. Черноус*

Вінниця
ТОВ «Твори»
2018

УДК 343.983(477)(075.8)

ББК 67.9(4УКР)311я73

Н—62

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Національної академії
внутрішніх справ від 24 квітня 2018 р. (протокол №7)*

Н—62

Нікітіна-Дудікова Г.Ю.

Розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи: навчальний посібник / за заг. редакцією доктора юридичних наук, професора Ю. М. Черноус. — Вінниця: ТОВ «Твори», — 2018. — 292 с.

ISBN 978-617-7706-55-6

Навчальний посібник висвітлює теоретичні засади та практичні рекомендації розслідування одного із найбільш суспільно небезпечних злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості — насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи. У навчальному посібнику розкривається криміналістична характеристика насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, типові слідчі ситуації та версії, які висуваються на початковому етапі розслідування, тактика проведення слідчих (розшукових) дій.

Навчальний посібник розрахований на здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів, науково-педагогічних та практичних співробітників, а також широкого кола читачів, що цікавляться питаннями розслідування злочинів

Рецензенти:

Шепітько В.Ю. — професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.

Щенко А.В. — професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

УДК 343.983(477)(075.8)

ББК 67.9(4УКР)311я73

ISBN 978-617-7706-55-6

© Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, 2018

© ТОВ «Твори», 2018

ЗМІСТ

ДОВІДКА ПРО АВТОРА.....	5
ПЕРЕДМОВА.....	6

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, ВЧИНЕНИМ ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

1.1. Спосіб вчинення злочину	8
Питання для самоконтролю:	27
1.2 Обстановка та слідова картина злочину	28
Питання для самоконтролю:	48
1.3 Особа злочинця	49
Питання для самоконтролю	65
1.4 Особа потерпілого	66
Питання для самоконтролю	76

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ ВЧИНЕНОГО СТОСОВНО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ.....

2.1. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і обставини, що підлягають встановленню.....	77
Питання для самоконтролю:	91
2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування	92
Питання для самоконтролю:	109

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, ВЧИНЕНОГО ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ.....	110
3.1 Тактика проведення вербальних слідчих (розшукових) дій.....	110
Питання для самоконтролю:	143
3.2 Тактика проведення нонвербальних слідчих (розшукових) дій.....	144
Питання для самоконтролю:	169
3.3 Тактика проведення змішаних слідчих (розшукових) дій.....	170
Питання для самоконтролю:	207
ВИСНОВКИ	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	212
ДОДАТКИ	251

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

НІКІТИНА-ДУДІКОВА ГАННА ЮРІЇВНА

Народилася 14 квітня 1989 року в Читинському районі Російської Федерації.

Вищу освіту за спеціальністю «Правознавство» здобула у Київському національному університеті ім.Тараса Шевченка (2006р.–2012р).

У 2014 р. отримала свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. З 2017 р. поєднує практичну і науково-педагогічну діяльність у Національній академії внутрішніх справ на посаді доцента кафедри криміналістики та судової медицини.

У 2013 р. розпочала роботу над кандидатською дисертацією «Розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи» під керівництвом начальника кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, професора Віктора Казимировича Весельського, однак передчасна й трагічна загибель наукового керівника стала на заваді реалізації наукових планів. Робота була завершена 2017 р. за допомоги професора кафедри криміналістики та судової медицини академії, доктора юридичних наук, професора Юлії Миколаївни Чорноус.

Ганна Юріївна свій науковий пошук спрямувала на дослідження розслідування статевих злочинів, вчинених щодо малолітніх. За цим напрямом підготовлено наукові статті у фахових виданнях України та міжнародних журналах. Автор успішно поєднує науково-педагогічну діяльність з практичною роботою, що стосується захисту прав малолітніх потерпілих під час розслідування злочинів.

ПЕРЕДМОВА

Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи, є злочином проти статевої свободи і статевої недоторканості, що завдає непоправної шкоди психічному та фізичному здоров'ю потерпілого, принижує людську гідність, викривлює ціннісні уявлення, полягає в будь-яких діях сексуального характеру (крім природного статевого акту), із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану малолітньої особи (ч. 3 ст.153 КК України).

Малолітні потребують посиленого захисту, оскільки через особливості свого психічного та фізичного розвитку стають легкою здобиччю злочинців.

Із ратифікацією Україною 2012 року Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 року наша держава зобов'язалася застосовувати всі заходи для захисту дітей, недопущення щодо них сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури України, 2016 року зареєстровано 883 злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, серед них 214 – насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, 2017 року зареєстровано 838 та 246 злочинів відповідно. Розслідування вказаних злочинів пов'язано з певними складнощами, адже до суду з обвинувальним актом направляється лише дві третини проваджень, зокрема, 2016 року – 139, 2017 року – 150. Відповідно, практичні співробітники потребують забезпечення криміналістичними рекомендаціями.

Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи, характеризується високим рівнем латентності, тому кількість зареєстрованих злочинів лише частково відображає

реальні статистичні дані. Спостерігаються негативні тенденції, пов'язані із зменшенням віку малолітніх потерпілих, причетністю до злочинних дій членів сім'ї дитини. Окреслена ситуація вимагає застосування дієвих заходів реагування.

Зокрема, необхідною є розробка окремої методики розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи. Доцільним є висвітлення рекомендацій міжнародних організацій і практики Європейського суду з прав людини в частині дотримання прав потерпілого та підозрюваного під час досудового розслідування статевих злочинів та формування на їх основі криміналістичних рекомендацій.

Розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, не було предметом окремого дослідження у вітчизняній науковій та навчальній літературі. Сьогодні існує потреба у комплексному висвітленні даної тематики, з урахуванням правових реалій та особливостей злочинної діяльності.

Розслідування злочинів проти статевої свободи та недоторканості традиційно вивчається під час опанування здобувачами вищої освіти Національної академії внутрішніх справ навчальної дисципліни «Криміналістика», а також інших навальних дисциплін, спрямованих на оволодіння криміналістичними знаннями: «Розслідування окремих видів злочинів», «Актуальні проблеми криміналістики», «Інновації у криміналістиці». Окреслені обставини визначили необхідність підготовки навчально-методичної роботи з даної проблематики.

РОЗДІЛ 1.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, ВЧИНЕНИМ ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

1.1. Спосіб вчинення злочину

У кожній науці є системи термінів, понять, класифікацій, за допомогою яких визначається зміст усієї науки. Вони становлять онтологію науки, а тому повинні мати чітко сформульоване значення і коло охоплювальних елементів.

Спосіб вчинення злочину як порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою для досягнення злочинної мети, – це важливий структурний елемент криміналістичної характеристики, що є основою для формування криміналістичних методик розслідування будь-якого злочину.

Тому перш ніж розкрити поняття способу вчинення злочину як елемента криміналістичної характеристики, необхідно дати визначення поняття самої криміналістичної характеристики злочину.

Криміналістична характеристика злочинів – це науково розроблена парадигма дослідження криміналістичної суті злочинів – їх діяльнісного (функціонального) і слідового (інформаційного) аспектів з метою формування вихідної інформаційної бази для побудови окремих методик їх розслідування.

В свою чергу, криміналістичну характеристику насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи можна визначити як імовірну модель злочину, основу для побудови таких же ймовірних умовиводів – слідчих версій та встановлення обставин кримінального провадження, досягнення його завдань.

Розглядаючи криміналістичну характеристику насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, вважаємо за необхідне виділити такі основні елементи криміналістичної характеристики даного виду злочину: спосіб вчинення злочину; слідова картина, обстановка вчинення злочину; особа злочинця; особа потерпілого.

У системі криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, важливе значення має такий її елемент, як спосіб вчинення злочину.

Дані про способи вчинення злочинів є фактичною базою для висування й перевірки версій і, водночас, визначають характер вирішення інших завдань, пов'язаних із розслідуванням і розкриттям цих злочинів.

Спосіб вчинення злочину детермінується низкою об'єктивних факторів, які належать до умов середовища, в якому цей злочин вчиняється, та суб'єктивних, які характеризують особу злочинця.

Спосіб вчинення злочину проявляється в певних діях, які викликають зміни в обстановці й інших речових елементах середовища. Ці зміни дають інформацію про спосіб вчинення злочину й опосередковано про фактори, що детермінують його, а також про особу злочинця.

На думку В.О. Коновалової, у криміналістиці спосіб вчинення злочину розглядається як детермінована умовами зовнішнього середовища і психологічними властивостями особи система взаємозв'язків, дій з підготовки, вчинення та приховування злочинів, пов'язаних із використанням знарядь і засобів, умов, місця та часу, що відповідають меті вчинення¹.

С.М.Зав'ялов зазначає, що у криміналістичному значенні спосіб вчинення злочину – це об'єктивно й суб'єктивно

1 Криміналістика: підруч. / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А.В.Іщенко, О.О. Алексєєв та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – С. 202

зумовлена система поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення ним злочину, що залишає різні характерні сліди зовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити сутність події, що відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані².

Спосіб вчинення злочину охоплює не лише дії, безпосередньо пов'язані з цим, але й ті, що спрямовані на підготовку й приховування злочину. Спосіб вчинення злочину – це дії злочинця, які полягають у певній взаємопов'язаній системі цих дій і прийомів підготовки, вчинення та приховування злочинів.

У науковій літературі зазначається, що спосіб вчинення злочину свідчить, насамперед, про відповідні об'єктивно-предметні умови, в яких здійснювалась злочинна дія. Дані умови, до яких можуть належати об'єкт, предмет злочину, а також місце, час, обстановка і засоби вчинення злочину, суттєво впливають на спосіб, виступають його детермінантами, тобто визначають відповідний образ дій, метод, послідовність рухів і прийомів, що застосовує особа при вчиненні злочину³.

Спосіб вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом знаходиться в безпосередньому зв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину. Ступінь взаємодії цих елементів між собою впливає на характер вчинюваних дій, що дозволяє провести відповідну класифікацію такого виду злочину.

Так, за способом вчинення злочину насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом можна поділити на такі класифікаційні підгрупи:

2 Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Зав'ялов Сергій Михайлович. – К., 2005. – С. 101

3 Панов М. І. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. посіб.] / Панов М. І. – К.: Ін Юре, 2007. – С. 143

1. За способом підготовки до вчинення злочину – вчинений із попередньою підготовкою (заздалегідь визначається місце вчинення злочину, готуються засоби придушення опору, засоби приховання злочину) та вчинений без попередньої підготовки (підготовка до вчинення злочину здійснюється на місці вчинення злочину, підготовка відсутня)⁴. У більшості випадків має місце попередня підготовка злочинця, що передбачає застосування ряду підготовчих заходів.

2. За способом подолання опору потерпілої особи можна виділити: злочин вчинений за допомогою застосування фізичного насильства, за допомогою погрози застосування фізичного насильства, за допомогою використання безпорадного стану потерпілої особи⁵. Переважно під час вчинення злочину застосовується фізичне насильство.

Проаналізувавши спосіб подолання опору потерпілої особи, приходимо до висновку про наявні кореляційні зв'язки між способом подолання опору потерпілої особи та віком особи злочинця, віком потерпілої особи, місцем, часом вчинення злочину, слідовою картиною.

За зв'язком «спосіб вчинення злочину – вік потерпілої особи» відзначається, що фізичне насильство як спосіб подолання опору переважно застосовувався до потерпілих віком від 7 до 10 років та у віці від 10 до 14 років. До потерпілого віком від 7 до 10 років також застосовувалася погроза застосування фізичного насильства, у той час як використання безпорадного стану як спосіб подолання опору у більшості випадків був застосований до потерпілих у віці до 7 років.

4 Вивчення кримінальних проваджень свідчить, що насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи, було вчинено з попередньою підготовкою у 56,2% випадків та раптово, тобто без попередньої підготовки, у 43,8% випадків.

5 Вивчення кримінальних проваджень свідчить, що для подолання опору потерпілого злочинець використовував фізичне насильство у 60,5%, погрозу застосування фізичного насильства у 30,5%, безпорадний стан у 9%.

За зв'язком «спосіб вчинення злочину – вік особи злочинця» вбачається, що неповнолітні як спосіб подолання опору потерпілої особи найчастіше використовують фізичне насильство, особи у віці від 40 до 60 років – погрозу застосування насильства, а безпорадний стан потерпілого використовується найчастіше особами у віці, старшому за 60 років.

За зв'язком «спосіб вчинення злочину – місце вчинення злочину» простежується, що за допомогою як фізичного насильства, так і погрози його застосування, а також безпорадного стану потерпілого злочин було вчинено у переважно у приміщенні, рідше – на відкритій місцевості.

За зв'язком «спосіб вчинення злочину – час вчинення злочину» визначено, що за допомогою фізичного насильства злочин у більшості випадків було вчинено вдень незалежно від способу подолання опору потерпілої особи.

За зв'язком «спосіб вчинення злочину – слідова картина» вбачається, що у всіх випадках вчинення злочину за допомогою фізичного насильства були залишені сліди-відображення, зокрема переважно – сліди-речовини. При вчиненні злочину з використанням погрози застосування фізичного насильства та безпорадного стану потерпілого у більш ніж половині випадків були залишені сліди-відображення та сліди-речовини. Отже, при використанні фізичного насильства як способу подолання опору потерпілої особи в більшості випадків залишаються сліди-відображення, а при використанні безпорадного стану потерпілої особи – сліди-речовини.

3. За способом приховання злочину можна розподілити на: вчинений із застосуванням засобів маскування зовнішності (накладні вуса, перука тощо) або без такої; вчинений із застосуванням засобів і прийомів, що утрудняють виявлення слідів і доказів (використання презерватива, рукавичок хімічних препаратів)⁶.

⁶ Вивчення кримінальних проваджень свідчить, що лише у 12,4% випадків злочинець при вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті природним способом використовував маскування.

4. У залежності від кількості епізодів можливий такий розподіл: злочин було вчинено одноразово, злочин було вчинено неодноразово (повторно)⁷.

Аналіз кримінальних проваджень, що стосуються способу вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, засвідчує, що в більшості випадків даний злочин за способом його вчинення відноситься до повних (трьохелементних) злочинів, що включає в себе дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину. Тому, необхідно розглянути кожен із указаних елементів способу вчинення злочину окремо.

Спосіб підготовки до вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом щодо малолітньої особи включає в себе підготовку місця його вчинення та пошук потенційної жертви.

З аналізу кримінальних проваджень вбачається, що у переважній більшості випадків указаний злочин було вчинено в житловому приміщенні, рідше – у нежитловому (підвали, горища, дахи, комори, сходові клітинки, сараї, покинуті приміщення тощо).

Це дозволяє зробити висновок, що в більшості випадків злочинець готувався до вчинення вказаного злочину й підшукував місце його вчинення.

Крім того, до способів підготовки до вчинення злочину відноситься й пошук малолітньої особи, яку злочинець обрав для вчинення злочину.

Аналіз кримінальних проваджень засвідчує, що в 70% випадків злочинець обрав малолітню особу, щодо якої був учинений злочин, у мережі Інтернет.

Спосіб вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчиненням щодо

⁷ Вивчення кримінальних проваджень свідчить, що в переважній більшості (у 50,5% випадків) насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи було вчинено неодноразово.

малолітньої особи можна класифікувати на дві групи в залежності від конкретних дій особи, спрямованих на тіло потерпілого: насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене із проникненням в отвори потерпілого та насильницьке задоволення статевої пристрасті, вчинене без проникнення в отвори потерпілого.

В залежності від того, що саме використовує злочинець для досягнення своєї мети, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи, може здійснювати з використанням статевих органів злочинця, з використанням частин тіла та органів злочинця (пальці, язик тощо), з використанням інших предметів (палиці, пляшки, ручки, ковпачки тощо).

Якщо насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчинено без проникнення в отвори малолітнього, то такі дії можуть полягати в: пестошах, поглажуваннях, облизуванні, спогляданні тощо.

Якщо насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом відбулося із проникненням, то такі дії можуть бути у двох формах: аногенітальний та орогенітальний контакт⁸.

Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи, за способом вчинення злочинних дій характеризується тим, що це відбувається за допомогою насильства, неприродністю вчинюваних щодо потерпілого дій сексуального характеру та спрямованістю на задоволення статевої пристрасті злочинця.

Розглядаючи першу ознаку, а саме – вчинення дій, спрямованих на задоволення злочинного наміру насильно, необхідно дати визначення, що таке насильство.

8 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Дотримання прав дитини у кримінальному судочинстві України через призму міжнародних стандартів / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, А. А. Нікітіна // Митна справа: наук.-аналіт. журн. – Львів, 2013. – №1, кн. 2. – С. 54–61.

Насильство можна визначити як будь-які навмисні дії, фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування однієї людини щодо іншої, які порушують її конституційні права й свободи і наносять їй моральну шкоду, шкоду її фізичному чи психічному здоров'ю.

Насильницькими діями є будь-які дії, вчинювані щодо особи проти її волі, тобто з подоланням її опору, з метою примушування до діянь, які особа вчиняти не бажає.

Розглядаючи такий спосіб подолання опору потерпілої особи як за допомогою фізичного насильства, необхідно зазначити, що поняття «фізичне насильство» охоплює три різних види впливу на особу потерпілого:

1) вплив на тілесну недоторканність, здоров'я чи життя людини;

2) обмеження свободи особи; 3) вплив на внутрішні органи потерпілого без порушення зовнішніх тканин організму⁹.

Під фізичним насильством першого виду мають на увазі будь-який вплив факторів зовнішнього середовища на організм людини, на її тілесну недоторканність (від заподіяння фізичного болю – найменшого за ступенем інтенсивності насильства і до найбільш інтенсивного – вбивства). Застосовуючи насильство, що виражається у впливі на тілесну недоторканність, здоров'я чи життя потерпілого, злочинець використовує як безпосередньо свою м'язову силу, так і зброю чи інші знаряддя насильства.

Вироком Славутського міськрайонного суду Хмельницької області встановлено, що С., перебуваючи в стані сильного алкогольного сп'яніння, з метою насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо своєї прийомної дочки – малолітньої Д., 2008 р.н., наніс руками удари по різних частинах тіла малолітньої потерпілої та заподіяв їй тілесні ушкодження у вигляді синця

⁹ Селиванов Н. А. Первоначальные следственные действия / Н.А.Селиванов, В. И. Требилов. – М.: Юрид. лит, 1969. – С. 77

в ділянці правої вушної раковини, синця в ділянці лівої вушної раковини, синця в ділянці правої вилиці, синця в ділянці лоба зліва, внутрішньо-шкірного крововиливу задньої ліво-бокової поверхні шиї, десять синців у ділянці задньо-зовнішньої поверхні правого стегна у верхній третині, сім синців у ділянці задньо-зовнішньої поверхні лівого стегна у верхній третині, двох синців у ділянці правої, трьох синців у ділянці лівої сідниці (навколо задньо-прохідного отвору), внутрішньо-шкірні крововиливи в поперековій ділянці ліворуч із поширенням на ліву сідницю, внутрішньо-шкірні крововиливи в ділянці зовнішньої поверхні правого та лівого стегна, синця та шкірі в ділянці задньо-прохідного отвору, які, згідно з висновком судово-медичної експертизи, відносяться до категорії ушкоджень легкого ступеня і, використовуючи безпорадний стан малолітньої Д., яка не увідомлювала протиправного характеру вчинюваних щодо неї дій та не могла чинити опір, розпочав здійснення щодо неї дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті неприродним способом¹⁰.

Другий вид насильства – обмеження свободи. Слід зазначити, що віднесення обмеження свободи людини до фізичного насильства є суперечливим. Одні автори вважають, що обмеження волі потерпілого не можна вважати насильством, інші – що насильством визнається не будь-яке обмеження свободи, а лише те, котре поєднане з безпосереднім впливом на тіло потерпілого (зв'язування, затикання рота). Ці дії мають насильницький характер, тому що нападник при їх здійсненні впливає безпосередньо на тілесну недоторканість потерпілого. Саме ці фізичні зусилля злочинця позбавляють потерпілого можливості чинити опір.

Аналіз отриманих нами даних засвідчує, що з метою вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої

10 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

особи, злочинцями у більшості випадків злочинець утримував потерпілого руками чи масою власного тіла без застосування допоміжних засобів, рідше використовувалися допоміжні засоби: мотузки, ремені тощо.

Вироком Ленінського районного суду м. Миколаєва від 24 травня 2012 року встановлено, що Р., маючи намір на скоєння злочинних дій, що зазіхали на статеву свободу та статеву недоторканість С., який є його племінником, знаходячись у лісопосадці, куди він привів С. з метою задоволення з ним своєї статевої пристрасті неприродним способом, усвідомлюючи, що С., знаходиться з ним у безлюдному місці, скористався безпорадним станом малолітнього С. із застосуванням фізичного насильства, що виразилося в утриманні дитини на землі, руками ззаду обхопивши його тулуб та руки, затиснув дитину між своїх ніг та проти його волі вступив з ним в анальний статевий контакт, тим самим задовольнив свою статеву пристрасть неприродним способом¹¹.

Розглядаючи способи подолання опору потерпілої особи з метою вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, варто звернути увагу на психічне насильство, що виявляється в погрозі негайно застосувати до потерпілого або до близьких йому осіб фізичне насильство, небезпечне для життя чи здоров'я. Це вплив злочинця на свідомість і волю потерпілого без застосування фізичної сили з метою підкорити собі його поведінку за допомогою залякування. Основним критерієм визначення реальності погрози має бути характер злочинних дій і спрямованість наміру. Крім того, необхідно враховувати суб'єктивне сприйняття погрози потерпілим, на яке свідомо розраховує винний.

Вироком Голосіївського районного суду м. Києва встановлено, що В., знаходячись на 1-му поверсі будинку, підій-

11 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

шов до малолітньої потерпілої О., яка на той час піднімалась на 2-й поверх, закрив своєю рукою рот малолітньої потерпілої О. та почав погрожувати їй фізичною розправою, в разі якщо жертва почне кричати. Подолавши таким чином волю малолітньої потерпілої О. до опору, В., тримаючи її за обличчя, наказав останній підніматися на 9-й поверх вищевказаного будинку, де почав задовольняти статеву пристрасть неприродним способом щодо малолітньої О. протягом декількох хвилин, після чого залишив малолітню потерпілу О. та зник з місця події¹².

На думку Самощенка В.І., різні залякування без конкретної спрямованості не можуть розглядатися як погроза. Впливаючи на свідомість і волю, погроза порушує або створює можливість порушення нормального душевного спокою, здатна тягти за собою психічну травму¹³.

Р. Шарапов пропонує такий перелік видів погроз:

- 1) погроза фізичним насильством;
- 2) погроза знищенням, пошкодженням або вилученням майна;
- 3) шантаж;
- 4) використання матеріальної або іншої залежності потерпілого;
- 5) вимагання підкупу і хабара;
- 6) погроза вчинення інших протиправних дій (неконкретизована погроза)¹⁴.

Однак, при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, значення має не будь-яке психічне

¹² Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

¹³ Салтевський М. В. Криміналістика: [підруч.]: у 2 ч. – Х.: Консум; Основа, 1999. – Ч. 1. – 1999. – 416 с.

¹⁴ Шарапов Р. Вопросы квалификации преступных угроз / Р.Шарапов // Уголовное право. – 2006. – № 1. – С. 58–62

насильство, а лише те, яке виражається в погрозі застосування фізичного насильства.

Погрозою застосування фізичного насильства як способу подолання чи попередження опору потерпілої особи слід вважати залякування її застосуванням такого насильства до неї і (або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших дій¹⁵.

Погроза застосування фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна, тобто в неї має скластись враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, цю погрозу буде реалізовано.

Вироком Дарницького районного суду м.Києва встановлено, що С. умисно, з метою задоволення статевої пристрасті неприродним способом з потерпілою особою всупереч її волі, перебуваючи на сходовій клітці в під'їзді разом з Л., достовірно знаючи що вона є малолітньою та усвідомлюючи, що вона за своїм фізичним і психічним станом не могла розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій та не могла чинити йому опору, погрожуючи застосуванням фізичного насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої, яке виражалось в погрозі викинути потерпілу з їхньої квартири на четвертому поверсі, якщо дівчинка комусь розповість про його дії, при цьому, застосовуючи фізичне насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої, примусив Л. задовольняти його статеву пристрасть неприродним способом, а саме орогенітальним шляхом¹⁶.

¹⁵ Хавронюк М. І. Довідник Особливої частини Кримінального кодексу України / Хавронюк М. І. – К.: Істина, 2004. – С. 157

¹⁶ Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

Інші види погроз, зміст яких не передбачав застосування фізичного насильства до потерпілої особи чи іншої людини (наприклад, погроза знищити або пошкодити майно потерпілої особи чи її родичів, розголосити відомості, що ганьблять їх честь і гідність), не дають підстав розглядати вчинені з використанням таких погроз статеві зносини чи дії сексуального характеру як зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом¹⁷.

Психічний вплив має бути реальним і містити в собі небезпеку для потерпілого. Тільки інтенсивна за ступенем погроза здатна лякати потерпілого і змусити його виконати вимоги нападника. Загроза може бути виражена словесно, жестикуляцією, демонстрацією будь-яких предметів для вчинення насильства. Вирішення питання про ступінь чи характер насильства залежить від спрямованості наміру винного та сприйняття такої загрози потерпілим. При цьому основним критерієм є спрямованість наміру винного, що визначається на підставі аналізу всіх обставин справи¹⁸.

На практиці найчастіше відбувається поєднання способів вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті, які спрямовані на подолання опору в потерпілого.

Вироком Каховського міськрайонного суду Херсонської області встановлено, що Г., знаходячись у сараї свого будинку, переслідуючи намір, спрямований на задоволення статевої пристрасті в збоченій формі, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, застосовуючи фізичне насильство, яке виразилося в утриманні за руки малолітньої потерпілої А., заподіявши їй при цьому фізичний біль, а також застосовуючи психічне насильство, яке вира-

17 Про судову експертизу [Електронний ресурс]: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ; у ред. від 19 лист. 2012 р.

– Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

18 Шарапов Р. Вопросы квалификации преступных угроз / Р.Шарапов // Уголовное право. – 2006. – № 1. – С. 58–62

зилося у висловлюванні погроз застосування фізичної розправи в майбутньому щодо потерпілої, подавляючи опір потерпілої, і використовуючи її пригнічений стан, викликаний застосуванням насильства і погрозами його застосування, діючи проти її волі, задовольнив свою статеву пристрасть неприродним способом, вчинивши насильницький статевий акт неприродним способом шляхом орального й анального актів¹⁹.

Наступний спосіб подолання опору потерпілої особи з метою вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи є використання безпорадного стану.

Саме по собі у своїй чистій формі використання безпорадного стану потерпілого для подолання опору спостерігається вкрай рідко і найчастіше поєднується із застосуванням фізичного чи психічного насильства.

Стан потерпілої особи слід визнавати безпорадним, коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опору²⁰.

Вироком Острозького районного суду Рівненської області встановлено, що З., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, умисно із застосуванням фізичного насильства та погрози його застосування, з використанням безпорадного стану потерпілого, задовольнив свої статеві пристрасті неприродним способом щодо малолітнього В.²¹

19 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

20 Про судову експертизу [Електронний ресурс]: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII; у ред. від 19 лист. 2012 р.

– Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

21 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

Безпорадним станом є обумовлена психічними чи фізичними вадами суттєво обмежена або повна нездатність потерпілої особи усвідомлювати характер і значення вчинюваних проти неї злочинних дій, чинити опір, тоді як злочинець міг і повинен був добре усвідомлювати, що потерпіла особа перебуває саме в такому стані.

Зміст поняття безпорадного стану складається з юридичного, психологічного і медичного критеріїв. До юридичних критеріїв належить факт вчинення проти потерпілого дій, передбачених кримінальним законодавством. До психологічних критеріїв належить повна або суттєво обмежена відсутність у потерпілого здатності усвідомлювати вчинювані з ним дії та опиратися їм. Медичні критерії передбачають хворобливі розлади психічної діяльності (психіатричний компонент) та інші хворобливі стани (соматичний або фізичний компонент), які істотно обмежують або повністю позбавляють особу здатності до фізичних дій.

При цьому необхідно, щоб винна особа, яка вчиняє насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа перебуває саме в такому стані.

Використання безпорадного стану як способу подолання опору потерпілого при вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи може проявлятися у вигляді вмовлянь, пресингу, спонукання, зваблювання, прохання. Враховуючи менш травматичний у порівнянні з фізичним і психічним насильством спосіб подолання опору потерпілого, вчинення злочину з використанням безпорадного стану має більш латентний характер.

Стан безпорадності потерпілих осіб можна класифікувати за об'єктивними ознаками: беззахисність фізична та беззахисність психічна.

Щодо вікової категорії безпорадного стану, то в науковій літературі немає єдиного підходу до визначення чіткого віку, до досягнення якого особа вважається такою, що перебуває в безпорадному стані.

Можливість встановлення здатності усвідомлювати значення своїх дій та чинити спротив є суб'єктивними факторами і мають визначатися в кожному конкретному випадку шляхом проведення судово-психіатричної експертизи.

Тому слушною є думка, що встановлення безпорадного стану потерпілої особи при сексуальному насильстві у зв'язку з малолітством повинно здійснюватись через судово-психіатричну експертизу.

Однак, з юридичної точки зору, особа, яка не досягла 14-річного віку, є малолітньою, а тому апріорі є такою, що перебуває в безпорадному стані, оскільки у зв'язку зі своїм віком потерпіла особа не розуміє і не може розуміти соціальної суті сексуальних дій, а також не може чинити опір через свою фізичну слабкість або у зв'язку з іншими причинами, і при цьому винна особа усвідомлює, що потерпіла особа перебуває саме в такому стані.

Фактично здатність потерпілої особи усвідомлювати вчинювані дії та керування ними не залежить від віку, а є суто суб'єктивним поняттям і має вирішуватись у кожному конкретному випадку через поняття статевої зрілості особи.

Наступною ознакою способу вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітньої особи є неприродність вчинюваних дій сексуального характеру.

Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом не можна характеризувати як статеві зносини, оскільки будь-які сексуальні дії, окрім біологічного акту статевого зв'язку, закон визначає як неприродні.

Під задоволенням статевої пристрасті неприродним способом потрібно розуміти будь-які дії сексуального характеру незалежно від їх гетеро- чи гомосексуальної спрямованості, які порушують тілесну недоторканість потерпілої особи, здатні збудити й задовольнити статеву пристрасть чоловіка або жінки. Це, зокрема, мужолозтво,

лесбійство, орогенітальний контакт (coitus per os) жінки з чоловіком або чоловіка з чоловіком, аногенітальний контакт чоловіка з жінкою (coitus per anum), кунілінгус – оральна стимуляція жіночих геніталій, анілінгус – оральна стимуляція входу в анальний отвір, сурогатні форми статевих зносин, що імітують природний статевий акт (проникнення у піхву жінки рукою, пальцем, певним предметом – палицею, пляшкою, фалоімітатором тощо, вестибулярний коїтус – притуляння чоловічого статевого члена до входу в піхву жінки, нарвасадата – введення статевого члена між молочними залозами жінки, міжстегновий коїтус тощо), фроттаж (тертя чоловіком своїм тілом об тіло жінки й отримання в результаті цього сексуального збудження)²².

У результаті аналізу кримінальних проваджень можна стверджувати, що насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи в більшості випадків було вчинено шляхом орогенітального контакту та аногенітального контакту, рідше у формі кунілінгусу та анілінгусу, дуже рідко шляхом сурогатних форм статевих зносин.

Дії особи можна характеризувати як задоволення статевої пристрасті неприродним способом, коли вона вчиняє низку дій сексуального характеру, які не є статевими зносинами і можуть не бути пов'язаними з безпосереднім контактом та оголенням статевих органів, однак метою вчинення яких є отримання сексуального задоволення.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновки, що насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи, відбувається шляхом здійснення будь-яких умисних дій, спрямованих на задоволення статевої пристрасті, крім

²² Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: [наук.-практ. посіб.] / Дудоров О. О. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С.188.

природного статевого акту, які вчиняються проти волі потерпілої особи, тобто насильно.

Третьою складовою способу вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи є дії злочинця, спрямовані на приховування злочину.

Загалом, дії, спрямовані на приховування слідів вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи можна згрупувати таким чином:

1. Дії, що спрямовані на приховування факту вчинення злочину. До них можна віднести: забезпечення алібі, наведення підозри на сторонню особу тощо.

2. Приховування матеріальних об'єктів – одягу або інших особистих речей потерпілого або злочинця, різноманітних слідів матеріального характеру, виникнення яких пов'язане з діями злочинця на місці вчинення злочину.

3. Спотворення ідеальних слідів. До таких дій можна віднести: погрози потерпілому та свідкам, вмовляння, шантаж, залякування потерпілого, нав'язування думки, що потерпілій сама в усьому винен і сам спровокував злочин.

Вибір способу приховування злочину залежить від взаємозв'язку злочинця та потерпілого. Якщо злочинець знайомий з потерпілою особою або вона може на нього вказати і винний припускає факт свого викриття, то він вдається до спотворення ідеальних слідів, погрожує потерпілій особі, шантажує та залякує її. У випадку коли злочин вчинений щодо незнайомої особи, то способом його приховування є знищення слідів злочину, зокрема, слідів біологічного походження.

Найчастіше відбувається поєднання способів приховування вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом щодо малолітньої особи.

Таким чином, спосіб вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом щодо малолітньої особи можна визначити як комплекс необхідних дій із підготовки, вчинення та приховання злочину, вибір яких відбувається у кожній конкретній ситуації з урахуванням впливу кореляційних зв'язків між способом та іншими елементами криміналістичної характеристики вказаного злочину.

Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи в більшості випадків було здійснено з попередньою підготовкою, що свідчить про наявність прямого наміру на його вчинення та переважно неодноразово.

За способом подолання опору потерпілої особи вказаний злочин може бути вчинений за допомогою застосування фізичного насильства; за допомогою погрози застосування фізичного насильства; за допомогою використання безпорадного стану потерпілої особи та встановлено, що чим старшим за віком є потерпілий, тим більше до нього застосовується фізичне насильство, і навпаки, чим молодший – тим більше застосовується психологічний тиск та використання безпорадного стану.

Питання для самоконтролю:

Назвіть елементи криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим щодо малолітньої особи?

Що слід розуміти під способом підготовки до вчинення злочину?

Які є способи вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи залежно від підготовчих дій, направлених на реалізацію злочинного наміру?

Які є способи подолання опору потерпілого при вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом?

Охарактеризуйте кореляційні зв'язки між способом вчинення злочину та іншими елементами криміналістичної характеристики злочину?

В чому полягає спосіб безпосереднього вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи?

Які є способи приховання даного злочину?

На які види поділяється спосіб вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом залежно від кількості епізодів?

Які форми подолання опору потерпілого при вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом Ви знаєте?

Які дії включає в себе спосіб приховання слідів вчинення злочину?

1.2 Обстановка та слідова картина злочину

Значення обстановки вчинення злочину полягає в тому, що у процесі розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, необхідно вирішувати низку завдань, серед яких одним із найважливіших є з'ясування обставин, що впливають на дії злочинця, вибір ним способу вчинення злочину. Подія цього злочину, підготовка, що йому передувала, а також приховування слідів вчиненого діяння відбуваються в конкретних умовах місця з його матеріальною обстановкою, часу, освітлення, прояву природно-кліматичних факторів, що і становлять обстановку вчинення злочину.

Обстановкою вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, можемо вважати систему різних до й у момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, що взаємодіють між собою і характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші чинники об'єктивної реальності, які визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину.

Обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця й інших учасників²³. Вона значною мірою визначає та корегує спосіб вчинення злочину, в ній виявляються окремі важливі риси особи злочинця, який формує (повністю або частково) вказану обстановку, більшою чи меншою мірою пристосовується до неї або використовує її без будь-якого пристосовування, а іноді навіть без урахування її особливостей²⁴.

23 Криміналістика: підруч. / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А.В.Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – С. 277

24 Яблоков Н. П. Криминалистика: [учеб. для вузов и юри. ф-тов] /Яблоков Н. П. – М.: ЛексЭст, 2003. – 376 с.

З метою виявлення істотних у криміналістичному розумінні ознак елементів обстановки вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, вважаємо доцільним запропонувати таку їх класифікацію:

1) просторові (характеризують місце вчинення злочину і пов'язані з ним місця);

2) часові (характеризують час вчинення злочину, послідовність подій у часі та час виникнення різного роду обставин, які супроводжують вчинення злочину);

3) речові (характеризують якості та властивості матеріальних об'єктів на місці вчинення злочину і пов'язаних з ним місцях);

4) поведінково-психологічні.

Просторові елементи характеризують місце вчинення злочину і пов'язані з ним місця. Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи слід враховувати:

а) місце, де відбувалися підготовчі дії до злочину;

б) місце безпосереднього вчинення злочину;

в) місце, де залишено сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання;

г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення²⁵.

Дослідження місця вчинення злочину в процесі розкриття насильницьких статевих злочинів подає вихідну інформацію про вчинений злочин і дозволяє, по-перше, виявити, закріпити й використати в процесі розслідування специфічні для даного виду злочинів сліди й речові докази; по-друге, всебічно оцінити обстановку, що склалася, з точки зору об'єктивної можливості (або неможливості) вчинити

25 Шепітько В. Ю. Загальні положення криміналістичної методики. Розділ 17 / В. Ю. Шепітько, // Настільна книга слідчого – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К., 2007. – С. 187

насильницький статевий акт у конкретних умовах; по-третє, вирішити ряд важливих оперативно-тактичних завдань із виявлення винних осіб, свідків і очевидців злочину, установленню обставин його вчинення.

За обстановкою вчинення злочину насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи можна поділити на такі класифікаційні підгрупи:

1. За розташуванням місця вчинення злочину: у населеному пункті (на відкритій ділянці місцевості, на вулиці, у дворі, у під'їзді, підвалі, квартирі, транспортному засобі і т.ін.); поза населеним пунктом (на відкритій ділянці місцевості, у полі, лісі, лісопосадці, транспортному засобі і т.ін.).

Згідно з отриманими нами даними спостерігається, що найчастіше злочини, які кваліфікуються як насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи, були вчинені в населеному пункті, рідше – поза населеним пунктом.

2. За місцем вчинення злочину: вчинене у приміщенні; вчинене на вулиці.

Аналіз кримінальних правопорушень дає підстави стверджувати, що в у більшості випадків вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, відбувалося у приміщенні.

3. За часом учинення злочину: вчинені у світлий або темний час доби; будні або вихідні і святкові дні;

Найчастіше насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи вчиняється у денний час доби.

4. За умовами вчинення злочину: раптовий напад; заздалегідь спланований напад.

Аналіз кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що рідше вчинення насильницького задоволення

статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи відбувалося раптово, частіше це був заздалегідь спланований напад.

Як правило, місце вчинення насильницького задоволення статеві пристрасті неприродним способом є безлюдним, таким, де ніхто не завадить довести свій злочинний намір до кінця і там, де потерпілому не прийдуть на допомогу у випадку його активного опору. Це може бути: лісопосадка, парки, сквери, будівництва, під'їзди будинку, підвали, горища, сходові клітки, квартира чи інше житло з окремими приміщеннями, де злочинець має можливість вчинити злочин, тощо.

Як зазначалося вище, в залежності від місця вчинення злочину насильницьке задоволення статеві пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи можна розділити на дві великі групи: вчинене в приміщенні та вчинене на вулиці. Злочин, який вчинений у приміщенні, можна розподілити на той, який вчинений у житловому приміщенні та у нежитловому приміщенні.

У житлових приміщеннях найчастіше відбуваються насильницькі дії сексуального характеру щодо знайомих і родичів. Слід зазначити, що при вчиненні злочину в квартирі злочинця тривалість знайомства потерпілої особи і злочинця була недовгою (знайомство відбулося в день вчинення злочину або незадовго до цього). А при вчиненні в квартирі жертви характеризується більш тривалим періодом знайомства.

Для насильницьких сексуальних посягань, вчинених на вулиці, характерні такі особливості як необізнаність злочинця з потерпілою особою та дефіцит часу.

Варто відзначити тісний зв'язок, який існує між обстановкою злочину, злочинцем і способом вчинення злочину. Особа, що має намір вчинити злочинне діяння, спочатку аналізує обстановку злочину, структурує очевидні, на її погляд, елементи, а також прогнозує

можливі зміни обстановки, які, ймовірно, супроводжуватимуть процес вчинення злочину. На основі зібраної інформації злочинець обирає спосіб вчинення злочину. Слід говорити про те, що оцінка суб'єктом злочину обстановки, в якій йому доведеться діяти, здебільшого зумовлює вибір способу злочину і, навпаки, вибраний злочинцем спосіб злочину спонукає його впливати на обстановку, видозмінюючи її і пристосовуючи в ряді випадків до себе ²⁶.

Наприклад, Г., будучи в стані алкогольного сп'яніння, знаходився біля магазину, де зустрів малолітнього О. Маючи раптовий намір на задоволення статевої пристрасті в збоченій формі, Г., під приводом нарвати абрикос, запропонував О. пройти до будинку, на що О. відповів згодою. Прийшовши разом з малолітнім О. у вказане місце, підсудний запросив малолітнього О. до себе в квартиру, де вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті в збоченій формі ²⁷.

Часові елементи обстановки вчинення злочину характеризують час вчинення злочину, послідовність подій у часі та час виникнення різного роду обставин, які супроводжують вчинення злочину. Час впливає на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часових чинників у процесі розслідування дає змогу:

- а) визначити час події злочину;
- б) встановити часові зв'язки між фактами;
- в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів;
- г) обчислити тривалість різних подій ²⁸.

Встановлення часу вчинення злочину, на думку відомих

26 Баланюк А. В. К вопросу о взаимосвязи обстановки и способа преступления / А. В. Баланюк // Правове життя сучасної України: тези доп. Всеукр. наук. конф., (18–19 квіт. 2008 р.). – Одеса, 2008. – С.428.

27 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

28 Шепітько В. Ю. Загальні положення криміналістичної методики. Розділ 17 / В. Ю. Шепітько, // Настільна книга слідчого – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К., 2007. – С. 184

науковців, має важливе кримінально-правове, процесуальне та криміналістичне значення. Час, з точки зору методики розслідування, є не тільки елементом характеристики злочину, але й дозволяє встановлювати черговість, розвиток різних явищ і процесів у часі. Виявлення взаємозв'язку і взаємообумовленості пов'язане зі знанням того, що (яка подія, факт тощо) було раніше або пізніше іншого чи відбувалося одночасно²⁹. В інших літературних джерелах підкреслюється, що врахування впливу часового фактора в процесі розслідування дає змогу:

- а) визначити час події злочину;
- б) встановити часові зв'язки між фактами;
- в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів;
- г) обчислити тривалість різних подій та ін.³⁰.

Чинник часу при вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи відрізняється певними закономірностями. Хоча деякі науковці вважають, що чинник часу має дуже суб'єктивний характер (він залежить від професії, розпорядку робочого дня злочинця тощо)³¹.

У спеціальних літературних джерелах звернуто увагу на «сезонність» учинення певних видів злочинів. Г. С. Фоміна підкреслює, що не слід забувати про фактор сезонності. Статистика свідчить, що більшість статевих злочинів (у тому числі й досліджувана категорія) вчиняється у теплий час року (з весни до осені)³².

29 Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: [учеб. пособ.] / А. Н. Колесниченко, В.Е.Коновалова. – Х.: Юрид. ин-т, 1985. – С. 41-42.

30 Шепітько В. Ю. Загальні положення криміналістичної методики. Розділ 17 / В. Ю. Шепітько, // Настільна книга слідчого – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К., 2007. – С. 184

31 Фомина А. С. Расследование убийств, совершаемых по сексуальным мотивам. Глава IV / А. С. Фомина // Расследование преступлений против личности: [учеб. пособ.] / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж, 1998. – С. 70.

32 Фомина А. С. Расследование убийств, совершаемых по сексуальным мотивам. Глава IV / А. С. Фомина // Расследование преступлений против личности: [учеб. пособ.] / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж, 1998. – С. 71

Часові елементи обстановки вчинення злочину можна розділити на періоди відповідно до етапів вчинення самого злочину, а саме: підготовка до вчинення злочину, вчинення злочинних дій та приховання слідів злочину.

До часових елементів підготовки до вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи можна віднести витрачений злочинцем час на вибір місця вчинення злочину, проведення підготовчих дій для вчинення злочину, вибір особи потерпілої, вибір способу вчинення злочину.

Часові елементи обстановки вчинення злочину перебувають у безпосередньому зв'язку з її просторовими елементами. Так, місце вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи залежить від пори року, дня тижня та періоду доби.

Найбільш характерні періоди часу для вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, є час проведення дозвілля неповнолітніх – вечірні години (18–22 год.) у будні дні, а також денний час у вихідні святкові дні чи у дні канікул. У разі вчинення злочину батьками, опікунами, піклувальниками часом вчинення злочину може бути нічний³³.

Наприклад, В., у денний час, грався в коридорі будинку. В цей час до нього підійшов Г. та запропонував зайти до його квартири, де той дасть йому погратися в комп'ютерні ігри. Він погодився і зайшов з Г. до його квартири, де в цей час нікого не було. В подальшому Г. запропонував йому задовольнити його статеву пристрасть орогенітальним шляхом, і за це він дасть йому погратися в комп'ютерні ігри. На цю пропозицію потерпілий відмовився. Після цього Г. вдарив хлопчика рукою по спині.

33 Мезинов Д. А. Преступная мотивация как объект познания в криминалистике: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Мезинов Дмитрий Анатольевич. – Томск, 1999. – С. 60–61

Потерпілий дуже злякався і після цього почав виконувати вищевказані дії, про що просив його Г., який при цьому оголив свій статевий орган³⁴.

Часові елементи приховання слідів вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи характеризуються тим, що здійснюються безпосередньо після вчинення злочину або з невеликим проміжком часу після злочинних дій.

Це зумовлюється тим, що одними зі слідів вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи є ідеальні сліди, які зафіксовані в пам'яті малолітнього потерпілого, а тому одразу після вчинення насильства злочинець вчиняє дії, спрямовані на залякування потерпілого, його підкуп чи шантаж.

Дані, наведені А.П. Чуприковим і Б.М. Цуприком, засвідчують, що максимальна кількість протиправних дій припадала на п'ятницю і суботу, мінімальна – на четвер. Що стосується частоти злочинів за місяцями, то в січні їх кількість удвічі перевершувала такі за грудень, а в наступні місяці спостерігалось чітке чергування спаду (по парних) і підйому (по непарних місяцях) кількості правопорушень зі стабілізацією на відносно низькому рівні в листопаді та грудні. Відзначені також сезонні коливання кількості сексуальних правопорушень: максимальний підйом припадає на весняний час, мінімум на осінь, а взимку і влітку ці цифри займають середнє значення³⁵. Описані коливання відображають зв'язок сексуальних злочинів, у тому числі й насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, з біоритмами сексуальної активності, відзначаючи соціально-біологічний аспект даного виду злочинної діяльності.

34 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

35 Чуприков А. П. Общая и криминальная сексология: [учеб. пособ.] / А. П. Чуприков, Б. М. Цуприк. – К.: МАУП, 2002. – 248 с.

Речові елементи обстановки вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи характеризують якості та властивості матеріальних об'єктів на місці вчинення злочину й пов'язаних із ним місцях. Це сукупність, стан і взаємне розташування різних предметів на місці, де виконувались підготовчі дії, місці початку злочину, місцях виявлення слідів перебування злочинця, місцях приховування слідів злочину, місці затримання злочинця.

Наступним важливим елементом обстановки вчинення злочину є поведінково-психологічний, який включає в себе поєднання психологічного ставлення та вибору моделі поведінки як злочинця, так і потерпілої особи.

Обстановку злочину складають не тільки матеріальні умови, що безпосередньо або опосередковано впливають на поведінку людини до, в момент і після вчинення злочинного діяння, але й сама поведінка прямих і непрямих учасників злочину.

Між обстановкою злочину й особою, яка планує вчинення злочину, існує тісний зв'язок. Взаємодія вказаних елементів багато в чому залежить від позицій, первісного наміру і вольових якостей злочинця. В залежності від ставлення особи до злочину й елементів навколишнього середовища можна виділити «пасивну» та «активну» позицію суб'єкта.

У першому випадку особа розцінює обстановку як сукупність умов, що складаються мимо її волі і на які вона вплинути не може. Оскільки умови, в яких знаходиться об'єкт, що цікавить злочинця, динамічні тією чи іншою мірою, він прагне підібрати для вчинення задуму найбільш сприятливі умови.

У другому випадку, тобто при активній позиції суб'єкта, особа не тільки враховує конкретну обстановку в динаміці

сприятливих і несприятливих факторів, але і прагне на момент вчинення злочину змінити її, створити такі умови, які б не перешкождали, а, навпаки, сприяли здійсненню її злочинного задуму і приховуванню вчиненого злочину³⁶.

Об'єктивна обстановка існує більш-менш стало, тобто може зберігатися в незмінному вигляді протягом тривалого часу, діє не сама по собі, а проходить через свідомість суб'єкта, впливає на його злочинну поведінку³⁷.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що дослідження обстановки вчинення злочину в процесі розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи подає вихідну інформацію про вчинений злочин і дозволяє, по-перше, виявити, закріпити й використати в процесі розслідування специфічні для даного виду злочинів сліди і речові докази; по-друге, всебічно оцінити обстановку, що склалася, з точки зору об'єктивної можливості (або неможливості) вчинити насильницький статевий акт у конкретних умовах; по-третє, вирішити ряд важливих оперативно-тактичних завдань із виявлення винних осіб, свідків і очевидців злочину, установлення обставин його вчинення. Обстановку злочину складають не тільки матеріальні умови, що безпосередньо або опосередковано впливають на поведінку людини до, в момент і після вчинення злочинного діяння, але й сама поведінка прямих і непрямих учасників злочину.

Наступним елементом криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, є слідова картина злочину.

36 Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: [підруч.] / Тертишник В. М. – [4-те вид., доп. і переробл.]. – К.: АСК., 2003. – С. 66

37 Комісарчук Р. Обстановка вчинення злочину як окремий елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері приватизації державного та комунального майна / Р. Комісарчук // Вісник прокуратури. – 2007. – № 11. – С. 69.

Загалом слідову картину злочину можна визначити як сукупність відомостей про сліди злочину (матеріальні й ідеальні) та обставини злочину (місце, час і умови).

При розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, сліди злочину можна поділити на три види: сліди готування до злочину, сліди вчинення злочину та сліди приховання злочину.

Із аналізу інформації з мережі Інтернет можна констатувати, що найпоширенішим способом пошуку потенційної жертви для вчинення щодо неї зазначеного злочину – є соціальні мережі (у 70% випадків).

Відповідно при підготовці до злочину, злочинець шукає потерпілого, починаючи спілкування з ним. Аналіз кримінальних проваджень та отримані нами дані з загальнодоступної мережі Інтернет засвідчують, що злочинець у листуванні майже одразу пропонує інтимні стосунки малолітньому. В більшості випадків, якщо малолітній реагує на перші повідомлення від злочинця та відповідає на них, він розвиває тему інтимного зв'язку, схиляючи малолітнього до зустрічей та розпусних дій.

Таке спілкування фактично є підтовкою до вчинення злочину й пошуком потенційного потерпілого. Відповідно листування в мережі Інтернет і в смс-повідомленнях є слідами підготовки злочину й може бути в подальшому використано в якості доказів вини злочинця.

Сліди безпосереднього вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, можна поділити на сліди людини, знаряддя вчинення злочину, засоби сприяння вчиненню злочину, інші матеріальні сліди.

До слідів людини, які можуть залишатися після вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, відносяться

ідеальні сліди (показання потерпілих, підозрюваного (обвинувачуваного), свідків-очевидців тощо) та матеріальні сліди:

а) сліди відображення (зовнішності, шкіряного покриву, рук, ніг, нігтів, зубів, звуку голосу, навиків (письма, ходьби, способу дій));

б) сліди-речовини, частинки (крові, волосся, нігтів, шкіри, кісток), виділення (потожирові, слина, запах, сеча, кал, рідина з піхви, виділення з носа, блювальні маси).

До засобів вчинення злочину можна віднести предмети побутової, господарсько-виробничої, медичної та іншої діяльності, спеціально виготовлені та пристосовані знаряддя (петля-удавка, ніж-фінка, загострена арматура тощо), випадкові предмети (каміння, шматок цементу, дошка, палиця тощо), предмети – сексуальні збудники (частини жіночої білизни, хустинки, фалоімітатори).

До засобів сприяння насильницькому задоволенню статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, належать: транспортні засоби (велосипед, мотоцикл, автомобіль тощо), медичні засоби, в тому числі психотропного впливу (медичні шприци та голки, нейролептики, транквілізатори, седативні препарати, антидепресанти тощо), засоби, що сприяють вчиненню сексуальних дій (ємності з вазеліном, кремом, презервативи тощо), алкогольні напої тощо.

Розглядаючи сліди як частину слідової картини вчиненого злочину, вважаємо за необхідне зупинитися на найбільш розповсюджених їх видах при насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом, вчиненому щодо малолітньої особи.

Найбільш повну інформацію про подію злочину, особу злочинця, спосіб вчинення злочинних дій, спосіб приховання злочину містять у собі ідеальні сліди злочину³⁸.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, джерелом отримання ідеальних слідів є потерпіла особа, злочинець і свідки. Зрозуміло, що найбільша кількість таких слідів зберігається в потерпілої особи та в особи, яка злочин вчинила.

Зміст ідеальних слідів можна розкрити тільки прийомами та правилами спілкування, як процесу обміну інформацією, діалогу слідчого з людьми, які є носіями ідеальних слідів, у ході проведення вербальних слідчих (розшукових) дій.

Загалом, ідеальний слід (мисленневий образ), який виникає внаслідок відображення, характеризується ознаками, що принципово відрізняють його від матеріального відображення. У криміналістичній літературі були спроби визначити ознаки ідеальних слідів. Серед них зазначають: активність, вибірковість, доцільність, формування та збереження відображень, підсумовування та випереджальний характер.

Крім того, ідеальне відображення (ідеальний слід) має:

а) відносну адекватність, тобто він не тотожний відображуваному об'єкту;

б) суб'єктивність, тобто уявний образ несе відбиток джерела (особи), що сприймає світ індивідуально;

в) латентність³⁹.

Ураховуючи те, що потерпілим, а отже, і носієм інформації є малолітня особа, яка сприймає світ інакше, ніж

38 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Кореляційні зв'язки способу вчинення злочину та особи злочинця у криміналістичній характеристиці насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітньої особи / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS. – 2005. – № 6. – С. 236

39 Савицький В. М. Потерпевший в советском уголовном процессе / В.М. Савицкий, И. И. Потеружа. – М.: Госюриздат, 1963. – 172 с.

доросла особа, отримання від неї ідеальних слідів вимагає особливих навичок. Крім того, необхідно врахувати, що дитяче світосприйняття є вибіркоким і тому ідеальні сліди у свідомості малолітнього потерпілого не завжди матимуть достатньо інформації, необхідної для подальшого розслідування⁴⁰.

У зв'язку з цим, особливу увагу необхідно приділити саме матеріальним слідам. Серед матеріальних слідів вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, можна виділити сліди-відображення, сліди-речовини та запахові сліди.

Найпоширенішими видами слідів-відображень вчинення зазначеного злочину є сліди людини, а саме: сліди рук, сліди ніг, сліди губ, зубів, нігтів. Крім того, враховуючи спосіб вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, особливу увагу привертають також мікрочастинки, які мають свій вияв у слідах нашарування волокон та волокнистих матеріалів. У більшості випадків такі сліди є статичними, локальними та слабковидимими, а тому для їх пошуку необхідно застосовувати спеціальні засоби.

Для урахування способу вчинення злочину особливу увагу звертають саме на сліди-речовини. Так, на місці вчинення злочину можуть залишатися сліди крові, поту, жиру, сперми, нігтів, шкіри, волосся.

При виявленні крові на місці події звертається увага на величину і форму слідів, з чого можна мати уявлення про механізм їх утворення і про обставини події⁴¹. Аналіз

40 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Кореляційні зв'язки способу вчинення злочину та особи злочинця у криміналістичній характеристиці насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітньої особи / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS. – 2005. – № 6, С. 236

41 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Кореляційні зв'язки способу вчинення злочину та особи злочинця у криміналістичній характеристиці насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітньої особи / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS. – 2005. – № 6, С. 237

кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом досить часто виявляють сліди крові.

З'ясування способу утворення слідів крові за їх особливостями дозволяє визначити джерело кровотечі, положення в просторі тіла або предмета, на який потрапила кров, зміну цього положення і його послідовність, напрямок руху крапель крові і відстань, з якої вона потрапила на тіло або предмет, черговість нанесення ушкоджень, що супроводжувалися зовнішньою кровотечею, переміщення і позу потерпілої особи в момент стикання з неї крові, заходи, які вживалися для видалення крові⁴².

При вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, сліди крові можуть залишитись унаслідок опору потерпілої особи та його подолання злочинцем шляхом застосування фізичного насильства. Тому форми та види слідів крові дозволяють встановити спосіб подолання опору потерпілого та спосіб вчинення злочину⁴³.

Оскільки досліджуваний злочин відноситься до статевих злочинів, особливу увагу та велике значення мають сліди сперми, які можуть бути залишені на місці події або на потерпілій особі. Згідно з аналізом кримінальних проваджень, сліди сперми були виявлені у більш ніж половині випадків.

Як правило, у справах за злочинами на сексуальному підґрунті сліди сперми насамперед необхідно шукати на потерпілій особі, її одязі та на можливих предметах обтирання злочинцем. Ці предмети можуть знаходитися як на місці вчинення злочину, так і на шляхах відходу злочинця.

42 Овечкин В. А. Общие положения методики расследования преступлений, скрытых инсценировками / Овечкин В. А. – Х.: Харьков. юрид. ин-т, 1975. – С.22.

43 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Кореляційні зв'язки способу вчинення злочину та особи злочинця у криміналістичній характеристиці насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітньої особи / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS. – 2005. – № 6, - С. 239

Плями сперми, знайдені на різноманітних предметах, залежно від обставин події можуть використовуватися для молекулярно-генетичного (геномного) ідентифікаційного аналізу. Об'єктами дослідження частіше є плями, які виявлені на речах потерпілих.

Сперму виявляють візуально на одязі, вона нагадує висохлий крохмаль, клейстер та жорстка на дотик⁴⁴.

Колір слідів сперми на світлих тканинах сіруватий чи жовтуватий, найбільш інтенсивний в периферійних частинах, сліди мають нерівні краї. На темних тканинах сперма має білуватий, матовий колір. Просочена спермою тканина на дотик цупка, ніби накрохмалена. Якщо предмет має невсмоктувальну чи маловсмоктувальну поверхню, сперма утворює білувато-сіруваті, інколи жовтуваті шкірочки. Якщо статевий злочин супроводжувався порушенням цілості дівочої плівки або іншими кровотечами, у плямах сперми можуть бути домішки крові, які фарбують таку пляму в червонуватий чи рожево-червоний колір. Свіжі плями сперми мають специфічний запах⁴⁵.

Наступним видом слідів біологічного походження, які можуть входити до слідової картини насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, є слина. Слина – це секрет слинних залоз людини, що виділяється в стільникову порожнину і бере участь у травленні, є мутнуватою густою рідиною через наявність клітинних елементів. Її висохлі сліди на темних предметах мають трохи білуватий колір. Вона

44 Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: метод. реком. / [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С.О.Шевцов, Н.М.Косміна, В. В. Іонова]; ДНДЕКЦ МВС України. – Х.: Чальцев О. В., 2009. – 100 с. – (Бібліотека криміналіста). – С. 22

45 Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: метод. реком. / [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С.О.Шевцов, Н.М.Косміна, В. В. Іонова]; ДНДЕКЦ МВС України. – Х.: Чальцев О. В., 2009. – 100 с. – (Бібліотека криміналіста) – С. 26

містить генетично зумовлені маркери, за якими можна виявити ідентифікувальні ознаки людини, що залишила сліди.

При розслідуванні досліджуваного виду злочину слину можна вилучити з одягу потерпілої особи, зі змивів зі статевих органів, з недоїдків, пляшок, недопалків, жувальних гумок, виявлених на місці події. Сліди слини дозволяють встановити групову належність крові злочинця.

Також на місці події можна виявити сліди поту та жиropоту. Піт – це продукт потових шкірних залоз, які разом із сальними є похідними шкірного епідермісу і являють собою залозистий апарат шкіри. Жиропіт – основна частина сліду, залишеного на гладкій поверхні пальцями рук і долонь. Піт і жиропіт визначеної особи має однакову з кров'ю групову належність. Криміналістичне значення слідів поту та жиропоту обумовлене можливістю встановлення належності предметів особі за наявними в цих виділеннях людини групових антигенів системи АВ⁰⁴⁶.

На місці події, окрім вище перелічених слідів біологічного походження, також можна виявити волосся. Волосся людини – це рогові утворення шкіри, що покривають майже всю її поверхню. Вільні від волосся лише червона облямівка губ, шкіра долонь і підшов, тильна поверхня третіх фаланг пальців рук і ніг, соски, голівка статевого члена, внутрішня поверхня великих полових губ. Розрізняють довге товсте волосся голови, бороди і вусів, пахвових западин, лобка і статевих органів; щетинисте волосся брів, вій, носового входу і зовнішнього слухового проходу; пушкове волосся, що покриває всю іншу шкіру.

У випадку розслідування злочину за «гарячими слідами» особливу увагу привертають на себе запахові сліди. Природа і механізм виникнення запаху свідчать, що всі матеріальні тіла несуть запаху (одорологічну) інформацію

46 Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: метод. реком. / [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С.О.Шевцов, Н.М.Косміна, В. В. Іонова]; ДНДЕКЦ МВС України. – Х.: Чальцев О. В., 2009. – С. 45 – (Бібліотека криміналіста)

(власну чи придбану від іншого тіла). Сліди запаху, характеризуються сталістю в зовнішньому середовищі, не сприймаються самою людиною, отже, і не знищуються самим суб'єктом – джерелом запахових слідів, зберігаючи про неї інформацію, як про учасника події.

Сліди-запахи являють собою газоподібну суміш повітря з молекулами пахучої речовини, тобто саме джерело запаху (об'єкт) відсутній, а запах його залишився. У слідчій і оперативній практиці такими слідами є відокремлені і такі, що знаходяться в газоподібному стані матеріальні частки (молекули) предметів, речовин, різних виділень людей, тварин. Їх присутність у визначеному місці утворює слід запаху. Сліди-запахи несуть якісну інформацію про джерело і тому схожі зі слідами-речовинами, але відрізняються від них тим, що в місці виявлення запахового сліду відсутнє його джерело. Сліди-запахи нестійкі, вони безупинно розсіюються в просторі і практично зникають. Отже, на місці виявлення їх необхідно швидко вилучати і консервувати⁴⁷.

Сліди-джерела запаху поділяються на дві підгрупи: сліди-джерела запаху людини і сліди-джерела власного запаху.

Запах людини – це складне утворення молекул пахучих речовин, які виділяються внутрішніми та зовнішніми органами секреції. Запах людини складається з набору речовин, до яких можна віднести:

а) особисті запахи людини, пов'язані з фізіологічною діяльністю різних залоз, захворюваннями окремих органів, дієтою;

б) запахи предметів туалету й особистої гігієни; в) запахи, пов'язані з побутовими і професійними умовами праці і проживання⁴⁸.

47 Райт Р. Х. Наука о запахах / Райт Р. Х.; [пер. с англ. Л.Г.Булавина и Т. А. Никольской]. – М.: Мир, 1966. – 221 с.

48 Біленчук П. Д. Методичні аспекти одорології (науці про запахи) / П.Д. Біленчук, О. М. Марчук // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення розкриття та розслідування злочинів криміналістичними методами. – К., 1992. – С. 25–29.

Запахові сліди утворюються в результаті безпосереднього контакту різних об'єктів з тілом людини – джерелом, що безперервно генерує пахучі речовини. Ці речовини можна відбирати з тіла, одягу, речей особи, його документів, поверхневих та об'ємних слідів рук, ніг, з тіла й одягу потерпілої особи, з повітря приміщень тощо.

Індивідуальний запах людини міститься на його біологічному матеріалі, зокрема: слідах поту, сечі, волосся, крові, слини, сперми, волосся. Найкраще запахові сліди утримуються на вовняних тканинах, взятті, головних уборах, дерев'яних предметах, вологому ґрунті, снігу, траві. Гірше утримується запах на гладких поверхнях, кам'янистому ґрунті, асфальтних покриттях, металевих виробках.

У закритих приміщеннях запах людини може зберігатися близько доби. Навіть у разі короточасного перебування людини протягом 15 – 30 хвилин у закритому приміщенні площею до 20 кв.м. утворюється запаховий слід. Запахові сліди людини за часом збереження прийнято поділяти на три види: свіжі сліди, нормальні і старі⁴⁹. До свіжих відносяться сліди, якщо з моменту їх утворення пройшло не більше ніж година. Нормальними вважаються сліди, якщо вони нанесені не більше як три години тому. Якщо з моменту утворення сліду пройшло більше ніж три години, слід вважається старим.

Отже, можна зробити висновок, що слідова картина як обов'язковий елемент криміналістичної характеристики злочину, є практичним інструментом і своєрідним орієнтиром у виборі напрямів його розкриття та розслідування.

Виходячи з вищевикладеного й основуючись на аналізі кримінальних проваджень можна виділити кореляційні зв'язки між місцем вчинення злочину та часом вчинення злочину, слідовою картиною, часом вчинення злочину та слідовою картиною.

49 Райт Р. Х. Наука о запахах / Райт Р. Х.; [пер. с англ. Л.Г.Булавина и Т. А. Никольской]. – М.: Мир, 1966. – С. 128.

За зв'язком «місце вчинення злочину – час вчинення злочину» можна стверджувати, що у більшості випадків вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи у приміщенні відбувалось у світлу частину доби, на відкритій місцевості вказаний злочин найчастіше було вчинено вдень.

За зв'язком «місце вчинення злочину – слідова картина» робимо висновок, що при вчиненні злочину у приміщенні у переважній більшості випадків були виявлені сліди-відображення, а при вчиненні злочину на відкритій місцевості – сліди-речовини.

За зв'язком «час вчинення злочину – слідова картина» можемо констатувати, що, якщо злочин вчинено вдень, були виявлені сліди-відображення, а якщо злочин вчинено вночі, то у більшості випадків були виявлені сліди-речовини.

Отже, сукупність, стан і взаємне розташування різних предметів і речовин на місці, де виконувались підготовчі дії, місці вчинення злочину свідчить про спосіб і обстановку його вчинення, характер вчинюваних дій, містить відомості про особу злочинця, особу потерпілого й надає вихідну інформацію для висунення слідчих версій.

Питання для самоконтролю:

Що є обстановкою вчинення злочину?

На які класифікаційні підгрупи можна поділити обстановку вчинення злочину?

Що таке часові елементи вчинення злочину та що до них входить?

Яке значення для розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи мають речові елементи обстановки вчинення злочину?

Що таке поведінково-психологічний елемент обстановки вчинення злочину?

Які існують кореляційні зв'язки між обстановкою вчинення злочину та іншими елементами криміналістичної характеристики?

Які є сліди готування до вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи?

Що можна віднести до слідів вчинення злочину?

Що таке ідеальні сліди та яке їх значення для розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які можна виділити сліди приховання злочину?

1.3 Особа злочинця

Характеристика особи злочинця належить до основних елементів криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи.

З аналізу анкетних даних вбачається, що у більшості випадків при побудові версій вчиненого злочину та розроблення плану розслідування слідчий відштовхується саме від особи злочинця, оскільки особистісні характеристики особи злочинця є взаємопов'язаними з іншими елементами криміналістичної характеристики, зокрема, способом вчинення та слідовою картиною злочину.

У наукових джерелах підкреслюється, що з точки зору криміналістики становлять інтерес ті типові характерні особливості особи злочинця, знання яких сприяє встановленню суб'єкта, винного у вчиненні певного виду злочину. Вони дають можливість розкрити властивості особи уявного злочинця, що безпосередньо виразилися у конкретній події злочину⁵⁰.

Ураховуючи викладене, вважаємо за необхідне розглянути класифікацію особи злочинця, який вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи за віком, за повторюваністю вчиненого злочину, за наявністю психічного захворювання, за характером вчинюваних дій, за використанням агресії, за проявом потрібно-мотиваційної сфери та за соціальним статусом.

Вказану категорію злочинців за віком можна поділити на дві великі групи: повнолітні й неповнолітні.

З аналізу досліджених нами кримінальних проваджень помітна така тенденція до вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо

⁵⁰ Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений / Лузгин И. М. – М.: Юрид. лит, 1981. – С. 13

малолітньої особи: зростання кількості вчинених злочинів особами у віці до 18 років, потім спадання кількості вчинених злочинів особами у віці від 18 до 40 років. У віці від 40 до 60 років також помітне підвищення кількості вчинених щодо малолітньої особи статевих злочинів, і після 60 років кількість вчинених злочинів зазначеної категорії спадає.

Урахування вищенаведеної динаміки дало можливість нам за основу для подальшого дослідження класифікувати особу злочинця за віком на неповнолітніх і повнолітніх, які поділяються на підгрупи: від 18 до 40 років, від 40 до 60 років та більше ніж 60 років.

Крім того, нами було встановлено, що в кожній із вказаних підгруп наявні відмінні одна від одної переваги щодо віку особи, над якою був учинений злочин, способу подолання опору потерпілої особи, місця, часу його вчинення й залишеної слідової картини.

Так, за зв'язком «вік особи злочинця – вік особи потерпілої» спостерігається, що у більшості випадків досліджуваній злочин було вчинено особами у віці від 40 до 60 років, а найменша кількість злочинів вчинених злочинців була зафіксована особами у віці від 18 до 40 років. Злочинці у віці до 18 років у переважній більшості випадків вчиняли насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо осіб у віці від 10 до 14 років, особи у віці від 18 до 40 років та у віковій групі від 40 до 60 років переважно вчиняли вказаний злочин щодо осіб у віці від 7 до 10 років, особи у віці більше ніж 60 років – щодо особи у віці до 7 років. Таким чином, чим старший за віком злочинець, тим молодша за віком дитина є для нього сексуально привабливою.

За зв'язком «вік особи злочинця – спосіб подолання опору потерпілої особи» фіксується таке. У переважній більшості випадків неповнолітні злочинці для подолання опору потерпілої особи використовували фізичне насильство. Психічне насильство та погроза застосування фізичного насильства у більшості випадків використовувалось

віковою групою злочинців у віці від 18 до 40 років та особами у віці від 40 до 60 років. Вікова група злочинців у віці більше ніж 60 років найчастіше використовують безпорадний стан потерпілої особи. Отже, чим старшим є злочинець, тим м'якшу форму способу подолання опору потерпілої особи він обирає.

За зв'язком «вік особи злочинця – місце вчинення злочину» можна констатувати, що особи у віці до 18 років вчиняють досліджуваний злочин у іншому районі від місця свого проживання, переважно у нежитловому приміщенні. Особи у віці від 18 до 40 років у половині випадків вчиняють насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи в мікрорайоні свого проживання, найчастіше за місцем проживання потерпілого. Особи у віці від 40 до 60 років у більш ніж половині випадків ю вчиняють указаний злочин у мікрорайоні свого проживання, використовуючи для цього випадкове приміщення. Особи у віці більше ніж 60 років у переважній більшості випадків вчиняють злочин за місцем свого проживання або в іншому володінні. Таким чином, старший за віком злочинець у більшості випадків вчиняє злочин удома або в іншому житловому приміщенні, натомість неповнолітні вчиняють указаний злочин у нежитлових приміщеннях.

За зв'язком «вік особи злочинця – час вчинення злочину» можна стверджувати, що в більшості випадків злочин було вчинено у денний час, переважно особою у віці від 40 до 60 років, рідше досліджуваний злочин було вчинено вночі, переважно особою у віці до 18 років. Таким чином, помітний зв'язок, що чим старшим за віком є злочинець, тим частіше він вчиняє злочин удень, чим молодший – тим більше злочинів він вчиняє вночі.

За зв'язком «вік особи злочинця – слідова картина» зауважимо, що у випадку вчинення злочину особами у віці до 18 років на місці події у більшості випадків серед усієї

кількості злочинів, вчинених вказаною віковою групою, були виявлені сліди-відображення. У випадку вчинення злочину особою у віці від 18 до 40 років у половині випадків серед усієї кількості злочинів, вчинених вказаною віковою групою, були виявлені сліди-відображення. У разі вчинення злочину особою у віці від 40 до 60 років та особою у віці більше ніж 60 років найчастіше виявляють сліди-речовини.

За повторюваністю вчиненого злочину можна провести класифікацію та згрупувати особу злочинця у дві категорії: ті, що вчинили злочин уперше, й ті, що вчинили злочин повторно. З аналізу кримінальних проваджень помітно, що у більш ніж половині випадків насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи повторно.

За критерієм психічного здоров'я особи злочинця погоджуємось із класифікацією, запропонованою О.О. Алексєєвим, В.К. Весельським та В.В.Пясковським. Особи, які вчинили статевий злочин, поділяються на дві основні групи. До першої групи належать особи з різними аномаліями психіки, а також патологічними проявами статевого потягу (фетишизм, ексгібіціонізм, садизм). До цієї групи також відносяться особи, які страждають на психоз пізнього віку, розвинуте слабоумство. Частіше за все ними здійснюються статеві посягання щодо малолітніх та неповнолітніх⁵¹.

До другої групи належать особи, що не мають патологічних змін у психічній і статевій сфері. Їх можна поділити на три підгрупи:

1) хронічні алкоголіки, наркомани, а також особи, раніше засуджені за розбої, статеві й інші насильницькі злочини. Вони відрізняються грубістю, жорстокістю, у них має місце статева розпуста, статеве задоволення неприродним шляхом;

⁵¹ Алексєєв О. О. Розслідування окремих видів злочинів: [навч. посібник] / Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 93

2) особи, які не мають різко виражених ознак першої підгрупи. У більшості випадків вони відрізняються примітивними інтересами, цинічним ставленням до жінок, надмірним вживанням алкогольних напоїв; 3) неповнолітні. Такі особи частіше за все посягають на малолітніх і неповнолітніх. При здійсненні злочину їх жертвами стають як неповнолітні, так і дорослі жінки, а також особи похилого віку⁵².

Згідно з аналізом кримінальних проваджень можна стверджувати, що насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи було вчинено у більш ніж половині випадків особами з наявними психічними розладами, рідше – психічно хворою особою.

Аномалії статевих рефлексів, як вказує А.В. Дудка, можуть проявлятися в такому: гомосексуалізм (сексуальний потяг до осіб своєї статі); педофілія (статевий потяг до дітей); ексгібіціонізм (статеве задоволення від оголення статевих органів у присутності осіб іншої статі); садизм (статеве задоволення від заподіяння болю партнеру під час статевого акту); мазохізм (статеве задоволення від заподіяння болю з боку партнера); фетишизм (статеве задоволення від споглядання частин одягу осіб протилежної статі); геронтофілія (статевий потяг до старих); некрофілія (статевий потяг до трупів); зоофілія (статевий потяг до тварин)⁵³.

Виходячи з наведеної класифікації, осіб злочинців у залежності від мотивоформувальних факторів можна розділити на дві великі групи: ті, що вчиняють злочин

52 Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів: [навч. посібник] / Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 94

53 Дудка А. В. Особливості проведення слідчих дій за участю осіб з фізичними або психічними вадами: [моногр.] / Дудка А. В. – Івано-Франківськ: ПЮО ЛьвДУВС; Надвірнянська друкарня, 2011. – С. 62

ситуативно, й ті, що мають розлад сексуальної переваги у вигляді педофільї⁵⁴.

Розглянемо вказану ознаку особи злочинця у вигляді наявності розладу сексуальної переваги більш детально.

За даними дослідження К. Френда (K. Freund), в експерименті при сексуальній стимуляції збудниками педофільного характеру реакція сексуального збудження виникає у багатьох зрілих, нормальних в сексуальному і психічному плані чоловіків. Відсутність же в практиці цих осіб використання подібних сексуальних збудників пояснюється наявністю у них комплексу захисних механізмів, у тому числі й соціокультурним табу⁵⁵.

Згідно з отриманими нами даними на підставі аналізу кримінальних проваджень можна констатувати, що в переважній більшості випадків під час вчинення злочину злочинець перебував у стані алкогольного сп'яніння, що стало рушійним фактором у виникненні наміру скоєння насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи.

Аналіз кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що серед усієї кількості злочинів, передбачених ч. 3 ст.153 КК України, які були вчинені особами з наявними психічними розладами, у 65,3% випадків було діагностовано розлад сексуальної переваги у вигляді педофільї.

Виходячи із вищевикладеного та характеру дій під час вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, способу їх вчинення, а саме: їх неприродності та спрямованості на задоволення статевої пристрасті особи злочинця,

54 Про перехід органів і закладів охорони здоров'я України на Міжнародну статистичну класифікацію хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду [Електронний ресурс]: наказ Міністерства охорони здоров'я від 08 жовт. 1998 р. № 297.

– Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1443>

55 Freund K. The female child as a surrogate object / K. Freund // Arch. Sex. Behav. – 1972. – No. 2. – P. 98

та особи потерпілого – малолітньої особи, особливу увагу необхідно звернути на осіб з розладом сексуальної переваги у вигляді педофільії та виділити основні ознаки, притаманні їм.

Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб і споріднених проблем (МКХ-10) Всесвітньої організації охорони здоров'я, впровадження якої рекомендовано для використання органами і закладами охорони здоров'я, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я від 08.10.98 № 297, педофілія відноситься до сексуальних розладів (F 65.4)⁵⁶.

Трактування причин педофільії досить різноманітне. Вважається, що в основі педофільії можуть лежати: сексуальний інфантилізм, фрустрації, сексуальні фобії, відчуття маскулинної неповноцінності, сімейні дисфункції, алкоголізм, психосексуальна патологія, органічні враження головного мозку⁵⁷.

Також, основою для формування педофільії слугували затримки психосоціального розвитку, порушення комунікації з особами протилежної статі і сексуальні розлади, які заважають нормальному статевому життю⁵⁸.

У деяких випадках першоджерелом педофільних поглядів є гормональний вплив. Так, у гетеросексуальних педофілів, які не мають схильностей до насилля та садизму, виявлялося значне зниження рівня тестостерону порівняно

56 Про перехід органів і закладів охорони здоров'я України на Міжнародну статистичну класифікацію хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду [Електронний ресурс]: наказ Міністерства охорони здоров'я від 08 жовт. 1998 р. № 297.

– Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1443>

57 Гульман Б. Л. Сексуальные преступления / Гульман Б. Л. – Х.: Рубикон, 1994. – С. 45

58 Дышлевой А. Ю. Причинные факторы формирования мотивов и механизмов сексуальных преступлений у мужчин, страдающих педофилией / А. Ю. Дышлевой // Вісник Харківського університету. Сер.: Психологія. – Х., 1999. – № 432. – С. 79

з іншими чоловіками, з одночасним підвищенням рівня пролактину⁵⁹.

Важливим є і фактор сімейного виховання – педофілія найбільш часто спостерігається в сімействах педофілів, ніж в сім'ях з іншими парафіліями⁶⁰.

Причини педофілії можуть також бути пов'язані з ранньодитячою травмою, найчастіше через злочин, який учинений щодо педофіла (з жертви стає винуватцем), у нього відбувається перетворення пасивної травми, дозволяючи йому відчувати тріумф і силу⁶¹.

Згідно з іншими дослідженнями, педофіли, які мали сексуальний контакт із дітьми, мали аналогічні сексуальні контакти в своєму дитинстві⁶².

Розглядаючи соціальну складову формування педофільних нахилів в особистості злочинця, А.Ю. Дишлевий зауважує, що дуже часто педофіли росли в неповноцінних сім'ях, виховувалися за принципом гіперопіки та гіперпротекції. Наявність патологічного потягу до дітей у більшості випадків визначало їх спосіб життя, вибір професії⁶³.

Деякі вчені намагалися виявити зовнішні ознаки педофілів, аналізуючи типи тисяч виявлених педофілів і прийшли до висновку, що найчастіше це особи невисокого

59 Harrison P. Paedophilia and hyperprolactinaemia / P. Harrison, P. Strangewey, J. McCann, J. Catalan // Br. J. Psychiatry. – 1989. – Dec. – Vol. 155 – P. 847–848.

60 Green R. Is pedophilia a mental disorder? / R. Green // Arch. Sex. Behav. – 2002. – Dec. – Vol. 31, #6. – P. 467-471; discussion – P. 481

61 Gabbard G. Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice / Gabbard G. – Fourth edition. American Psychiatric Publishing, Inc., Arlington, 2005 – P. 12.

62 Freund K. Does sexual abuse in childhood cause pedophilia: an exploratory study / K. Freund, R. Watson, R. Dickey // Arch. Sex. Behav. – 1990. – Dec. – Vol. 19, #6. – P. 560.

63 Дышлевой А. Ю. Причинные факторы формирования мотивов и механизмов сексуальных преступлений у мужчин, страдающих педофилией / А. Ю. Дышлевой // Вісник Харківського університету. Сер.: Психологія. – Х., 1999. – № 432. – С. 81

зросту, переважно шульга з невисоким рівнем інтелектуального розвитку. Проте більшість учених усе ж таки сходиться на думці, що зовнішні ознаки не відіграють суттєвої ролі при виявленні особи педофіла, вони можуть бути якими завгодно⁶⁴.

У Великобританії доктор Ловенстейн (L. F. Lowenstein) розробив власну методику виявлення схильностей до педофілії – тест «Особистісні характеристики сексуальних насильників» (Lowenstein Sex Abuse Personality Inventory (LSAPI)). Зокрема, до ознак або характеристик особистості, що містяться в цьому тесті, відносяться: недолік симпатії до дітей, який полягає в тому, що дорослі, які вчиняють статеві злочини щодо дітей, не розглядають їх як заборонений об'єкт для сексуальних взаємин, вони бачать у них відповідну мету для сексуальних стосунків і не думають, що в їхній поведінці є щось неправильне; низька самооцінка; недостатня можливість контролювати свою поведінку; заперечення, яке полягає в тому, що значна кількість педофілів не визнають наявності делікту в сексуальних стосунках із дітьми, і багато з них заперечують сексуальні контакти з дітьми навіть у тому випадку, якщо були затримані на місці злочину; історія попередньої педофільної діяльності; нестійкість сімейних відносин; низький коефіцієнт інтелектуальності (IQ); самотність, депресія і потреба в спілкуванні з людьми⁶⁵.

Аналіз кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що в 78,6% випадків особи, які вчинили насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, працювали в дитячих садках, школах, надавали приватні уроки, працювали в розважальних закладах.

64 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Дослідження особи злочинця у структурі криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчинене щодо малолітньої особи / Г.Ю.Нікітіна-Дудікова // Митна справа: наук.-аналіт. журн. – Львів, 2013. – № 4, ч. 2, кн. 2. – С. 125–129.

65 Методы выявления педофилов // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). – М., 2003. – № 5. – С. 37–38.

Це дає підстави для висновку, що в більшості випадків така категорія злочинців обирає місце роботи чи місце проведення дозвілля поруч із об'єктами своїх сексуальних бажань, тобто поруч із дітьми.

За даними проведеного анкетування осіб, засуджених за вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, то у третині випадків вони в дитинстві самі стали жертвою сексуальних злочинів. Переважно вік жертв відповідає віку досвіду сексуальної віктимізації злочинця. При цьому жертвами того самого педофіла стають діти приблизно одного віку.

Проаналізувавши причини формування педофільних розладів можемо зробити висновок, що більшість осіб із педофільним розладом мають такі риси поведінки і характеру: замкнутість, недовірливість, вразливість, соромливість, боязкість. У більшості випадків у педофілів переважає фемінна модель поведінки та риси характеру, притаманні проти-лежній статі.

Щодо поведінкових особливостей злочинця-педофіла, то, як правило, жертвами одного й того ж самого педофіла стають діти приблизно одного віку. Відповідно, намагаючись здійснити свій злочинний намір, такий злочинець прагне створити найбільш сприятливі умови для приваблювання потенційної жертви. Як правило, такий злочинець знає вікові переваги та захоплення своїх жертв і намагається бути якомога більш обізнаним у цій сфері. Обстановка інтер'єру у такого злочинця, його хобі й захоплення відповідатимуть певній віковій групі дітей, які його приваблюють.

Деякі вчені визначають і низку нонвербальних ознак, за якими можна виявити педофільні нахили (підвищений інтерес до дітей, у поведінці переважають дитячі риси, намагаються якомога більше торкатися дитини, обіймати її, руками, наче ненароком, торкатися статевих органів дитини тощо).

Проте вказані невербальні ознаки не можуть розглядатися як основоположні, оскільки вони не є науково обґрунтованими та базуються виключно на спостереженні низки злочинців. Крім того, невербальні ознаки знаходяться у прямій залежності від суб'єктивних складових особистості злочинця та умова їх формування, його соціуму.

Інформація про спосіб учинення особою злочину дозволяє висунути слідчі версії з метою перевірки правдивості отриманої інформації про вчинення злочину, а також у випадку, коли особа злочинця відома – спланувати слідчі (розшукові) дії з метою встановлення психологічного контакту. За характером вчинюваних дій особу злочинця, який вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, можна класифікувати на нижченаведені типи.

1. Інфантильний – недозрілий, надає перевагу сексуальним забавам із дітьми. Даний тип учиняє злочин шляхом доторкання до статевих органів потерпілого, доторкання потерпілим до статевих органів злочинця, використовується взаємне притулюння, поглажування, поцілунки, мастурбацію. (Наприклад, Р., перебуваючи в лісосмузі на кв. Південний м.Луганська, спільно з малолітньою О., увійшовши до неї в довіру, усвідомлюючи, що потерпіла не досягла 14-річного віку, зняв із себе шорти, тим самим оголивши свої статеві органи, які став демонструвати перед малолітньою, після чого, скориставшись несформованою психікою О., виходячи з її малолітнього віку, став робити непристойні доторки своїми руками і статевими органами до інтимних частин тіла потерпілої)⁶⁶.

2. Девіантний тип. Його притягує секс з дітьми, з якими шукає контактів уже у віці дозрівання. Злочин вчиняє переважно шляхом орогенітального контакту.

⁶⁶ Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

(Наприклад, Б., відійшовши вперед разом з малолітньою потерпілою А., якій на момент вчинення злочину виповнилось 13 років, почав її обнімати останню, після чого вони упали на землю. Б. вчиняючи злочинні дії із застосуванням насильства, яке виразилось в утриманні за волосся голови, одягу малолітньої потерпілої А. та нанесенні ляпасів по її обличчю, задовольнив свою статеву пристрасть неприродним способом шляхом орогенітального контакту)⁶⁷.

3. Регресивний тип. Трактує дитину як замінюючу дорослу особу, способом вчинення злочину є повні сексуальні взаємини, в тому числі і статевий акт. (Наприклад, В., усвідомлюючи вік малолітнього Г., в категоричній формі запропонував йому вступити в статевий зв'язок і, отримавши згоду малолітнього Г. й оголивши свої статеві органи, підійшов до малолітнього Г., схопив його за кофту і вступив з ним у статевий зв'язок шляхом орогенітального контакту. Далі В., погрожуючи малолітньому застосуванням фізичного насильства, наказав Г. повернутися до нього спиною, при цьому В., змастивши свої статеві органи кремом «Ромашка», підійшов до малолітнього Г. і без його згоди вступив із ним у статевий зв'язок шляхом аногенітального контакту)⁶⁸.

4. Садист досягає свого повного сексуального задоволення від спричинення страждань і приниження потерпілому. Спосіб вчинення злочину характеризується особливою жорстокістю. (Наприклад, неповнолітній О., протягом 27, 28, 29 і 30 грудня 2011 року в денний час доби, маючи єдиний намір на задоволення своєї статевої пристрасті неприродним способом, у зазначений проміжок часу спільно з іншою особою заводили потерпілого Р. в гараж, де почергово, вступали з потерпілим у статевий зв'язок неприродним способом)⁶⁹.

67 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

68 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

69 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

За критерієм використання агресії при вчиненні досліджуваного злочину особу винного можна класифікувати на: злочинця-спокусника й агресивного злочинця.

Злочинець-спокусник прагне бути привабливим для дітей, часто використовуючи спеціальні засоби, які полегшують їм доступ до потенційних жертв. У випадку вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи злочинцем вказаної групи, то злочин має переважно сексуально-пресинговий характер і відрізняється практично повною відсутністю фізичного насилля. Злочинець відчуває себе безпечно з дітьми і бажає дитину як об'єкт любові. У цій категорії злочинці поділяються на тих, які використовують зваблення та переконання й на тих, які заманюють дітей незаслуженими подарунками (Наприклад, К. в одному з дворів побачив двох хлопчиків приблизно 8 – 10 років і це його збудило. Він підійшов до них і сказав, що знайшов гроші в сумі 800 грн. і запропонував хлопчикам піти з ним за грошиками. Хлопчики погодилися і пішли з ним добровільно по дорозі. Один із хлопчиків не захотів іти й залишився на стежці, а другий хлопчик пішов добровільно. Підійшовши до озера в безлюдному місці, К. роздягнув хлопчика догола й поклав його на землю обличчям донизу. Оскільки був сильно збуджений, то зняв з себе шорти й задовольнив статеву пристрасть неприродним способом шляхом аногенітального контакту)⁷⁰.

Агресивні злочинці діють брутально, застосовуючи додатково фізичне і психічне насилля. Злочин, учинений вказаною групою злочинців характеризується сексуально-силовим характером із застосуванням примусу чи фізичної сили. У цій категорії злочинці поділяються на експлуаторів, використовуючи малолітню особу для зняття сексу-

⁷⁰ Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

альної напруги без подальших стосунків або в якості об'єкта, над яким можна отримати владу, і садистів, отримуючи задоволення від спричинення болю малолітньому. (Наприклад, Ю., знаходячись у квартирі, підійшов до малолітнього К. та, схопивши його за обидві руки й, утримуючи руки К. з метою припинення опору з боку малолітнього та пригнічуючи волю потерпілого до опору, вступив із ним у аногенітальний контакт і задовольнив свою статеву пристрасть неприродним способом)⁷¹.

За проявом потребно-мотиваційної сфери осіб-злочинців, які вчинили насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, можна класифікувати на: гедоністів, тиранів і співмешканців.

«Гедоніст» – наймасовіша і вивчена в сексології категорія серійних педофілів. Насильницькі дії сексуального характеру щодо малолітніх і неповнолітніх він здійснює тому, що сам процес його дій доставляє йому ейфорію і статеве задоволення. У цього типу осіб найчастіше спостерігаються різні форми сексуальних збочень⁷².

Дана категорія педофілів для вчинення насильницьких дій сексуального характеру вибирає зручні місця, куди заманює малолітніх шляхом обману, надання допомоги, надання послуг, виходячи з вікових інтересів потерпілих, що свідчить про планування кримінальних дій шляхом вивчення місцевості і вибору місця задоволення сексуальної потреби «тваринного інстинкту». Вибір місця вчинення злочину обумовлений спрямованістю суб'єкта злочинної діяльності на приховування злочину: на місці злочину не виявляється

71 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

72 Шувалова Т. Г. Насильственные преступления сексуального характера, совершаемые в отношении малолетних и несовершеннолетних: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шувалова Талия Габделгазизовна. – М., 2011. – С. 87

нічого, що могло б вказати на особу злочинця. Як правило, злочинець діє самостійно, жертва йому незнайома, вони не мають між собою зв'язку, що забезпечує здійснення насильницьких дій тривалий час, інколи роками.

«Тиран» – той, для якого насильницькі дії сексуального характеру щодо малолітніх і неповнолітніх є способом самоствердження, доказом «статевої» сили і спроможності. Дана типологія педофілів отримує насолоду від стану приниження і безпорадності жертви (малолітнього або неповнолітнього), відчуття своєї переваги і могутності.

«Співмешканець» – найпоширеніша категорія педофілів, які вчиняють насильницькі дії щодо нерідних дітей (дітей співмешканки (співмешканця) або усиновленої дитини)⁷³.

Користуючись безпорадним станом жертви, своїм соціальним статусом в сім'ї, де мати дитини знаходиться в повній від нього залежності, проявляє деспотизм, жорстокість, агресію. До цієї категорії відносяться також батьки, які вчиняють насильницькі дії сексуального характеру відносно дочок. Найчастіше такі зв'язки виникають у багатодітних сім'ях, найбільш соціально малозабезпечених верствах суспільства. Ці батьки – безробітні, особи асоціальної спрямованості, батьки-психопати, батьки-інтроверти і батьки з психосексуальним інфантилізмом (зі схильністю до педофілії)⁷⁴.

Інформація про тип злочинця в залежності від потребно-мотиваційної сфери вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом дозволяє висунути слідчі версії щодо кількості вчинених особою злочинів і характеру вчинених дій. Так, наприклад,

73 Шуvalова Т. Г. Насильственные преступления сексуального характера, совершаемые в отношении малолетних и несовершеннолетних: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шуvalова Талия Габделгазизовна. – М., 2011. – С. 95

74 Weinberg S. Incest, Behaviour, Celadel / Weinberg S. – New York, 1955. – P. 16

у випадку вчинення злочину співмешканцем у більшості випадків кількість потерпілих обмежується одним – двома, які є його родичами. Даний тип злочинця майже не вчиняє досліджуваного злочину щодо сторонніх осіб. Натомість гедоніст навпаки обирає малолітніх із незнайомих і малознайомих осіб, злочин вчиняє неодноразово.

Аналіз кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що у 100% випадків досліджуваний злочин було вчинено особами чоловічої статі, в переважній більшості одинокими. Найчастіше злочинець зловживає алкоголем, у більш ніж половині випадків є безробітним та має середню освіту.

Отже, можна виділити такі характерні риси, притаманні особам, які вчинили насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи: за своїм характером вказані особи більшою частиною є інфантильні, сором'язливі, замкнуті, боязливі, недовірливі; у соціально-сімейній сфері переважає фемінна модель поведінки; у переважній більшості зловживають алкогольними напоями; у більшості випадків є безробітними; у своїй сфері діяльності та захопленнях обирають ті, що пов'язані з безпосереднім контактом із об'єктом своїх сексуальних бажань або перебувають поруч із ними; були жертвами сексуального злочину в дитинстві.

Питання для самоконтролю

На які класифікаційні підгрупи можна поділити особу злочинця, який вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи?

Як саме проявляється зв'язок особи злочинця з іншими елементами криміналістичної характеристики, а саме: особою потерпілого, способом вчинення злочину, слідовою картиною?

Яким чином можна класифікувати особу злочинця в залежності від мотивоформувальних факторів вчинення злочину?

На які типи можна поділити особу злочинця в залежності від характеру вчинюваних нею дій?

Який спосіб вчинення злочину характерний для злочинця девіантного типу?

На які класифікаційні підгрупи можна поділити особу злочинця за критерієм використання агресії щодо потерпілого?

Які дії характерні для агресивного злочинця при вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом?

Яке значення для розслідування має інформація про тип злочинця?

Який спосіб вчинення злочину характерний для злочинця-“гедоніста”?

Які риси притаманні особі злочинця, який вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи?

1.4 Особа потерпілого

Особа потерпілого – досить складна у криміналістично-му відношенні фігура. Вона змінює своє становище залежно від категорії злочину, виду злочинного посягання, наявності або відсутності зв'язків між потерпілим і злочинцем, психологічних особливостей потерпілого, його рольових функцій до і під час учинення злочину⁷⁵.

На думку Р.С. Белкіна, злочин цікавить криміналістів не взагалі, не як складне соціальне явище, а як протиправна діяльність, як акт людської поведінки⁷⁶. Отже, об'єктом криміналістики є функціональна сторона протиправної діяльності, як певний механізм злочину, а не як складне соціальне явища.

Тому, враховуючи викладене, вважаємо, що з точки зору криміналістики, об'єктом злочинного посягання буде безпосередньо тіло малолітньої особи.

Звертаючись до законодавчого визначення потерпілого від злочину, передбаченого частиною 3 статті 153 КК України, то в указаній нормі закону потерпілим від насильницького задоволення статевої пристрасті є малолітня особа.

Поняття «малолітня особа» використовується в низці статей Особливої частини Кримінального кодексу, однак відсутнє визначення особа якого віку вважається малолітньою з позиції кримінального закону.

Звертаючись до підходів до визначення поняття «малолітньої особи», висвітлених у міжнародних правових актах і чинному законодавстві України, необхідно зазначити таке.

Міжнародні правові акти, що були ратифіковані Україною і, таким чином, є частиною законодавства України,

75 Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента / В. Е. Коновалова // Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межведом. науч.-метод сб. – К., 1976. – № 12. – С. 10–16.

76 Криминалистика: [учеб.] / под ред. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – С. 33

мають посилення на поняття «малолітні». Серед них — Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей від 30 вересня 1990 р.

Поняття «малолітній» широко застосовується в національному законодавстві України. За українським законодавством, усі суб'єкти традиційно поділяються на дві групи: дорослі і діти (неповнолітні). Такий розподіл зумовлений чітко визначеним віковим критерієм — повноліттям, який пов'язаний із досягненням особою 18 років.

З аналізу чинного законодавства України вбачається застосування двох схожих і водночас юридично різних термінів «неповнолітній» і «малолітній».

Конституція України⁷⁷ в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» використовує терміни «діти», «повнолітні діти» (ст.ст.51, 52), та «неповнолітні» (ч.5 ст.43), проте Основний Закон не дає тлумачення, хто підпадає під ці поняття.

Аналізуючи норми Кримінального кодексу України⁷⁸, ми стикаємось із поняттям «неповнолітній». Ці норми, поряд із положеннями окремих статей, створюють законодавчу базу кримінально-правового захисту та відповідальності неповнолітніх. Разом із тим, у КК України використовується ще один термін «малолітній», однак чіткого визначення, кого розуміють під поняттями «малолітній» та «неповнолітній», закон не містить.

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві термін «малолітній» отримав своє закріплення у ст.3 КПК України, відповідно до п. 11 якого, малолітня особа — дитина до досягнення нею чотирнадцяти років

77 Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст.141.

78 Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 05 квіт. 2001 р. № 2341-III.

— Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Терміни «неповнолітній» і «малолітній» використовуються й у цивільному законодавстві, однак з точки зору дієздатності, тобто повною цивільною дієздатністю наділена особа, «яка досягла вісімнадцяти років (повноліття)» (ст.34 ЦК України). Відповідно неповна цивільна дієздатність є у «фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа)» (ст.32 ЦК), а часткова цивільна дієздатність – у «фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа)» (ст.31 ЦК України).

На відміну від цивільного законодавства, Сімейний кодекс України⁷⁹ використовує термін «дитина», тобто особа до досягнення нею повноліття (ст.6 СК України), яка поділяється на дві категорії: малолітню – «дитина до досягнення нею чотирнадцяти років» (ч. 2 ст.6 СК України), та неповнолітню – «дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» (ч. 3 ст.6 СК України).

Закон України «Про охорону дитинства», який встановлює основні засади державної політики щодо охорони дитинства, використовує термін «дитина», під яким розуміються «особи віком до 18 років (повноліття)» (ст.1 Закону).

Таки чином, згідно з законодавством, малолітньою є особа, яка не досягла віку 14 років.

Елемент «особа потерпілого» криміналістичної характеристики злочинів – це інформаційна підсистема, що має складну структуру, а її зміст становлять різні віктимологічні дані.

Віктимологічний аналіз як метод дослідження особи потерпілого розглядається як визначальна засада встановлення причинно-наслідкових відносин у механізмі злочинної діяльності, як спосіб вирішення організаційних, пошукових, комунікативних, реконструктивних і засвідчу-

79 Сімейний кодекс України: прийнятий 10 січ. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст.135.

вальних завдань у ході пошуково-пізнавальної діяльності суб'єктів доказування.

Таким чином, вважаємо за необхідне провести віктимологічний аналіз особи малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, шляхом здійснення його класифікації за різними підставами.

Загалом особу потерпілого можна класифікувати за статтю, за віком, за ступенем статевого дозрівання, за характером взаємовідносин потерпілого та злочинця, за здійсненням опору вчинюваним діям, за соціальним статусом.

Згідно з аналізом кримінальних проваджень можемо стверджувати, що у майже половині випадків потерпілою особою від вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом є особа чоловічої статі, у решті випадків – жіночої.

За віком особу потерпілого можна поділити на такі групи: дошкільний вік (до 7 років), молодший шкільний вік (7 – 10 років), підлітковий вік (10 – 14 років). Відповідно до аналізу кримінальних проваджень, можемо зазначити, що найчастіше злочин, передбачений ч. 3 ст.153 КК України, було вчинено щодо осіб у віці від 10 до 14 років.

Нами було встановлено, що спосіб вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, місце та час вчинення злочину перебувають у тісному взаємозв'язку з віком потерпілої особи, а тому між указаними елементами наявні такі кореляційні зв'язки.

За зв'язком «вік потерпілої особи – спосіб вчинення злочину» нами було встановлено, що до осіб у віці до 7 років у більшості випадків було застосовано використання безпорадного стану потерпілого, до осіб у віці 7 – 10 років – погрозу застосування фізичного насильства та психічне насильство, а щодо осіб у віці від 10 – 14 років переважно вказаний злочин було вчинено з використанням фізичного

насильства. Таким чином, помітна тенденція, що чим старшою є потерпіла особа, тим більше до неї застосовується фізичний вплив для подолання її опору.

За зв'язком «вік потерпілої – місце вчинення злочину» спостерігається, що насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи було вчинено в нежитловому приміщенні у більшості випадків щодо особи у віці від 10 до 14 років. Однак, переважно вказаний злочин було вчинено у житловому приміщенні, найчастіше в місці проживання злочинця чи потерпілого, рідше – в інших приміщеннях (орендованому, випадковому приміщенні тощо).

Найчастіше за місцем проживання злочинця, в орендованому приміщенні чи в приміщенні, яке перебуває у власності злочинця вказаний злочин було вчинено щодо осіб у віці від 10 до 14 років. За місцем проживання потерпілої особи у більшості випадків злочин було вчиненого щодо потерпілої особи у віці до 7 років. У випадковому приміщенні у найчастіше злочин було вчинено щодо особи у віці від 7 до 10 років.

За зв'язком «вік потерпілої – час вчинення злочину» встановлено, що найчастіше вдень насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом було вчинено щодо малолітньої особи у віці від 7 до 10 років та у віці від 10 – 14 років. Уночі вказаний злочин було вчинено щодо особи у віці від 10 до 14 років у більш ніж половині випадків.

За ступенем знайомства потерпілого та злочинця можна класифікувати вказаний злочин так: потерпілий і злочинець добре знайомі (сусіди, друзі дитинства й т.ін.); потерпілий і злочинець мало знайомі; потерпілий та злочинець познайомилися незадовго до вчинення злочину; потерпілий і злочинець не знайомі.

Згідно з аналізом кримінальних проваджень можна констатувати, що з числа знайомих осіб щодо малолітнього потерпілого злочин було вчинено родичем (батьком (вітчимом),

братом, дідом тощо) у більш ніж половині випадків, в решті – іншою особою.

У контексті вказаного критерію доцільно буде розглянути віктимологічні аспекти особи потерпілого та її детермінуючий вплив на вчинення щодо малолітньої особи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Дослідження особи потерпілого, оцінка його поведінки дають можливість зрозуміти, чому він став жертвою, що спонукало злочинця до вчинення насильницьких дій щодо даної особи. Іншими словами, дослідження особи потерпілого допомагає встановленню причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, що проявляється в механізмі злочинної діяльності активністю в діях (бездіяльності) і розкривається поведінкою жертви.

Поведінка жертви нами розглядається як форма вираження особистісної активності суб'єкта взаємодії як об'єкта злочинного зазіхання у кримінальній ситуації, що виражає спосіб життя, характерні особливості, риси, властивості, що розкривають ставлення до норм моралі, етики, до загальноприйнятих цінностей. Поведінка жертви може мати провокаційний, легковажний характер, тобто викликати у злочинця рішучість на вчинення злочину або його продовження (так звана криміногенна поведінка потерпілого).

Слід зазначити, що поведінка потерпілого, виявляючи індивідуальність прояву його особистісних властивостей, визначає його віктимність, тобто проявляється індивідуальна віктимність особи в механізмі злочинної діяльності. Індивідуальна віктимність прояву потерпілого сприяє вирішенню криміналістичних завдань: моделювання і прогнозування поведінки потерпілого в ході збирання, дослідження й оцінки доказів, використання для прийняття і реалізації тактичних і стратегічних рішень, у тому числі в умовах ризику, систематизації злочинів за видовими ознаками,

визначенні методів і способів розкриття, розслідування та попередження.

Поведінка потерпілих у механізмі злочинної діяльності визначає умови й обставини вчинення злочину причинно-наслідковими відносинами, що розкривають фактори сприятливого, провокуючого характеру на вчинення насильницьких дій сексуального характеру.

Поведінка майбутньої жертви вивчається й самим злочинцем, який знайомий із потерпілим. Розуміючи, що загрожує викриття, він звертає увагу на дівчаток, у яких наявні негативні риси.

З аналізу кримінальних проваджень встановлено, що в більшості випадків потерпіла особа зростала в неблагополучній сім'ї, мала негативну характеристику. З аналізу інформації з загальнодоступної мережі Інтернет помітно, що в більшості випадків, відповідаючи на повідомлення злочинця в соціальних мережах, малолітня особа шукає уваги до себе з боку дорослих.

Індивідуальна віктимність у потерпілих виражається в наступних негативних проявах:

- а) розбещеність, нездорова цікавість;
- б) корислива зацікавленість в отриманні подарунків, грошей від злочинця;
- в) неприпустима (з урахуванням віку) довірливість, некритичність;
- г) приховування факту вчинення статевого злочину, незалежно від мотивів, за умови, що ця поведінка дозволила злочинцеві продовжувати злочинні дії⁸⁰.

Аналіз поведінки потерпілих у ході пошуково-пізнавальної діяльності суб'єктів доказування є способом отримання інформації про причини й умови, що сприяли вчиненню, приховуванню злочину, наданню протидії розслідуванню.

⁸⁰ Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Ривман Д. В. – СПб.: Питер, 2002. – С. 155

Встановлення зазначених чинників об'єктивно-суб'єктивного характеру має практичне значення в процесі доказування, зокрема, визначення умов і обставин формування і розвитку спрямованості наміру на вчинення злочину, вибору місця, часу, періодичності здійснення злочинів, способу вчинення злочину, засобів і прийомів застосування при здійсненні, приховуванні злочинів.

Дослідження особи потерпілого має інформативний характер, обумовлене встановленням його ролі при вчиненні злочину, ставленням до встановлення істини на слідстві, метою, яку особа переслідує в ході розслідування; оцінкою потерпілого наслідків злочину; ставленням до злочинця; позицією найближчого оточення потерпілого щодо вчиненого злочину і злочинця .

Особа потерпілого являє собою одне з первинних джерел отримання інформації про статеві злочини. Її властивості, відбиваючись у механізмі злочинної діяльності домінантністю, індивідуальністю, вибірковістю, знаходять прояв в обстановці злочину формуванням і розвитком відносин зі злочинцем, розкриваючи причинно-наслідкову обумовленість події злочину. Тому дослідження особи потерпілого є інформативним засобом встановлення обставин, що підлягають доказуванню в ході розкриття, розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи.

Дослідження способу життя потерпілих при розслідуванні вказаного злочину має велике значення для розв'язування завдань виявлення категорій справ, які відрізняються високою латентністю через прояви в потерпілих вираженої схильності до навіювання, безпорадного стану, психічної або фізичної хвороби потерпілого, нерозуміння малолітньою особою того, що відбувається, спотворень ціннісно-нормативних критеріїв у їх сім'ях.

Аналіз кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що у 55% випадків потерпіла особа не усвідомлювала значення вчинюваних щодо неї дій, у 52% випадків є психічно нездоровою особою.

Наступним критерієм для класифікації особи потерпілого є здійснення опору вчинюваним діям. У більшості випадків потерпіла особа здійснювала опір, рідше – не опиралася вчиненню щодо неї насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

У залежності від ступеня статевого дозрівання потерпілих осіб можна розділити на дві групи: особи, які перебувають у періоді до статевого дозрівання (допубертатний період) та ті, які перебувають на початку статевого дозрівання (ранньопубертатний період)⁸¹.

Із проведених досліджень помітно, що у привілеюючій більшості випадків насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом було вчинено щодо особи, яка перебувала у допубертатному періоді (до початку статевого дозрівання).

Ключовим моментом у дослідженні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, є те, що об'єктом злочинного посягання з точки зору криміналістики є тіло дитини, яке перебуває у допубертатному (до початку статевого дозрівання) або ранньопубертатному (початок статевого дозрівання) періоді. А тому в даному випадку доцільніше вести мову не просто про фактичний вік малолітньої дитини, а саме, про досягнення чи недосягнення нею статевої зрілості.

Статева зрілість (лат. *maturitas sexualis*) – досягнення організмом такого ступеня фізичного і біологічного розвитку й формування, при якому всі статеві відправлення являють собою фізіологічно нормальну функцію і не викликають розладу здоров'я чи інших шкідливих наслідків.

81 Авдеев М. И. Судебная медицина: [учеб.] / Авдеев М. И. – М.: Госюриздат, 1949. – С. 12

Вона не пов'язана з досягненням певного віку і важлива для осіб обох статей.

Статева зрілість складається з конкретних статевих функцій. Статеві функції жінки полягають у здатності до статевого акту, здатності до зачаття, здатності до виношування плода, здатності до нормальних пологів, здатності до вигодовування і виконання функції материнства. Останні дві функції самі по собі не є ознакою статевої зрілості, а свідчать лише про функціональний стан молочних залоз, здатність же до виховування дитини належить до соціальних, а не біологічних функцій. М.І.Авдеев вважає, що головними критеріями статевої зрілості жінки є підготовленість її організму до виношування плода і пологів без шкоди для здоров'я. Інші ознаки не мають суттєвого значення⁸².

Отже, підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що потерпілим від вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом особа, яка не досягла 14-річного віку, в більшості випадків жіночої статі, яка перебуває у періоді до статевого дозрівання або на його початку. Для потерпілого від зазначеної категорії злочинів характерним є наявність негативних рис характеру та вплив віктимологічних факторів.

82 Авдеев М. И. Судебная медицина: [учеб.] / Авдеев М. И. – М.: Госюриздат, 1949. – С. 425

Питання для самоконтролю:

Що входить до поняття “особа потерпілого”?

Що є об’єктом злочинного посягання при вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи з точки зору криміналістики?

За якими критеріями можна класифікувати особу потерпілого?

Яким чином проявляється зв’язок віку особи потерпілого зі способом вчинення злочину?

В чому вбачається кореляційний зв’язок між віком потерпілої особи та місцем вчинення злочину?

Яким чином ступінь знайомства особи потерпілого зі злочинцем впливає на вчинення злочину?

Яке значення для розслідування злочину мають віктимологічні аспекти поведінки особи потерпілого?

Яке значення поведінка особи потерпілого має для розслідування злочину?

На які класифікаційні підгрупи можна поділити особу потерпілого в залежності від вчинення нею опору?

Яке значення має ступінь статевого дозрівання особи потерпілого для розслідування злочину?

РОЗДІЛ 2.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИ- СТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, ВЧИНЕНОГО СТОСОВНО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

2.1. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досу- дових розслідувань і обставини, що підлягають вста- новленню.

Дії, з яких розпочинається кримінальне провадження, мають важливе значення для подальшої організації розслідування, оскільки саме успішність їх проведення визначає напрямки розслідування та стає запорукою встановлення істини у кримінальному провадженні.

У процесі розслідування будь-яких злочинів саме початковий етап розслідування має найбільше значення, оскільки, як вказує практика розслідування кримінальних проваджень, якщо злочинець не був установлений на початковому етапі розслідування, то він, як правило, не буде встановлений взагалі. Саме тому повнота та правильність організації взаємодії слідчих і оперативних співробітників, проведення всього комплексу слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, є запорукою його розкриття та притягнення винної особи до відповідальності.

Структуру початкового етапу розслідування складають:

- 1) вчинювані після початку кримінального провадження організаційні заходи: планування початку розслідування, висунення версій і т.д.;
- 2) першочергові слідчі (розшукові) дії;
- 3) оперативно-розшукові заходи⁸³.

⁸³ Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений / Ищенко Е. П. – Красноярск: Краснояр. ун-т, 1987. – С. 11-12

Початковий етап розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, має такі цілі: отримання й закріплення вихідної інформації про злочин шляхом проведення слідчих (розшукових) дій; встановлення та затримання злочинця; перевірка причетності конкретної особи чи осіб до вчиненого злочину.

Згідно з ч.2 ст.214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР)⁸⁴.

Отже, початковий етап розслідування злочину починається з внесення відомостей про нього до ЄРДР.

У КПК України, зокрема в ч. 1 ст.214, у якості приводів для відкриття кримінального провадження, внесення відомостей до ЄРДР і початку досудового розслідування, не диференціюючи їх саме як приводи, законодавець наводить заяви й повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та самостійне виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. В якості підстави (так само без вживання цього поняття) зазначено обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Проте одночасно з необхідністю негайного реагування на заяви й повідомлення про злочин потрібно звернути увагу на необхідність достатніх підстав для такого реагування, де головною складовою є їх оцінка з точки зору наявності ознак кримінального правопорушення. Відтак початок досудового розслідування нерозривно пов'язаний із визначенням і оцінкою необхідних для цього приводів і підстав.

Останнє закономірно призвело до проблем у правозастосовній практиці, адже така законодавча формула не дає

⁸⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

змоги однозначно відповісти на питання, які саме факти необхідно встановити до початку досудового розслідування та який рівень інформації може задовольнити пізнавальні потреби особи, що вирішує, чи потрібно розпочинати досудове розслідування за заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення. Проблема визначення, в тому числі законодавчого, підстав для початку розслідування не є одиничною. Вона є складовою ширшої проблеми – доступу громадян до кримінального правосуддя. Нечіткість формулювань законодавця в частині регламентації підстав для початку досудового розслідування може сприяти необґрунтованій відмові в цьому, а отже, й відмові у правосудді⁸⁵.

Законне відкриття кримінального провадження неможливе без наявності передбачених КПК України приводів і підстав. Помилки, що їх допускають при порушенні кримінального провадження, найчастіше пов'язані з неправильною оцінкою наявності підстав, необхідних для прийняття рішення⁸⁶.

Привід є характеристикою інформації про кримінальне правопорушення за її формою, а підстава – за її змістом.

В.С.Зеленецький категорично зауважив, що до приводів можна відносити не будь-які, а лише ті джерела інформації про злочин, які за своїм змістом є правовими. Крім того, приводами є лише ті, що прямо зазначені в законі, а не у відомих нормативних актах. Таким чином, для того, щоб джерело інформації про злочин стало приводом до відкриття кримінального провадження, воно повинно бути

85 Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования / Карнеева Л. М. – Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1976. – С. 98

86 Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / [С. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.]; за заг. ред. В. Я.Тация, В. П. Пшонки А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 2012. – С. 20.

передбачене законом, але не будь-яким, а саме кримінальним процесуальним⁸⁷.

Вважаємо за необхідне погодитись із позицією вчених, які наголошують на необхідності законодавчого визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування. Вбачається, що відсутність належного законодавчого визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування відкриває шлях до необґрунтованого застосування заходів державного примусу щодо учасників кримінального провадження, коли таке провадження розпочато «автоматично» лише за заявою, з якої не можна однозначно зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення мало місце, та про причетність до нього певної особи. Тим більше, що можливість оскарження безпідставно розпочатого досудового розслідування не передбачена.

Це має велике значення при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітнього, оскільки, за офіційними даними статистичної інформації Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування⁸⁸ вказується, що у 2015 році було відкрито 188 проваджень за вказаною статтею, з них 52 закрито за реабілітуючих обставин (27,6%), у 2016 році було порушено 214 кримінальних проваджень, із них за реабілітуючих обставин було закрито 70 проваджень (32,7%). Таким чином, спостерігається, що майже третина відкритих кримінальних проваджень не знаходить свого підтвердження.

87 Зеленецький В. С. Прокурорский надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлении: [моногр.] / Зеленецький В. С. – Х., 2004. – С. 53.

88 Статистична інформація Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

Тим не менше законодавець встановив безальтернативну вимогу щодо початку досудового розслідування, а саме, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування⁸⁹.

Фактично, вносячи відомості до ЄРДР, слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, має проаналізувати викладену в заяві чи повідомленні інформацію й виділити з неї підстави та приводи для відкриття кримінального провадження.

Законодавцем у частині 5 ст.214 КПК України виділено низку обставин, які мають бути встановленими при внесенні відомостей до ЄРДР і вносяться до нього, зокрема: дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела⁹⁰.

Указаний перелік обставин не є вичерпним. Типовий перелік обставин події, який підлягає встановленню при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті

89 Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

90 Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

неприродним способом, учиненим щодо малолітньої особи, включає також: відомості про особу потерпілого, в якому стані він перебував у момент отримання відомостей про злочин; інформацію про місце і час вчинення злочину; спосіб вчинення злочину та спосіб подолання опору потерпілого; дії, які становили фізичне насильство; дії, які становили психічне насильство; наявність обтяжуючих обставин; дії з підготовки до вчинення злочину та його приховання; відомості про особу злочинця, наявність чи відсутність у нього психічних хвороб чи психічних розладів, стосунки між ним і потерпілим, інформація про знайомство між ним і потерпілим; ступінь провини і роль кожного з учасників вчинення групового злочину; причини й умови, які сприяли вчиненню насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи.

Зупинимось на деяких з обставин, що підлягають встановленню, більш детально.

Дата надходження заяви про вчинення злочину має інформативну мету й дозволяє визначити проміжок часу між учиненням злочином і зверненням особи з заявою про кримінальне правопорушення. Ця інформація надає слідчому можливість визначитись із колом слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести. Так, у випадку повідомлення про вчинене насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи одразу після самої події злочину доцільно невідкладно провести огляд місця події, відібрати зразки для проведення експертного дослідження, провести допит потерпілої особи, провести опитування потерпілої особи, провести допит свідка та вірогідної особи злочинця, якщо він відомий чи організувати розшук за “гарячим слідам”, якщо винний зник з місця події.

У випадку повідомлення про злочин через тривалий проміжок часу варто провести огляд місця події, допит потерпілої особи, допит підозрюваного.

З проведених досліджень спостерігається, що про вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи переважно було повідомлено одразу після його вчинення або з моменту вчинення злочину і до моменту повідомлення про нього пройшло більше ніж місяць, рідше – не більше місяця.

Так, наприклад, Д., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у будинку, використовуючи безпорадний стан малолітньої особи К., якій на момент вчинення злочину виповнилося 1,5 роки, намагався задовольнити свою статеву пристрасть неприродним способом, а саме, ввів у піхву останньої вказівний палець своєї лівої руки, внаслідок чого К. розплакалась і почала кричати. З піхви К. пішла кров і, злякавшись, Д. викликав швидку. Лікарі швидкої допомоги, оглянувши характер ушкоджень, звернулися до міліції. Під час проведення допиту Д., зізнався у вчиненні злочину⁹¹.

Наступною обставиною є анкетні дані заявника або потерпілого. Заявник є одним із учасників кримінальної процесуальної діяльності та знаходить своє місце в різних групах, а саме: серед осіб, які відіграють допоміжну роль у кримінальному процесі⁹², осіб, які сприяють кримінальному процесу і здійсненню правосуддя тощо⁹³.

У нині діючому КПК України законодавець відніс заявника до інших учасників кримінального провадження⁹⁴.

91 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

92 Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / Михайленко А. Р. – Саратов: Саратов. ун-т, 1975. – С. 56

93 Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Тертишник Володимир Митрофанович. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 127

94 Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Відповідно до ч. 1 ст.60 КПК, ним може бути фізична або юридична особа, яка звернулася з заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим.

Саме на початковому етапі стадії досудового розслідування особа, яка заявила про злочин, має статус заявника. Далі у процесі кримінального провадження така особа, залежно від підстав, виступає як потерпілий, якщо їй кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, або як свідок, якщо вона була лише очевидцем учиненого кримінального правопорушення. Інколи заявник стає підозрюваним і обвинуваченим, якщо з'ясується, що він сам вчинив кримінальне правопорушення.

Але, незважаючи на це, незмінним залишається те, що заявник – особа, яка звернулася з заявою або повідомленням про вчинене правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування і не є потерпілим. Заявник є повноправним учасником кримінального провадження.

Статтею 55 КПК України визначено, що потерпілим є особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди⁹⁵.

З аналізу досліджених нами кримінальних проваджень про вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи було встановлено, що вони у 58,6% випадках були розпочаті за заявою потерпілої особи та її представника. Жодне кримінальне провадження про вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст.153 КК України, не було відкрито за явкою з повинною.

⁹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Незважаючи на те, що діючим законодавством не передбачено обмеження за віком для особи, яка звертається з заявою про вчинення щодо неї злочину, проте, на практиці малолітні потерпілі самостійно до правоохоронних органів не звертаються. Це пояснюється тим, що в більшості випадків насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи було вчинено родичами чи близькими особами та байдужим ставленням близького оточення потерпілого до вчиненого щодо нього злочину.

Так, вироком Ленінського районного суду м.Вінниці було встановлено, що К., будучи вітчимою малолітньої О., протягом трьох років регулярно вчиняв насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом учиненим щодо неї. О. неодноразово повідомляла матері, однак мати забороняла дитині розповідати будь-кому про це. Про дії вітчима О. розповіла подрузі, а та своїй матері, яка і стала заявником у вказаному провадженні⁹⁶.

Інформація про заявника дає слідчому можливість встановити: хто є потерпілим; звідки заявник дізнався про вчинений злочин; ким заявник доводиться потерпілому і чи не зацікавлений заявник в обмовлянні особи, на яку він указує.

Так, наприклад, В. заявила, що її співмешканець А. вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо її малолітньої дочки К. Заявниця повідомила, що вона разом із дочкою К. і співмешканцем А. проживають у комунальній квартирі, ордер на яку виписаний на ім'я А. В ході проведення слідчих і процесуальних дій з'ясувалося, що документи на квартиру після повідомлення про вчинений злочин забрала В. й почала займатися питанням виселення А. та приватизації вказаного житла. З'ясувавши цю обставину, слідчим було вилучено документи

96 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

на квартиру у В., після чого вона заявила, що ані вона, ані малолітня потерпіла брати участь у проведенні слідчих (розшукових) дій і подальшому розслідуванні не будуть і зникла разом із дитиною⁹⁷.

Іншим джерелом отримання відомостей про вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи є інформація від оперативних співробітників. З аналізу кримінальних проваджень спостерігається, що у 34,8% інформація про вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст.153 КК України, була отримана від оперативних співробітників.

Як зазначалося нами раніше, в більшості випадків злочинець шукає потенційну потерпілу в мережі Інтернет. У такому випадку актуальним є організація оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення таких осіб. У такому контексті важливо розглянути питання взаємодії між слідчими й оперативними підрозділами.

Залежно від суб'єктів, які беруть участь у розслідуванні, можна виділити такі види взаємодії:

1) взаємодія слідчого і співробітників оперативних підрозділів;

2) взаємодія слідчого й обізнаних осіб;

3) взаємодія слідчого і громадськості⁹⁸.

На думку В.Ф.Робозерова, під взаємодією між слідчим і оперативними працівниками поліції розуміють основу на законі й підзаконних актах єдину за цілями й узгоджену за завданнями постійну, організовану слідчим діяльність з раціонального поєднання слідчих (розшукових), оперативно-розшукових дій, здійснювану властивими кожному

97 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

98 Хижняк Є. С. Деякі форми взаємодії оперативних апаратів з іншими підрозділами правоохоронних органів при розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх / Є. С. Хижняк // Роль та місце ОВС у розбудові правової демократичної держави: матеріали 4 міжнар. наук.-практ. конф., (24 лют. 2012 р., м.Одеса). – Одеса, 2012. – С. 258–259

з них засобами й методами, з метою виявлення і закріплення відомостей про подію злочину, встановлення винуватості (невинності) підозрюваного у вчиненні злочину, а також інших обставин, що мають значення для правильного та швидкого вирішення справи⁹⁹.

На думку В. А. Образцова, цілями взаємодії слідчого й оперативних працівників є:

- 1) встановлення особи злочинця,
- 2) його затримання,
- 3) викриття,
- 4) припинення злочинів;
- 5) створення умови для явки з повинною,
- 6) виготовлення аналогів речових доказів,
- 7) розшук викраденого,
- 8) вилучення знарядь злочинів,
- 9) досягнення інших результатів у ході багатoproфільної і багатогранної (організаторської, управлінської, пізнавальної, профілактичної та ін.) діяльності слідчого. Отже, цілі взаємодії обумовлені загальними завданнями розслідування¹⁰⁰.

Згідно з проведенням анкетуванням, найбільш доцільні форми взаємодії між слідчим і оперативно-розшуковими органами полягають у спільному проведенні нарад щодо кримінальних проваджень; в обміні інформацією; у виконанні доручень слідчого оперативними працівниками; у здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій; у створенні й функціонуванні слідчо-оперативних груп; у спільному проведенні тактичних операцій; у спільному плануванні розслідування злочинів.

99 Робозеров В. Ф. Раскрытие преступлений, совершенных в условиях неочевидности / Робозеров В. Ф. – Л.: Ин-т усовершенствования следственных работников, 1990. – С. 86

100 Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника / Образцов В. А. – М.: Юристь, 1997. – С. 134

З'ясувавши, хто є потерпілим, слідчому необхідно встановити, в якому психоемоційному стані ця особа перебуває. Це дозволить встановити комплекс необхідних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення події злочину та на його розкриття. Так, якщо потерпіла особа заявила одразу про вчинений щодо неї злочин, доцільно буде одразу провести її допит спеціалістом-психологом у «зеленій кімнаті», провести огляд місця події, організувати розшук підозрюваного за «гарячими слідами». Аналіз психоемоційного стану потерпілої дозволить слідчому також зробити аргументоване припущення щодо того, чи відбулася подія злочину чи ні.

Так, наприклад, мати малолітнього А. заявила про те, що батько дитини вчинив насильницьке задоволення статеві пристрасті неприродним способом щодо малолітнього сина шляхом аногенітального контакту. Заявивши про злочин, усі показання і пояснення фактично за сина надавала мати. Дитина поводити себе спокійно й не виглядала травмованою, що насторожило слідчого. Після проведення комплексу слідчих (розшукових) дій було встановлено, що фактично злочину не було, а мати дитини таким чином намагалася отримати від батька грошові кошти, шантажуючи його відкритим кримінальним провадженням¹⁰¹.

Інформація про те, де і коли був учинений злочин, дає можливість спланувати та правильно провести огляд місця події, визначити, які спеціальні засоби необхідні слідчому для проведення вказаної слідчої (розшукової) дії і чи необхідне залучення спеціалістів для збору доказової інформації при проведенні огляду місця події.

Місце події та місце вчинення злочину є найбагатшим джерелом відомостей та доказової бази. Місце події, як правило, є відображенням певної події злочину, а тому є фрагментом об'єктивно існуючої події, де зафіксовано її окремі сторони. Більшою чи меншою мірою воно

101 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

містить інформацію про подію злочину, виражену в зміні обстановки, слідах перебування злочинців, слідах їх дій, намірів та інші дані¹⁰².

З аналізу кримінальних проваджень спостерігається, що у майже третині випадків при проведенні огляду місця події при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, не було вилучено жодних речових доказів, а протоколи огляду були виконані поверхнево.

Крім того, інформація щодо місця вчинення злочину дозволить слідчому спланувати подальший хід розслідування.

Інформація про спосіб учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи та спосіб подолання опору потерпілого дозволить слідчому висунути версію про риси, притаманні особі злочинця.

Так, проведені нами дослідження засвідчують, що ступінь насильства й жорстокості вчинення злочину знаходиться у прямій залежності від віку особи злочинця й чітко простежується, що, чим молодший злочинець, тим більш насильницький спосіб вчинення злочину йому притаманний, і навпаки.

Спосіб подолання опору потерпілої особи залежить від віку потерпілої особи: у більш ніж половині випадків до дітей у віці до 7 років було використано безпорадний стан потерпілої як спосіб подолання її опору, у решті – фізичне насильство.

Інформація щодо того, хто вчинив злочин, дозволить слідчому висунути версію та провести комплекс слідчих (розшукових) дій для встановлення того, чи мала місце подія злочину і чи не має наміру заявник обмовити особу, на яку він указує як на особу, що вчинила злочин.

102 Панов М. І. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. посіб.] / Панов М. І. – К.: Ін Юре, 2007. – С. 93

Таким чином, обставини, що підлягають встановленню при внесенні до ЄРДР відомостей про вчинене насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, мають важливе значення, оскільки дозволяють слідчому розробити комплекс необхідних першочергових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на швидке розкриття вчиненого злочину чи викриття факту обмови. На підставі відомостей, установлених при внесенні інформації до ЄРДР, слідчий має можливість висунути конкретні слідчі версії події, яка сталася.

Питання для самоконтролю:

Що таке організація розслідування злочину?

З чого починається початковий етап розслідування злочину?

Що входить до структури початкового етапу розслідування злочину?

Що є підставами та приводами для початку початкового етапу розслідування злочину та яке значення вони мають для розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які обставини необхідно встановити при внесенні відомостей до ЄРДР?

Яку інформацію слідчому дає дата надходження заяви про вчинення злочину?

Яке значення для розслідування мають відомості про заявника?

Які є види взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні злочину?

Яке інформаційне навантаження несе в собі відомості про те, де і коли був вчинений злочин?

Яке значення обставини, що підлягають встановленню під час внесення до ЄРДР мають для подальшого розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

2.2. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування

На початковому етапі розслідування будь-якого кримінального провадження виникають різні слідчі ситуації, які вимагають відповідної методики розслідування.

Практичне значення дослідження даного поняття полягає в тому, що слідча ситуація, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що дозволяє максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування і виявлення злочинів. Володіння знаннями щодо типових слідчих ситуацій дозволяє слідчому при розслідуванні конкретного злочину визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібних витрат часу і сил.

На основі зіставлення типової слідчої ситуації і ситуації, що склалася в конкретному кримінальному провадженні, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики даної категорії злочинів, слідчий зможе оптимально спланувати процес розслідування і з найбільшою ефективністю вирішити завдання встановлення особи, яка вчинила злочин. Назв'язок слідчої ситуації, що виникає під час досудового слідства, й особистості злочинця обґрунтовано вказує і Ф. В. Глазирін¹⁰³.

Слідча ситуація – явище об'єктивної дійсності, що відображає сукупність даних, наявних на певному етапі досудового слідства, а також обстановка і умови розслідування.

У цілому зміст слідчої ситуації може бути зведений до таких чотирьох компонентів. По-перше, інформаційний компонент відображає обізнаність слідчого про вчинений

¹⁰³ Глазырин Ф. В. Следственные ситуации и личность обвиняемого / Ф.В. Глазырин // Следственные ситуации и раскрытие преступлений: сб. науч. тр.– Свердловск, 1975. – С. 47–48.

злочин і особистість злочинця, кількість і якості інформаційної та доказової інформації, яка є в розпорядженні слідства. Процесуально-тактичний компонент включає процесуальні й тактичні складові у провадженні. Психологічний компонент показує особливості психіки осіб, які є учасниками кримінального провадження, особливості їх поглядів і їх взаємодії з іншими учасниками кримінального процесу. Нарешті, організаційно-технічний компонент відображає матеріально-технічні й організаційні можливості слідства.

Облік типових слідчих ситуацій у провадженнях за фактом насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи має значення для визначення завдань, які стоять перед слідчим на етапі попередньої перевірки заяви й повідомлення про злочин, а також визначення тактики й послідовності проведення заходів із перевірки й невідкладних слідчих (розшукових) дій¹⁰⁴.

Традиційно вчені, які досліджували проблеми розслідування статевих злочинів виділяли дві слідчі ситуації, з даної категорії проваджень, залежно від яких будувалися дві основні лінії розслідування. В основу такого поділу було покладено ознаку взаємовідносин злочинця й потерпілої особи.

Оскільки вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи відноситься до статевих злочинів і співвідноситься з цим поняттям як ціле і частина, при обґрунтуванні класифікації слідчих ситуацій при розслідуванні злочину, передбаченого ч. 3 ст.153 КК України, за основу за аналогією візьмемо класифікацію слідчих ситуацій при розслідуванні статевих злочинів загалом.

Дослідивши різні наукові погляди на типові слідчі ситуації, нами були виявлені найбільш типові слідчі ситуації,

104 Цирульникова Р. И. Допрос несовершеннолетних свидетелей и обвиняемых / Цирульникова Р. И. – М.: [Б. и.], 1958. – С. 457

що виникають на початковому етапі розслідування злочину, які можна класифікувати за такими критеріями:

1. У залежності від того, коли було затримано особу, яка вчинила насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи: особу затримано на місці вчинення злочину; особу затримано через деякий час; особа зникла з місця події, але відомі її дані; особа зникла з місця події, і її дані невідомі.

2. За кількісним складом учасників злочину: одноосібно); групою осіб.

3. У залежності від того, чи було закінчено насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи: злочин було доведено до кінця; злочин не було доведено до кінця, так як злочинець був затриманий співробітниками міліції або іншими особами; злочин не було доведено до кінця через вплив інших зовнішніх причин.

У залежності від знайомства потерпілого зі злочинцем: потерпілий знайомий зі злочинцем; потерпілий не знайомий зі злочинцем, але запам'ятав його зовнішність і зможе його впізнати; потерпілий познайомився зі злочинцем незадовго до самого нападу; потерпілий не знайомий зі злочинцем і впізнати його не може.

У разі вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи групою осіб: потерпілий знає всіх учасників вчинення злочину); потерпілий знає одного з учасників злочину, а інших – ні, потерпілий не знає жодного з учасників злочину.

Даний огляд типових слідчих ситуацій у провадженнях за фактами вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи не є повним і вичерпним унаслідок значної кількості фактичних обставин, що характеризують слідчі ситуації. Проте використання наведених даних щодо типової слідчої ситуації підвищить ефективність діяльності

слідчих при визначенні завдань і напрямів розслідування проваджень, дозволить уникнути ускладнень слідчої ситуації і коригувати її в напрямі, вигідному слідчому.

Початковий етап розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, характеризується необхідністю прийняття швидких, узгоджених дій. Дані обставини вимагають від органів, що проводять досудове розслідування, тісної взаємодії з оперативними підрозділами, завданнями яких є виявлення та розслідування злочину, а також збір і оцінка доказової інформації, призначеної для викриття винного¹⁰⁵. У цьому зв'язку одним із центральних питань розслідування злочину, передбаченого ч. 3 ст.153 КК України, стає організація розслідування.

Однією з форм організації розслідування є планування провадження як окремих слідчих (розшукових) дій, так і всього розслідування. Планування вносить у діяльність слідчого організованість, упорядкованість і цілеспрямованість, необхідні для швидкого, повного й усебічного здійснення кримінального провадження¹⁰⁶. Як правильно зазначає А.М.Ларін, основний зміст планування з конкретного провадження визначається версіями¹⁰⁷.

У цілому побудова слідчої версії є результатом логічного осмислення обставин кримінального провадження. Вирішальним при побудові версії є знання слідчим наукових положень криміналістики, кримінального процесу, кримінального

105 Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів / [Іщенко А. В. и др.]; заг. ред. В. Д. Сущенко; Нац. акад. внутр. справ України; Держ. наук.-дослід. експертно-криміналістичний центр МВС України. – К.: [б.в.], 2002. – С. 58

106 Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів / [Іщенко А. В. и др.]; заг. ред. В. Д. Сущенко; Нац. акад. внутр. справ України; Держ. наук.-дослід. експертно-криміналістичний центр МВС України. – К.: [б.в.], 2002. – С. 151

107 Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / Ларин А. М. – М.: Юрид. лит., 1970. – С. 29

права, психології, логіки й інших прикладних галузей знань. Спираючись на комплекс спеціальних знань, слідчий вивчає обставини вчинення злочину, досліджує речові докази, документи, використовує досвід розслідування і на цій основі конструює версію¹⁰⁸.

Необхідно зазначити, що побудові версій за наявності інформації про насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим щодо малолітньої особи, завжди повинен передувати збір і вивчення наявних відомостей, які можуть бути отримані з будь-яких джерел, процесуальних і непроцесуальних. Важливо, щоб дана інформація була суттєвою і за попередньою оцінкою відносилась до розслідуваного факту насильства. При цьому доцільно виходити з того, що версія даного злочину може ґрунтуватися не тільки на достовірно встановлених фактах, а й на неперевереній інформації.

Можливість використання при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, різних джерел інформації пояснюється тим, що версія – це припущення, думка слідчого, його уявлення про можливе насильницьке діяння, ймовірне пояснення фактів, а не доказ.

Побудова версії в ході розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, має складатися з трьох етапів.

Перший етап – аналіз окремих обставин насильства і відносин між ними, другий етап – синтез цих обставин, їх узагальнення й зіставлення з типовою моделлю механізму вчинення такого злочину, третій етап – висування припущення.

108 Федотов И. С. Расследование насильственных преступлений, совершаемых в отношении малолетних: правовые, теоретические и организационные основы: [моногр.] / Федотов И. С. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 220

Вихідну інформацію про насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи, слідчий отримує під час здійснення процесуальних дій. У процесі аналізу важливо виявити зв'язок обставин, про які є інформація, з розслідуванням насильницьким злочином. При цьому слід погодитися з думкою А.В.Шмоніна про те, що загальна для багатьох обставин ознака – зв'язок кожного з них із розслідуванням діянням – проявляється щоразу в специфічній формі в залежності від особливостей кожної конкретної справи¹⁰⁹.

Суттєву допомогу слідчому в побудові версій щодо невідомих обставин розслідуваної події можуть надати типові версії, основані на елементах криміналістичної характеристики даного виду злочину¹¹⁰.

При побудові версій про насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи, необхідно виходити з типових моделей механізмів насильницьких злочинних посягань на малолітніх, ураховуючи при цьому встановлені обставини по конкретній події.

Висунення слідчих версій при розслідуванні кримінальних проваджень відкритих за ч. 3 ст.153 КК України насамперед залежить від виявлених слідів на місці злочину. Виявлені на місці злочину сліди допомагають уявити «картину» вчиненого насильства. А це дозволяє слідчому зіставити її з типовими моделями механізмів насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, й на підставі цього обґрунтовано висувати версії про подію, що відбулася. Крім цього, висунення версій, виходячи із зіставлення «картини» вчиненого

109 Шмонин А. В. Методика расследования преступлений: [учеб. пособ.] / Шмонин А. В. – М.: Юстицинформ, 2006. – С. 320.

110 Миньковский Г. М. Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних / Миньковский Г. М. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 27

насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, з типовими моделями механізмів даних злочинів дозволяє виявити й зафіксувати інші сліди, які не характерні для загальної маси таких злочинів.

Висунення версій на основі виявлених слідів на місці події і складання певної «картини» вчиненого насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи з подальшим зіставленням її з типовими моделями механізмів дуже ефективно на початковому етапі розслідування, який, як указує практика і свідчить більшість думок учених криміналістів, є найбільш інформативним.

У процесі побудови нових і перевірки раніше висунутих версій важливо використовувати також інформацію про поодинокі випадки і факти насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, які спостерігаються при розслідуванні інших проваджень, на основі чого будується умовивід за аналогією, уподібнюючи одне одиничне явище до іншого. Аналогія для запропонованого нами процесу висунування версій має особливе значення на початковому етапі розслідування, коли при мінімальному обсязі інформації про обставини вчиненого насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, можливе встановлення криміналістичних зв'язків і відносин виявлених обставин із умовами розслідування.

При побудові версій, коли враховуються типові моделі механізмів насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, і встановлені обставини про конкретний факт насильства, можуть бути використані такі джерела аналогії:

а) інформація слідчого про схожі за способом учинення розкритих насильницьких задоволеннях статевої пристрасті неприродним способом, вчинених щодо малолітньої особи;

б) інформація слідчого про однотипні не розкриті насильницькі задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинені щодо малолітньої особи;

в) аналіз способу вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, і виявлення аналогічних злочинів;

г) інформація про типові моделі способів насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи;

д) теоретичні знання і практичний особистий досвід слідчого, які допомагають у висуванні версій по схожій ситуації вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи.

Таким чином, для слідчого при відборі ознак і порівнянь за аналогією орієнтирами є типові моделі механізмів насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи; їх інформованість або технічна оснащеність, що дозволяють бути обізнаними про факти схожих злочинів; розроблені криміналістичні методики розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи.

У юридичній літературі зазначається, що у визначенні змісту версії і напрямків розслідування особливу роль відіграє специфічна ознака¹¹¹. Специфічна ознака характеризує якусь особливу властивість об'єкта (події), типову тільки для даного одиничного випадку збігу обставин.

Новим кроком у логічній обробці обставин насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, є синтез, тобто мисленнєве поєднання аналітично виділених фактів у єдність, із відволіканням від випадкових обставин.

111 Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / Лузгин И. М. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 146

Кожне кримінальне провадження поряд із загальними рисами являє собою неповторний збіг обставин. Аналіз і синтез припускають визначення індивідуального характеру зв'язків між ними. Нерідко особливе у відносинах між фактами проявляється в незвичайному характері самих фактів для даних умов, місця і часу або в неповторному характері окремих дій і обставин. Такі факти й відносини можуть послужити ключем до побудови плідної версії про обставини насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, або версії про особу злочинця.

Таким чином, логічний механізм висунення (побудови) версії про вчинений злочин на основі аналізу, синтезу, індукції, дедукції та аналогії зводиться такого.

Вихідні обставини, що характеризують факт насильства, аналізуються в світлі практичних узагальнень, відокремлюють істотне від несуттєвого і синтезують відповідні факти в безперечну множину. Вона виконує роль емпіричного базису, який разом із типовими моделями механізмів учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи служить передумовою для ймовірного висновку про можливу причину, що пояснює виникнення цих обставин.

Якщо побудова версій – це за своїм змістом пояснення обставин насильства, то перевірка версій є насамперед практичною діяльністю, що складається зі збирання доказів і їх вивчення. На відміну від побудови версій, їх перевірка проводиться тільки на основі доказів, отриманих у передбаченому законом порядку.

Типові версії вчинення злочину характерні для типових кримінальних, слідчих ситуацій, що виникають при вчиненні й у процесі виявлення окремих видів (груп) злочинів. Проводячи ж розслідування з конкретного кримінального провадження, слідчий висуває не типові, а конкретні версії,

основані на матеріалах провадження, врахуванням типових версій.

До типових версій загального характеру при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, що пояснюють суть події, яка відбулася, відносяться:

1) має місце насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи;

2) має місце інший злочин (зґвалтування);

3) має місце замах на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи;

4) насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітнього не було, мала місце обмова;

5) має місце сумнівна омана потерпілої щодо кримінального характеру події.

Крім вищевикладеного, слідчий висуває і окремі версії, спрямовані на встановлення таких обставин розслідування статевих злочинів щодо малолітніх, як місце, час, спосіб, особа, яка його вчинила. Висування окремих версій у провадженнях про статеві злочини щодо малолітніх, розрізняється залежно від слідчої ситуації, яка склалася.

Розглянемо більш детально типові слідчі ситуації та версії, які при них висуваються, взявши за основу поділу типові слідчі ситуації вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи в залежності від знайомства потерпілого зі злочинцем.

Ситуація 1. Потерпілий знайомий зі злочинцем. Дана ситуація є найбільш сприятливою у розслідуванні. В умовах, коли злочин учинено особою, яка відома потерпілому, типовими джерелами отримання інформації є показання потерпілої особи, підозрюваного, свідків, інформація,

отримана в ході огляду місця події, показання очевидців, даних про особу потерпілого та злочинця. Проблемними в даній ситуації може бути запізніле повідомлення потерпілої про вчинений щодо неї злочин і, відповідно, фактична втрата більшої частини доказової бази.

Слідчими версіями при такій типовій слідчій ситуації можуть бути: насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітнього особою, на яку вказала потерпіла; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітнього не тією особою, на яку вказала потерпіла, а іншою особою; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітнього, не було.

Слідчі версії про причетність особи до вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи можуть бути перевірені шляхом проведення допиту підозрюваного, допиту потерпілої, опитування, призначення судово-медичної і судової психологічної та судової психіатричної експертизи. Суттєвим і дієвим засобом для отримання процесуально значущої інформації та перевірки слідчих версій є проведення допиту потерпілої особи спеціалістом-психологом у «зеленій кімнаті». Такий підхід до проведення допиту потерпілої особи дозволить з'ясувати необхідні для подальшого розслідування дані про особу злочинця та встановити, чи мав місце злочин загалом.

Так, наприклад, малолітня П. проживала разом із батьком і мачухою. В ході розмови з вихователькою дитячого садка вона повідомила, що тато кожного вечора її роздягає і торкається її статевих органів. Отримавши таку інформацію, вихователька разом із завідуючою звернулися до правоохоронних органів. Дитина, злякавшись реакції дорослих, нічого пояснити не змогла, лише плакала й мовчала.

Після проведення допиту спеціалістом-психологом у «зеленій кімнаті» та проведення допиту батька дитини було з'ясовано, що дійсно батько щовечора після купання дитини змащує її статеві органи кремом за рекомендацією лікаря, оскільки в дитини була подразнена шкіра у зв'язку з опілістю¹¹².

Ситуація 2. Потерпілий не знайомий зі злочинцем, але запам'ятав його зовнішність і зможе його впізнати. Джерелами отримання інформації при слідчій ситуації, коли потерпіла особа не знайома зі злочинцем, є дані, отримані від потерпілої, показання очевидців, якщо такі були, огляд місця події.

Слідчі версії при такій слідчій ситуації зводяться до пошуку підозрюваної особи. З метою оптимізації пошуку злочинця, необхідно враховувати кореляційні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи. Алгоритм слідчих (розшукових) дій зводиться до такого: провести допит потерпілої особи та скласти фоторобот; провести освідування потерпілої особи, за наявності зібрати й вилучити сліди біологічного характеру; провести огляд місця події, зібрати й вилучити сліди біологічного характеру; призначити у провадженні судову біологічну експертизу.

За такої слідчої ситуації важливу роль відіграють сліди біологічного походження, вилучені під час проведення огляду місця й освідування, оскільки саме за ними є можливість упізнати особу злочинця, використовуючи криміналістичні реєстри або банк даних ДНК.

Ураховуючи особливості насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, при висуненні версії щодо особи злочинця слідчому необхідно враховувати високий відсоток

112 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

рецидиву у вказаній категорії злочинів. Тому для перевірки слідчих версій необхідно також використовувати дані криміналістичних обліків нерозкритих злочинів, схожих за способом вчинення.

Так, наприклад, малолітня З. разом із братами гуляла біля свого будинку. До них підійшов Г. й, пообіцявши З. цукерок, взяв її за руку й повів до лісу. Там сказав знімати штани, проте дівчина відмовилась. Він декілька раз ударив малолітню по плечах і сам зняв з неї штани та трусики, торкався руками її статевих органів і сідниць, розщібнув свою ширінку, витягнув статевий член і притуляв її лице до члена. В цей момент біля місця події проходили люди, Г. злякався й утік. Малолітня З. повідомила про злочин батькам, які й викликали поліцію. Співробітниками поліції було використано службову собаку й за одорологічними слідами було виявлено та затримано Г. по «гарячих слідах». Як з'ясувалося, злочинець протягом усього часу перебував недалеко від місця вчинення злочину¹¹³.

Ситуація 3. Потерпілий познайомився зі злочинцем незадовго до самого нападу.

У слідчій ситуації, коли потерпіла особа познайомила-ся зі злочинцем безпосередньо перед учиненням злочину, слідчому необхідно звернути увагу на прикмети злочинця, які описує потерпілий.

З отриманих нами даних на підставі аналізу кримінальних проваджень, відкритих за фактом учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, спостерігається, що у більш ніж половині випадків злочинець заздалегідь готувався та мав прямий умисел учинити саме такий злочин, у половині випадків злочин був учинений повторно, у більшості випадків у винного спостерігаються ознаки психічних розладів.

113 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

За даної слідчої ситуації можна виділити такі слідчі версії: особа заздалегідь планувала вчинення злочину або намір учинити насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи виник раптово¹¹⁴.

Особливу увагу в такому випадку слід звернути на опис малолітнім потерпілим зовнішності злочинця.

Оцінюючи та сприймаючи опис злочинця малолітнім потерпілим, необхідно відштовхуватись від того, що, за положеннями психології, існують чинники, які впливають на зміст і форму показань малолітніх потерпілих, які можна згрупувати за чотирма категоріями. Це:

1) індивідуальні особливості з урахуванням інтелектуальних можливостей, особистісних рис і відносин з навколишніми, зокрема зі злочинцем й іншими особами, пов'язаними з даною справою;

2) характер події, яка стала підставою для введення у дію правових процедур;

3) умови створення та збереження інформації про події, що трапилися;

4) умови відтворення інформації з урахуванням рис особи, яка здійснює опитування, аналізує та оцінює показання¹¹⁵.

Оцінка рис малолітньої особи, що стосуються її інтелектуальних можливостей, не має обмежуватися визначенням загального рівня розвитку. Слід ураховувати її можливості, пов'язані з різними інтелектуальними функціями, зокрема: спостережливість; уміння синтезувати й аналізувати

114 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Ужгород, 2015. – Вип. 33, ч. 2, т. 1. – С. 47–50

115 Як опитувати дитину: порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / [опрацюв. Порадника: Аліція Будзінська]. – Варшава: Фондація «Нічийні діти», 2007. – С. 7

сприйняту інформацію; здатність до вербалізації; здатність до логічного мислення; особливості пам'яті; здатність до зосередження уваги; розуміння суспільних ситуацій і норм; уявлення про обставини, які підлягають встановленню за даним провадженням.

Аналіз показань малолітнього свідка й потерпілого мають здійснюватися з урахуванням вище перерахованих характеристик, можливої затримки й дисгармонії в розвитку, а також їх інтенсивності.

У групі психологічних чинників, пов'язаних із особистістю малолітнього свідка або потерпілого важливу роль відіграють його індивідуальні риси, сформовані в результаті попередніх пережитих подій і досвіду. Серед них слід виокремити: потребу в надмірній увазі до себе з боку інших; страх перед покаранням і негативною оцінкою інших людей; тенденції до фантазування; стійкість до стресу й психічних перевантажень, вміння впоратися зі складними ситуаціями; відкритість у висловленні власних почуттів, оцінок і суджень; психологічні захисні механізми; симптоми посттравматичного стресового розладу.

Алгоритм необхідних дій зводиться до таких слідчих (розшукових) дій: проведення допиту малолітнього потерпілого, свідків (якщо вони виявлені); проведення огляду місця події; проведення освідування потерпілого; призначення експертиз.

З метою перевірки слідчої версії про планування та підготовку до вчинення насильницького задоволення статевих пристрастей неприродним способом щодо малолітньої особи рекомендується зібрати інформацію свідків, отримати відомості від співробітників оперативно-розшукової служби щодо підозрілих осіб, які постійно з'являються і проводять тривалий час у місцях проведення дозвілля дітей, проаналізувати криміналістичну статистику щодо подібних розкритих і не розкритих за способом вчинення злочинів.

Про планування вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи може свідчити наявність заздалегідь підготованого місця для його вчинення, вибраних способів приховання слідів злочину та шляхів відходу з місця події. Також про наявність заздалегідь спланованого наміру на вчинення такого злочину може свідчити поведінка злочинця: виглядання та вибір потенційної жертви, спостереження за нею, вивчення інтересів і обрання способів заманювання потерпілого в заздалегідь заплановане місце, листування в соціальних мережах із малолітньою особою на теми статевого стосунків, пропозиція вступити у статевий зв'язок.

Про відсутність заздалегідь спланованого злочину й наміру на його вчинення може свідчити віктимна поведінка потерпілого. Для перевірки такої версії слідчому необхідно опитати свідків, зібрати характеристику на особу потерпілого.

Так, наприклад, малолітня С. гуляючи на дворі побачила двох хлопців Г. та З., які сиділи за столиком і розпивали спиртні напої. С. Підійшла, і в них зав'язалася бесіда, внаслідок чого хлопці запропонували їй розпити спиртні напої разом. Через деякий час Г. пішов і З. залишився із С. наодинці. Вони почали розмовляти на тему статевого стосунків, унаслідок чого у З. виник намір задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Він запропонував С. прогулятися, завів її в поле та, подолавши її опір, із застосуванням фізичного насильства здійснив задоволення статевої пристрасті неприродним способом шляхом орогенітального контакту¹¹⁶.

Ситуація 4. Потерпілий не знайомий зі злочинцем і впізнати його не може.

Це найбільш несприятлива ситуація, яка може склася під час розслідування насильницького задоволення

116 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи.

Слідчі версії, як і у ситуації 2, зводяться до пошуку особи, яка вчинила злочин. З метою розшуку злочинця необхідно проаналізувати розкриті злочини, які були вчинені схожим способом або за схожих обставин, однотипні не розкриті злочини. Крім того, необхідно виходити з кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненим щодо малолітньої особи, а саме: взаємозв'язку способу вчинення злочину з особою злочинця, способу вчинення злочину та місця, часу й обставин його вчинення, віку особи злочинця та віку особи потерпілого.

Отже, особливості розслідування проваджень про вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи обумовлені специфікою висунутих слідчим версій, які ґрунтуються на даних аналізу типової криміналістичної характеристики даного виду злочинів і кореляційних зв'язках між окремими її елементами.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, класифіковано за наступними підставами: обставинами затримання особи, яка вчинила злочин; стадією реалізації злочинного наміру; знайомства малолітнього потерпілого зі злочинцем; особою злочинця.

Побудові версій передують дії зі збирання й вивчення різних процесуальних і непроцесуальних джерел інформації. Враховуються відомості криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітнього, використовується інформація про схожі за способом вчинення злочини, інформація про типові нерозкриті злочини та ін.

Питання для самоконтролю:

Що таке слідча ситуація та яке її значення для розслідування злочину?

Які є компоненти слідчої ситуації?

Які можна виділити типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Що таке слідча версія та яке її значення для розслідування злочину?

Які етапи побудови слідчої версії?

Які слідчі версії можна висунути при типовій слідчій ситуації в залежності від знайомства малолітньої особи зі злочинцем?

Які першочергові та подальші слідчі (розшукові) дії необхідно вчинити для перевірки слідчої версії, коли потерпілий знайомий зі злочинцем?

Які першочергові та подальші слідчі (розшукові) дії необхідно вчинити для перевірки слідчої версії, коли потерпілий не знайомий зі злочинцем, але запам'ятав його зовнішність?

Які першочергові та подальші слідчі (розшукові) дії необхідно вчинити для перевірки слідчої версії, коли потерпілий познайомився зі злочинцем незадовго до вчинення злочину?

Які першочергові та подальші слідчі (розшукові) дії необхідно вчинити для перевірки слідчої версії, коли потерпілий не знайомий зі злочинцем та не може його опізнати?

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИ- СТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ, ВЧИНЕНОГО ЩОДО МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

3.1 Тактика проведення вербальних слідчих (розшукових) дій

Згідно зі ст.223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні¹¹⁷.

Докази у кримінальному провадженні отримуються через доказову інформацію, яка міститься в типових об'єктах, до яких належить: матеріальна обстановка злочину – «предмети», що відображає інформацію матеріально, або «люди» – носії ідеальних образів (суб'єктивних образів), відображень, думок (психічних)¹¹⁸.

Пропозиції щодо класифікації слідчих (розшукових) дій на групи, виходячи з джерел доказової інформації (речових і особистісних), були зазначені ще в розробках дореволюційних процесуалістів Л.Е.Володимирова, І.Я.Фойницького. Цю позицію розвинули в нинішній час Р.С.Белкін, А.А.Ейсман, М.В.Салтевський, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова, С.А.Шейфер та інші вчені.

Отже, процес отримання інформації, застосовувані при цьому методи пізнання залежатимуть від того, до групи вербальних, невербальних чи змішаних слідчих (розшукових) дій вони відносяться.

117 Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

118 Криміналістика: [учеб.] / под ред. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – С. 344-440

Криміналістична інформація про злочин може бути отримана слідчим, прокурором переважно за двома шляхами. По-перше, з показань осіб, які є учасниками процесу кримінального провадження (свідки, потерпілі, підозрювані). Відомості, які містяться в показаннях зазначених осіб, за формою виразу варто віднести до вербальної інформації, оскільки власне показання є мовленнєвим (вербальним) повідомленням із приводу досліджуваних обставин. По-друге, криміналістична інформація може бути отримана шляхом виявлення й дослідження різних матеріальних носіїв, у яких криміналістично значима інформація виражена в їх фізичних, хімічних та інших ознаках. Різноманіття подібних об'єктів визначається різноманіттям об'єктів матеріального світу, однак із погляду кримінального процесуального закону до них відносяться такі групи об'єктів: місце події, ділянки місцевості, приміщення, предмети й документи, труп, людина (у сукупності її зовнішніх і внутрішніх властивостей і особливостей). При збиранні такої інформації мовленнєвий спосіб поступається місцем іншим способам і прийомам (вимірюванню, спостереженню, порівнянню й ін.), однак за формою подання вона може бути названа невербальною. Такий спосіб визначення поняття за допомогою розподілу допускається у формальній логіці (невербальна інформація не є вербальною (мовленнєвою) інформацією)¹¹⁹.

На думку Л.Д. Удалової, під вербальною інформацією слід розуміти мовленнєве (вербальне) повідомлення учасника кримінального процесу під час проведення вербальних слідчих дій, яке отримується мовними засобами спілкування¹²⁰.

119 Уголовный процесс: [учеб.] / под ред. И. Л. Петрухина. – М.: Проспект, 2001. – С. 18

120 Удалова Л. Д. Теоретичні засади вербальної інформації у кримінальному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Удалова Лариса Давидівна. – К., 2007. – С. 202

Вербальні слідчі (розшукові) дії мають на меті отримання доказової інформації від людей через застосування комплексу спеціальних прийомів (опитування, опису, аналізу, спостереження, порівняння, аналогії, ідентифікації, моделювання), органолептичних методів логічної, психологічної, фізичної та іншої природи відповідних засобів. Спільними ознаками вербальних слідчих (розшукових) дій є особливий характер джерела інформації та її отримання на основі вільного волевиявлення й оцінювальних суджень джерела. До вербальних слідчих (розшукових) дій відносяться допит і такий його різновид як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст.214 КПК України)¹²¹.

Сутність нонвербальних слідчих (розшукових) дій полягає в безпосередньому сприйнятті матеріальних джерел доказової інформації, якими можуть бути об'єкти посягання, засоби вчинення кримінального правопорушення, обстановка, предмети й речі, виявлені на місці події, що мають відношення до провадження. При цьому застосовуються методи спостереження, опису, порівняння, органолептичні прийоми, окремий і порівняльний аналіз, контактні й безконтактні методи; фізичні, хімічні, біологічні методи й відповідна техніка. До цієї групи слідчих (розшукових) дій відносяться огляд, освідчування, обшук, ексгумація трупа.

Слідчі (розшукові) дії складного (змішаного) характеру передбачають отримання інформації зі складного джерела – системи «люди – речі», через психічне відображення проєкції ідеального на матеріальне й пов'язані з застосуванням складних спеціальних методів отримання доказової інформації: експерименту, моделювання, а також залучення спеціалістів, технічних засобів. Ці дії призначені для відображення об'єктів, що одночасно містять інформацію в словесній (вербальній) і фізичній формах і включають

121 Комиссаров В. Особенности расследования изнасилований / В.Комиссаров, Л. Пономарева. – Саратов: СГАП, 1998. – С. 48

пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, залучення експерта та призначення експертизи.

Таким чином, застосовувані організаційно-тактичні заходи залежать від належності певної слідчої (розшукової) дії до групи вербальних, невербальних чи змішаних¹²².

Особливість групи вербальних слідчих (розшукових) дій пов'язана з тим, що злочин, який закономірно протікає і психічно відображає спосіб учиненого злочину, сформованого в свідомості людини, в результаті складної психічної діяльності людини «слідах пам'яті» (ідеальних слідах) майбутніх учасників кримінального процесу. Вони недоступні для зовнішнього спостереження. Слід у пам'яті неможливо виявити оглядом або знайти за допомогою технічного засобу. Його можливо дістати з матеріального джерела тільки шляхом безпосереднього відтворення самим джерелом, за допомогою поставленого слідчим завдання в ході вище перелічених дій.

Усю розглядувану групу слідчих (розшукових) дій об'єднує об'єкт впливу для отримання інформації – людина.

Умовно людину, як джерело інформації, криміналістика розглядає у трьох значеннях:

- 1) як джерело психічного відображення події злочину;
- 2) як носія матеріальних слідів злочину;
- 3) як суб'єкта взаємодії, спрямованого на отримання цієї інформації і забезпечення процесу доказування.

У зв'язку з цим, одне з завдань криміналістики полягає в тому, щоб на основі даних психології, логіки й інших наук розробляти тактичні прийоми управління процесом спілкування при проведенні таких слідчих (розшукових) дій.

При розслідуванні насильницького задоволення статевих пристрастей неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, вербальними слідчими (розшуковими)

122 Криміналістика: навч. посіб. / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В.М.Бараняк, Є. В. Пряхін, О. М. Дуфенюк, С. І. Марко]; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 301

діями, які спрямовані на розслідування й розкриття вказаного злочину є допит, який був проведений у 100% досліджених нами випадках, а також такий його різновид як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб.

Крім того, одним із видів вербальних слідчих (розшукових) дій є проведення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Законодавець у частині 9 статті 224 КПК України встановив заборону проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним.

Тим не менше, вказана слідча (розшукова) дія може бути проведена для з'ясування причин розбіжностей у показаннях потерпілого та свідка.

Допит є вербальною (мовною, словесною) дією, і його мета — передача-отримання інформації про ідеальні відображення, тобто уявні образи, і їх носієм є конкретна людина, з якою контактує слідчий. Уявний образ не можна спостерігати, зміст ідеального відображення можна розкрити тільки прийомами спілкування з джерелом. Небажання людини через ті чи інші причини повідомити інформацію про «слід пам'яті» призводить до конфліктних ситуацій, повідомлення неправдивої інформації, об'єктивної протидії.

Допит, як спосіб отримання показань особи, яка володіє відомостями, що цікавлять слідство, виглядає, на перший погляд, лише як інформаційне джерело. А в практичній діяльності допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій і вимагає від слідчого високої професійної майстерності.

Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому часто протистоїть особа, яка не бажає давати показання, але й тим, що в показаннях навіть сумлінного

допитуваного можуть бути і помилки, і перекручення, й вигадки, які слідчому необхідно виявляти й урахувувати при оцінці й використанні показань¹²³.

Пізнавальну сутність (основу) будь-якої слідчої (розшукової) дії характеризує різний набір методів (приймів) пізнання, які застосовуються при дослідженні обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. У числі таких прийомів (методів) прийнято виділяти спостереження, порівняння, вимір, моделювання, експеримент, опитування, опис. Провідним прийомом пізнання на допиті є метод розпитування, використовуються також методи опису, спостереження, порівняння, моделювання¹²⁴.

В основі допиту лежить метод розпитування, тобто постановки перед допитуваною особою завдання з повідомлення інформації, яка має значення в справі, що дозволяє отримати вербальну інформацію, яка до моменту її передачі існує в пам'яті людини у вигляді наочних образів і під впливом розпитування трансформується допитуваним у словесне повідомлення (опис). Щодо здійснюваного при допиті спостереження за поведінкою допитуваної особи, то воно, на наш погляд, може бути охарактеризоване в доказуванні швидше не як спосіб отримання показань, а як одна з необхідних важливих умов правильної оцінки результатів допиту. Звичайно, результати спостереження за поведінкою допитуваної особи дозволяють певним чином скорегувати тактику проведення допиту. Однак спостереження за допитуваним необхідне, насамперед, для правильної оцінки одержуваних показань¹²⁵.

123 Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): [моногр.] / Весельський В. К. – К.: Правник – НАВСУ, 1999. – С.62

124 Бурданова В. С. Виктимологические аспекты криминалистики: [учеб. пособ.] / В. С. Бурданова, В. М. Быков. – Ташкент: Ташк. ВШ МВД СССР, 1984. – С. 5-18

125 Удалова Л. Д. Теоретичні засади вербальної інформації у кримінальному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Удалова Лариса Давидівна. – К., 2007. – С. 200

При розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, відомості, отримані слідчим під час проведення допиту є відправними даними для подальшого планування розслідування. В залежності від процесуального статусу допитуваної особи при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом розглянемо тактику проведення допиту підозрюваного, потерпілого та свідка.

Емоційний фон спілкування під час допиту прямо залежить від встановлення психологічного контакту. Психологічний контакт розглядається як створення робочої атмосфери для спілкування, при чому рівень спілкування залежить від бажання спілкуватися один із одним і взаєморозуміння, основаного на взаємній довірі.

Психологічний контакт — це багатофакторне явище, що потребує врахування й реалізації найрізноманітніших сторін спілкування при допиті. Тому уявляється правильним говорити про встановлення психологічного контакту не як про своєрідний тактичний прийом, а як про тактичне завдання, що вирішується сукупністю різноманітних тактичних прийомів¹²⁶.

Досягнення як загальної, так і окремої мети допиту можливе шляхом застосування тактики проведення слідчої (розшукової) дії, до складу якої входять такі її елементи, як тактичний прийом, тактична комбінація та криміналістична рекомендація.

Тактичні прийоми, яким чином вони б не були класифіковані й систематизовані, реалізуються в конкретних слідчих ситуаціях, і їх вибір визначається характером конкретної ситуації.

126 Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования / Карнеева Л. М. — Волгоград: НИИРЮ ВСШ МВД СССР, 1976. — С. 106

При розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, найчастіше виникає дві ситуації: підозрюваний визнає себе винним у вчиненні інкримінованого злочину і підозрюваний не визнає себе винним (найбільш розповсюджена ситуація). У залежності від цього й будуватиметься тактика розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті, учиненого щодо малолітньої особи, загалом і тактика проведення допиту зокрема.

У випадку, коли підозрюваний визнає свою вину, завдання слідчого зводяться до отримання максимальної кількості деталей і неухильного дотримання вимог процесуального законодавства. Крім того, необхідно якомога швидше закріпити показання підозрюваного доказовою базою, шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій, оскільки в заявника можуть бути найрізноманітніші причини для самообмовлення, перевірка достовірності показань при цьому обов'язкова¹²⁷.

Якщо підозрюваний не визнає своєї вини у вчиненні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, то в такому випадку допит підозрюваного проводиться в умовах протидії, коли допитувана особа перешкоджає досягненню мети слідства.

В.Г. Гончаренко і Ф.М. Сокиран виділяють чотири види протидії:

- 1) неправдиві показання, в тому числі обмова й самообмова;
- 2) замовчування;
- 3) перешкоджання вчиненню слідчих дій;
- 4) фальсифікація і знищення доказів¹²⁸.

127 Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: [моногр.] / Лукашевич В. Г. – К.: Укр. акад. внутр. дел, 1993. – С. 17-18

128 Гончаренко В. Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: [навч. посіб.] / В. Г. Гончаренко, Ф. М. Сокиран. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – С. 36.

При проведенні допиту під час розслідування досліджуваного злочину неправдиві показання як форма протидії спостерігалися у більш ніж половині випадків, рідше – замовчування та перешкоджання проведенню слідчих (розшукових) дій, ще рідше – фальсифікація і знищення доказів.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, може виникнути чотири основних ситуації допиту в умовах протидії в залежності від позиції, яку займає допитувана особа:

- 1) правдивість допитуваного;
- 2) добросовісна помилка;
- 3) дача неправдивих показань;
- 4) відмова від дачі показань.

У першій ситуації немає прямої протидії, а непряма полягає в тому, що слідчий не завжди знає, якою конкретно інформацією, необхідною по справі, володіє допитуваний, а допитуваний нерідко не уявляє, що саме з відомого йому потрібно слідчому¹²⁹. Тому в такому випадку, важливе значення має правило, за яким починати допит треба з вільної розмови. Вільна розмова дозволяє сумлінному допитуваному системно, відповідно до того, що і як саме він сприйняв, відтворити при переказі. В подальшому постає необхідність застосування прийомів відтворення забутого, оснований на використанні асоціативних зв'язків.

Щодо другої ситуації, то тут можуть виникнути два варіанти:

- 1) допитуваний не пам'ятає те, що цікавить слідчого;
- 2) повідомлене ним викликає сумніви через логічне або фактичне протиріччя чи невідповідність інформації, яка вже є по справі.

¹²⁹ Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): [моногр.] / Весельський В. К. – К.: Правник – НАВСУ, 1999. – С.33.

У такому випадку дуже важливо розібратися в причинах, якими може бути пояснено невідповідність показань: наявність об'єктивних або суб'єктивних факторів, що вплинули на це.

Якщо при цьому встановлять несумлінність допитуваного, то ситуація переросте в третю, яка пов'язана з дачею неправдивих показань. Необхідно зазначити, що вона досить поширена й основна частина тактичних прийомів допиту спрямована на її вирішення.

До тактичних прийомів виявлення й викриття неправдивих показань відносяться:

1. Максимальна деталізація показань, що примушує допитувану особу «творити» факти й обставини, що можна перевірити (про погоду в день події, роботу транспорту, відключення електроенергії тощо).

2. Проведення повторного допиту, який дозволяє виявити розбіжності, що неминучі при створенні вигаданих подій і наповненні їх конкретизуючими обставинами.

3. Допущення легенди, тобто вислуховування всього неправдивого повідомлення без висловлювання сумнівів і недовіри, щоб, по-перше, створити враження, що легенда прийнята, а по-друге, отримати досить широку базу для наступної перевірки й викриття.

4. Припинення брехні на початковому етапі допиту, коли для її спростування є достатні дані.

5. Прояв інтересу до дрібних другорядних фактів і замовчування інших відомих слідству обставин (своєрідний резерв слідства), що породжує здивованість допитуваного й, можливо, перебільшене уявлення про інформацію, якою володіє слідчий, у зв'язку з відсутністю зацікавленості в головному.

6. Початок допиту з обставин (епізодів) найбільш відомих слідчому й підкріплених доказами.

7. Використання темпу постановки питань допитуваному:

а) швидкий — утруднює можливість продумувати неправдиві відповіді і збільшує емоційне напруження, що сприяє появі обмовок;

б) уповільнений — дозволяє забезпечити деталізацію фактів і усунення від висвітлення «слабких місць» у показах.

8. Пред'явлення доказів¹³⁰.

За четвертої ситуації виникає найбільше труднощів через те, що за відмовою від дачі показань, як правило, стоїть дуже суттєва причина, без установлення якої і прийняття реальних заходів для її усунення або нейтралізації зміна позиції допитуваного практично неможлива.

При допитах, що проводяться з підозрюваним, який заперечує свою вину, доцільно застосування тактичних комбінацій. Спеціальні криміналістичні дослідження останніх років дають підставу розглядати тактичну комбінацію як поєднання декількох тактичних прийомів у рамках однієї чи різних слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на встановлення однієї обставини чи вирішення тактичного завдання¹³¹.

Застосування вказаних тактичних прийомів і тактичних комбінацій дозволить подолати конфліктну ситуацію та отримати необхідну для розслідування інформацію.

Особливу увагу при розслідуванні злочину, передбаченого ч. 3 ст.153 КК України, привертає допит малолітнього потерпілого.

Отримати достовірну, до певної міри повну інформацію від малолітнього потерпілого — це особливо складний процес, оскільки цінність одержаного матеріалу залежить не

¹³⁰ Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): [моногр.] / Весельський В. К. — К.: Правник — НАВСУ, 1999. — С. 36-37

¹³¹ Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования / Карнеева Л. М. — Волгоград: НИИРЮ ВСШ МВД СССР, 1976. — С. 105-111

лише від етапу його розвитку, індивідуальних особливостей і сімейного середовища, але й умов і способу проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит.

У більшості випадків показання потерпілого є першочерговим джерелом інформації щодо характеру події, що з ним трапилась, урахування особливостей дитячого світосприйняття є вкрай важливим під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, в тому числі й допиту.

При правильній організації та проведенні допиту малолітнього потерпілого від нього можуть бути отримані цілком надійні й точні показання.

Із криміналістичної точки зору процедуру допиту малолітнього потерпілого можна поділити на відповідні етапи, кожен із яких характеризується певними особливостями й виконує певну функцію: попередній етап; робочий етап, який поділяється на: вступний, етап вільної розповіді та етап детальних запитань; заключний етап.

Попередній етап охоплює дії, які передують контакту з дитиною та полягають у зборі інформації щодо допитуваної особи – її пізнавального, соціального й емоційного розвитку, а також щодо її найближчого оточення і сім'ї. Володіння такою інформацією дозволить установити правильний контакт із дитиною, дозволить уникнути недоречних і небезпечних запитань. Така інформація полегшить проведення бесіди, а також визначить очікування, які враховують рівень її розвитку й розуміння досвіду, системи ставлень, мотивації до співпраці з особою, яка проводитиме допит.

При плануванні проведення допиту малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом необхідно визначитися з: місцем, часом проведення опитування, особою, яка проводитиме опитування, й застосуванням відповідної тактики до проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій обов'язково слід враховувати положення міжнародних договорів

України та інших важливих міжнародно-правових документів¹³². Виходячи з рекомендацій міжнародних організацій, викладених у Керівних принципах ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей – жертв та свідків злочинів, затверджених Резолюцією 2005/20 Економічної і соціальної ради ООН у 2005 р.¹³³, Конвенції Ради Європи №201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та зловживань сексуального характеру від 2007 р.¹³⁴, Керівних принципах щодо судочинства, дружнього дитині, що прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р.¹³⁵, найбільш сприятливим місцем проведення допиту малолітньої дитини є його проведення у спеціально обладнаному приміщенні, дружньому до дітей, так званій, «зеленій кімнаті».

Із технічної та організаційної точки зору «зелена кімната» для дітей – це дві суміжні кімнати: терапевтичний зал, у якому безпосередньо з дитиною працюють слідчий, психолог, залучені фахівці з педіатрії, дитячої гінекології, психіатрії, педагогіки тощо, й робоче приміщення для працівників правоохоронних органів і залучених спеціалістів, з якого ведеться спостереження за поведінкою дітей (кімната для спостереження).

132 Чорноус Ю.М. Тактико-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. Митна справа: інформ.-аналіт. журн. Львів, 2011. № 6 (78), ч. 2., кн. 2. С.388–393.; Чорноус Ю. М. Міжнародні договори України у кримінальному провадженні. Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 11. С. 87–93.

133 Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей [Електронний ресурс]: прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 лист.2010 р. і пояснювальна записка.
– Режим доступу: <http://www.coe.int>

134 Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс]: учинено в м. Лансароте 25 жовт. 2007 р.
– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

135 Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині [Електронний ресурс]: прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 17 лист.2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів.
– Режим доступу: <http://childfund.org.ua/irc/all/view/877/0>.

Між двома кімнатами повинно бути скло позавізуально-го спостереження й умонтована відеоапаратура. Загальний інтер'єр «зеленої кімнати»: меблі (дивани, крісла), килимове покриття, шпалери на стінах – усе в зелених тонах. Різноманітні іграшки й художня дитяча література. Головна вимога при цьому – використання спокійних або нейтральних кольорових тонів, що не викликають зайвого подразнення. Різноманітні деталі інтер'єру повинні гармоніювати між собою за кольором. Облаштування терапевтичного залу передбачає наявність у ньому паперу для малювання, крейди, олівців і фломастерів (у них є значна перевага над крейдою – вони не кришаться) – дуже часто вони виявляються найважливішим знаряддям у спілкуванні з малолітнім потерпілим¹³⁶.

Комунікаційна допомога, яку необхідно мати в центрі інтерв'ювання, включає:

1) детальні анатомічні малюнки людей (жіночої та чоловічої статі) для сором'язливих/збентежених дітей, для маленьких дітей. Іноді діти не можуть чи не хочуть говорити, але ручкою можуть «розказати», що з ними відбулось за допомогою малюнка;

2) олівці, фарби й папір для письмового опису/малювання про насильство;

3) «обличчя почуттів» для малих дітей для звіту про їх почуття (злість, щастя, страх, тощо);

4) іграшку-телефон, щоб дитина могла говорити. Це інструмент, що може допомогти розмові з маленькими дітьми. Можна застосовувати й інші подібні засоби, такі як м'які іграшки, шкатулки «для секретів» тощо;

5) анатомічні ляльки (хлопчик і дівчинка)¹³⁷.

Робоча кімната, чи кімната спостереження, має бути пристосована для більшої кількості людей, які мають право

¹³⁶ «Зелені кімнати»: реком. до обладнання / [Н. П. Бочкор, О.В.Даценко, К.Б. Левченко та ін.]. – К.: Агентство «Україна», 2012. – С.16

¹³⁷ «Зелені кімнати»: реком. до обладнання / [Н. П. Бочкор, О.В.Даценко, К.Б. Левченко та ін.]. – К.: Агентство «Україна», 2012. – С.18

там перебувати. Важливо, щоб ця кімната була просторою. Один зі способів з'єднання терапевтичного залу (кімнати опитування) з робочою кімнатою для слідчого, прокурора – скло позавізуального спостереження, яке дозволяє людям, що сидять у сусідній кімнаті, бачити, що відбувається під час опитування, без впливу на дитину.

У робочій кімнаті спостереження, крім стола і стільців, монтується технічне обладнання, яке дозволяє дивитися, як проходить опитування: монітор, підсилювач, обладнання для відео- та аудіозапису. Таким чином на моніторі можна бачити зображення з камери, яка веде запис, і чути хід опитування.

Робоче приміщення «зеленої кімнати» має бути обладнане: камерою/ми для запису інтерв'ю (необхідно бачити всю кімнату, поведінку дитини та її реакції); апаратурою для аудіо- та відеозапису (VHS + DVD); мікрофонами в кімнаті, де спостерігають проведення інтерв'ю; навушниками для психолога (судді)¹³⁸.

З точки зору процесуального оформлення допиту малолітнього потерпілого у «зеленій кімнаті», який проводиться не безпосередньо слідчим, а спеціалістом психологом, то процесуальна можливість проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії регулюється п. 3 ч. 1 ст.232 КПК України, згідно положень якої допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого.

Таким чином, проведення допиту малолітньої особи у спеціально обладнаному приміщенні – «зеленій кімнаті», сприяє встановленню психологічного контакту й уникненню виникнення конфліктної ситуації при його проведенні.

¹³⁸ «Зелені кімнати»: реком. до обладнання / [Н. П. Бочкор, О.В.Даценко, К.Б. Левченко та ін.]. – К.: Агентство «Україна», 2012. – С.20

Вказане положення забезпечено тим, що в кімнаті для опитування присутня мінімальна кількість осіб, вона пристосована спеціально для малолітніх і неповнолітніх осіб і має облаштування, яке допомагає малолітньому потерпілому розповісти й пояснити ті обставини, які з ним сталися або свідком яких він став.

Тактично неправильним є проведення допиту потерпілого в місці, де він міг зазнати травматичного досвіду. Також не рекомендується проводити допит малолітньої особи в місці її проживання, так як це може спричинити подальшу асоціацію місця її проживання з пережитою травмою або створить ситуацію, коли вона не зможе сфокусуватися на запитаннях слідчого й повідомити необхідну слідству інформацію.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, дає підстави стверджувати, що у більш ніж половині випадках допит потерпілого був проведений у кабінеті слідчого, у третині випадків – у «зеленій кімнаті», в решті – в інших місцях (удомо у потерпілого, у дитячому садку, в лікарні).

З'ясування питань часу проведення допиту малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом пов'язане з трьома аспектами: частиною дня, під час якої відбувається опитування; часовою віддаленістю між опитуванням і подією злочину, яка є предметом доказування; тривалістю опитування¹³⁹.

Час проведення допиту малолітньої особи необхідно планувати з урахуванням розкладу його дня, вибираючи період оптимальної активності.

Дата проведення допиту й термін віддаленості від учинених щодо потерпілого подій не може бути випадковим

¹³⁹ Як опитувати дитину: поради для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / [опрацюв. Порадника: Аліція Будзинська]. – Варшава: Фундація «Нічийні діти», 2007. – С. 38

і має визначатися в кожному конкретному випадку відповідно до конкретної ситуації та з усвідомленням значення цього рішення для збирання й оцінки доказів.

Загальним правилом є те, що чим молодшого віку потерпілий, тим коротшим має бути період, який віддаляє опитування від подій, що є предметом доказування у справі. Не рекомендується проводити допит малолітнього потерпілого одразу після вчинення злочину або через невеликий проміжок часу, оскільки це може призвести до несприятливих для нього наслідків¹⁴⁰.

Проводити допит малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом рекомендується в час, коли він перебуває в безпечній, стабільній сімейно-виховній ситуації та ізольований від осіб, які можуть йому загрожувати або маніпулювати.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що допит малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом у переважній більшості був проведений у першій половині дня.

Визначення тривалості опитування малолітнього потерпілого повинно узгоджуватись із його можливостями. Чим молодшим є потерпілий, тим швидше він втомлюється, і тим легше вплинути на його пізнавальні процеси. У такому випадку малолітній гірше зосереджує увагу й слабше мобілізує пам'ять. Утома може також спричинити збільшену піддатливість до навіювання та схильність до випадкових і непродуманих відповідей, аби завершити обтяжливу розмову.

Саме тому важливо під час проведення допиту спостерігати за малолітнім і реагувати на сигнали, що свідчать

140 Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування / [Ахтирська Н.М., Кочемировська О.О., Христова Г.О. та ін.]. – К.: К.І.С., 2010. – С. 34

про його втому. При ознаках втоми необхідно зробити перерву або відволіктися на іншу тему¹⁴¹.

Також необхідно обмежити кількість осіб, які беруть участь чи присутні під час проведення допиту малолітньої особи. Велика кількість людей, особливо тих, які активно поведуть себе під час розмови з потерпілим, може викликати в нього відчуття дезорієнтації, знижувати увагу, призводити до втрати довіри й тим самим обмежувати готовність до взаємодії.

Наступним етапом є вступний, під час якого відбувається безпосереднє знайомство з потерпілим, пояснення йому мети зустрічі та ролі осіб, які проводять опитування, а також встановлення контакту з ним. Під час даного етапу важливо встановити, чи в змозі малолітній відрізнити правду від обману, й пояснити йому обов'язок говорити правду.

Слідчий має забезпечити таке взаєморозуміння з допитуваною малолітньою особою, щоб процес спілкування про дуже важливі, а іноді й неприємні речі та події був їх спільним завданням, яке необхідно виконати. Для цього потрібно дотримуватись таких рекомендацій: поставитись до малолітнього серйозно, показати, що ви йому повністю вірите; залишатися спокійними; заспокоїти й підтримати потерпілого; не потрібно думати, що потерпілий обов'язково ненавидить свого кривдника або сердиться на нього. Батьки залишаються для дитини батьками незалежно від того, як вони поведуться з малолітньою особою, яка продовжує їх любити й боїться зашкодити їм своїми словами чи діями; терпляче відповідати на запитання й розвіювати тривоги допитуваного¹⁴².

141 Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування / [Ахтирська Н. М., Кочеміровська О. О., Христова Г. О. та ін.]. – К.: К. І. С., 2010. – С. 65

142 Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування / [Ахтирська Н. М., Кочеміровська О. О., Христова Г. О. та ін.]. – К.: К. І. С., 2010. – С. 58

Під час етапу вільної розповіді потерпілий має розповідати про хід подій вільно, у своєму темпі, згідно з послідовністю згадуваного змісту. Вільна розповідь дозволяє пізнати світ та автентичні враження допитуваного. На цьому етапі можна виявити, які елементи подій викликали емоції в потерпілого, були для нього важливими, вартими того, щоб їх помітити й запам'ятати.

Криміналістичні рекомендації під час етапу вільної розповіді малолітнього потерпілого зводяться до такого: якнайчастіше звертатися до нього на ім'я, говорити повільно, чітко, спокійним голосом, використовувати просту, зрозумілу йому мову; необхідно створити безпечну атмосферу, виражаючи своє добре ставлення до потерпілого та свою зацікавленість у тому, про що він розповідає, переконати потерпілого, що він є партнером у розмові; потрібно підтримувати відповідний зоровий контакт, без надмірного, безперервного спостереження за ним; переривати розповідь можна лише тоді, коли це вкрай необхідно; перепитувати потерпілого, якщо його висловлювання не зрозумілі; якщо необхідно, щоб малолітній розповів про себе, треба показати готовність відкрити частину свого приватного життя, щоб стати для нього більш реальною, ближчою людиною.

Під час проведення допиту категорично не можна: порушувати фізичний простір малолітнього; підганяти його, оцінювати потерпілого та його висловлювання; реагувати здивуванням на висловлювання малолітнього; коментувати описувані ним ситуації згідно з уявленнями дорослих; змушувати його до відповіді, говорити, що він повинен щось знати або пам'ятати; питати в нього про його побажання щодо покарання злочинця; оцінювати близьких потерпілому осіб; впадати в паніку, якщо він виражає свої негативні емоції.

Метою етапу детальних запитань є доповнення викладу подій, здійсненого потерпілим під час фази вільної розповіді, та їх впорядкування для з'ясування обставин справи.

Цей етап допиту повинен мати таку форму розмови, яка підбирається з урахуванням розвитку малолітньої особи.

Так само, як і допит підозрюваного, допит потерпілого може проходити в конфліктній і безконфліктній ситуації. З аналізу результатів анкетування слідчих Національної поліції України та прокуратури спостерігається, що конфліктна ситуація при проведенні допиту потерпілої особи фіксувалася лише у 12,5% випадків.

Неправдиві свідчення малолітнього, крім свідомої відмови говорити правду, можуть пояснюватися самонавіюванням, підвищеним впливом дорослих, можуть бути плодом його фантазії або наслідком невмотивованого бажання збрехати. При фантазуванні в показаннях малолітнього брехня змішується з правдою чи вигаданими нелогічними подробицями, тому рекомендується використовувати такий тактичний прийом як максимальну деталізацію відомостей, які повідомляє потерпілий, із метою пошуку «опорних пунктів», тобто даних, які можуть бути перевірені іншим шляхом.

Ефективним у даному випадку може виявитися повторний допит. Дослідження психологів і слідча практика показують, що в пам'яті малолітніх осіб порівняно швидко стираються або замінюються новими вигадані деталі. Якщо на повторному допиті потерпілий слово в слово повторює раніше дані показання, вживаючи при цьому вирази, не властиві його віку, слідчий може припустити, що такі відомості є результатом впливу дорослого.

Однак варто зосередитися на тому, що основним завданням на першому етапі взаємодії з малолітньою особою при проведенні будь-якої слідчої (розшукової) дії, в тому числі й допиту є забезпечення їй відчуття психологічної безпеки не лише через систему юридичних гарантій, але й на рівні самовідчуття.

На етапі детальних запитань необхідно врахувати такі криміналістичні рекомендації: до потерпілого необхідно

звертатися спокійним тоном, уникаючи емоцій, незалежно від змісту питання говорити повільно й починати з найлегших питань, поступово підвищуючи їх складність. Питання мають бути короткими та сформульовані з використанням простої термінології, бажано уникати займенників; важливо спостерігати, чи малолітній вас розуміє, використовувати прості граматичні конструкції та контролювати, щоб одне питання містило в собі лише одну тему, яка вимагає пояснення; необхідно використовувати вирази, які вживала малолітня особа раніше під час опитування або під час вступної фази, навіть якщо вони дивні або вульгарні, з'ясувавши значення використовуваних нею слів; перед тим, як поставити потерпілому запитання, яке вимагає особливих знань, потрібно переконатися, чи ці знання є достатніми для того, щоб дати відповідь; треба дати йому час замислитися над відповіддю; не бажано перескакувати з теми на тему, ставити одночасно більше ніж одне запитання, вживати заперечення, багатозначні вирази, узагальнюючі терміни й терміни, які описують співвідношення.

Для успішного розслідування злочину, передбаченого ч. 3 ст.153 КК України, слідчому необхідно з'ясувати відомості про час і місце вчинення злочину, характер учинених щодо потерпілого дій.

Формулюючи питання про час, необхідно враховувати те, що навички визначати час за календарем і годинником формуються поступово у дітей віком приблизно 7 років. Дитина дошкільного віку, зазвичай, може перелічити дні тижня та години, знає пори року, хоча може мати труднощі з визначенням їх послідовності, часом знає також назви місяців. Проте ці знання, зазвичай, дітьми повторюються автоматично, без розуміння їх значення¹⁴³. Для дошкільнят

143 Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования / Карнеева Л. М. – Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1976. – С.53

складним є також використання виразів, які показують часове співвідношення, наприклад, «завтра», «вчора».

Формулюючи питання про частину дня, під час якої подія мала місце, потрібно орієнтуватися на звичні дії малолітнього, пов'язані з його щоденним функціонуванням – наприклад, час дитячих програм, купання, сну, обіду, повернення когось із батьків із роботи, повернення його з садка тощо, або про явища, за якими спостерігає малолітня особа – наприклад, ніч, сонце, дощ тощо. У запитаннях про день події, пору року чи рік можна співвіднести інформацію з особливими днями або особливими періодами в її житті. Якщо потерпілий вказує точну дату події, або її точну годину, необхідно з'ясувати, яким чином йому вдалося це визначити, а потім запам'ятати. Що стосується маленьких дітей, то доцільно встановити, чи вміє вона визначати час за годинником, попросити, наприклад, сказати, котра зараз година на годиннику.

Формулюючи питання про місце події, необхідно враховувати, що сприйняття й увага малолітньої особи є вибірковими і залежать від міри зацікавленості, емоційної залученості. Вищевказана риса сприйняття стосується також описування місць, у яких потерпілий опинився і в яких міг статися злочин. Малолітня особа описує місце події згідно з ознаками, які були помічені нею в той момент, оскільки вони привернули її увагу, емоційно схилювали. Ці риси можуть бути мало суттєвими з точки зору дорослої особи та їх юридичної значущості, однак усе ж вони мають доказове значення, так як можуть указувати на характерні елементи, які будуть придатними в ідентифікації фактичного місця вчинення злочину¹⁴⁴.

Рекомендується запитати потерпілого, чи бував він раніше в місці, де відбулися події, чи знав він це місце, чи

144 Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування / [Ахтирська Н.М., Кочмировська О.О., Христова Г.О. та ін.]. – К.: К. І. С., 2010. – С. 61

буває в ньому і як його називає. Встановлюючи місце події, незнайоме малолітньому, варто починати з відкритих запитань і намагатися запустити в дію спогади, зафіксовані різними чуттями, – зором, слухом, нюхом, дотиком.

Для з'ясування, чи була подія одноразовою або багаторазовою, і якщо багаторазовою, то скільки разів вона повторювалася, необхідно, щоб потерпілий не тільки вмів механічно рахувати, але також розумів поняття кількості.

Ключовими питаннями є отримання від потерпілого опису особи, що вчинила щодо нього насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Стандартні запитання про зовнішність і характерні риси злочинця для малолітніх осіб є досить важкими.

По-перше, малолітня особа сприймає оточення, а значить і осіб навколо себе, в іншій, ніж доросла людина, перспективі. Стоячи навпроти дорослого, її очі знаходяться часто значно нижче від обличчя, що очевидним чином обмежує можливість спостереження за ним. Отже, малолітня особа не завжди може помітити те, що дорослим здається очевидним. Саме тому під час опитування варто звернути увагу на те, на якій відстані й у якій позі щодо неї перебував винний під час злочину, і чи була в неї можливість роздивитися, як виглядало обличчя злочинця.

По-друге, кожна доросла людина для малолітньої особи є високою, особливо тоді, коли вона сприймається як загрозлива, небезпечна, домінуюча особа, що має перевагу над нею та іншими особами.

По-третє, специфічна риса дитячого сприйняття полягає в мимовільності уваги та її зосередженні на найбільш характерному елементі. Малолітня особа зазвичай помічає і запам'ятовує лише одну або кілька рис, які привертають її увагу з огляду на їх незвичність, подібність до вже відомих рис або з інших причин. Вона розповідає про помічені риси, характерні для описуваної людини, власною мовою, притаманним їй способом.

Під час заключного етапу проведення допиту в допитуваного малолітнього потерпілого, як правило, спостерігається певне розслаблення. Однак буває так, що він після дачі показань є знервованим, неспокійним із огляду на наслідки своїх висловлювань, їх оцінку та свою роль у наступних стадіях розслідування у кримінальному провадженні. Необхідно дати йому час заспокоїтися, показати, що його емоції є зрозумілими, похвалити за зусилля, навіть якщо його показання не містили суттєвої інформації.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, слідчі, як правило, обмежуються вербальним описом факту застосування насильства, фіксуючи його у відповідних протоколах допитів. Оформлення допиту (зокрема потерпілого) юридичною мовою може спотворювати достовірність події, обставини якої з'ясовують. Крім цього, під час розслідування окремих видів статевих злочинів, учинених щодо малолітніх, мають місце випадки заміни слідчим слів із лексики потерпілої особи на загальноприйнятні терміни: «піся» — «піхва», «пісюн» — «статевий орган»; «штовхальні рухи» — «статевий акт» тощо. У таких випадках під час проведення психологічної експертизи експерт опиняється в ситуації, коли матеріали досудового слідства суперечать реальному рівню розвитку малолітньої особи й не дозволяють відповісти на запитання слідчого¹⁴⁵.

Загальні процесуальні вимоги до проведення допиту малолітнього потерпілого викладені у статті 226 КПК України.

Чинними міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України та є частиною національного законодавства, визначені рекомендації щодо проведення допиту малолітньої особи.

145 Котов Д. Судебно-психологическая экспертиза / Д. Котов // Соц. законность. — 1985. — № 8. — С. 8.

Конвенція № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та зловживань сексуального характеру передбачає окремий розділ «Розслідування, кримінальне переслідування та процесуальне право». У ст.35 Конвенції «Опитування дитини» вказується, що кожна держава має вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

а) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;

б) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;

с) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; d) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно; е) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; f) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо щодо цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше¹⁴⁶.

Розглянемо вказані рекомендації більш детально з урахуванням вимог КПК України.

Рекомендація проведення опитування малолітньої особи без необґрунтованої затримки, одразу після повідомлення про такі факти компетентним органам. Виходячи з аналізу норм КПК України, провести будь-яку слідчу (розшукову) дію, в тому числі допит, уповноважена особа має право виключно після внесення даних у Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР). Ураховуючи те, що допит є слідчою (розшуковою) дією, провести його до моменту внесення відповідних даних до ЄРДР є неможливим.

¹⁴⁶ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс]: учинено в м. Ланцароте 25 жовт. 2007 р.

– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Крім того, навіть за наявності фізичної можливості реалізації невідкладності проведення допиту малолітнього потерпілого, з'являється наступна проблема, яка полягає у відсутності спеціалістів із розслідування статевих злочинів, учинених щодо малолітньої особи.

Під час проведення допиту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, необхідно взяти до уваги особливості характеристики осіб, які вчинили вказаний злочин, або осіб, пов'язаних із ним, і їх поведінкових актів; відомості про події, які передували та сприяли злочину й відбулися внаслідок нього; встановлення походження фактів і зв'язку між ними, їх тимчасової і просторової характеристик, усунення суперечностей між фактами, але особливо важливо звернути увагу на малолітнього, який потрапив у сферу кримінальних процесуальних відносин як потерпілий. У зв'язку з цим досвід діяльності працівників правоохоронних органів багатьох європейських держав свідчить про те, що вміле спілкування з малолітніми потерпілими від злочинів значною мірою може допомогти в досягненні завдань кримінального судочинства з конкретного кримінального провадження.

Аналіз проведеного нами анкетування працівників правоохоронних органів засідчує те, що проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітніх потерпілих часто викликає у слідчих труднощі, пов'язані саме з незнанням ними особливостей спілкування з відповідним контингентом учасників кримінального процесу й відсутністю досвіду в розслідуванні вказаної категорії справ та відсутністю методичних рекомендацій.

Одним із найважливіших аспектів успішності проведення допиту є встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. Проте, коли мова йде про проведення допиту малолітньої особи, тим більше, в умовах невідкладності його проведення, відсутність спеціалістів із роботи

з дітьми, а також відсутність навичок і спеціальної підготовки до такої роботи ставить під загрозу не лише ефективність проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, самого розслідування, але й психічне здоров'я допитуваної особи¹⁴⁷.

Рекомендація Ради Європи щодо проведення допиту малолітньої особи у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні закріплена також і в Керівних принципах Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині¹⁴⁸, зокрема, п. 74 передбачено, що необхідно вивчити можливості відбирання показів дітей-жертв і дітей-свідків у спеціальних приміщеннях, обладнаних для дітей, і у спеціальних сприятливих для дітей умовах.

Однак на сьогодні вказані рекомендації не можуть бути повноцінно виконані й упроваджені в національне законодавство, оскільки спеціально обладнані кімнати для проведення допиту малолітньої особи існують, проте не лише не в кожному райвідділі, але й не у кожному місті.

Конвенцією Ради Європи № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та зловживань сексуального характеру¹⁴⁹ закріплено можливість супроводження малолітньої особи її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо щодо цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.

Право малолітнього потерпілого самостійно обрати особу, яка супроводжуватиме його під час проведення

147 Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Дотримання прав дитини у кримінальному судочинстві України через призму міжнародних стандартів / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, А. А. Нікітіна // Митна справа: наук.-аналіт. журн. – Львів, 2013. – № 1, кн. 2. – С. 55

148 Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині [Електронний ресурс]: прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 17 лист. 2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів. – Режим доступу: <http://childfund.org.ua/irc/all/view/877/0>.

149 Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс]: учинено в м. Лансароте 25 жовт. 2007 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

слідчих (розшукових) дій, у тому числі допиту, має важливе значення, оскільки успішність проведення допиту безпосередньо залежить від установаження психологічного контакту з допитуваною особою.

Урахування дій, що були вчинені щодо малолітньої особи, її права обрати особу, яка буде присутньою під час проведення допиту, має велике значення для успішності проведення цієї слідчої (розшукової) дії та уникнення повторної травматизації психіки потерпілого.

Проте статтею 226 КПК України такого права малолітнього потерпілого не передбачено. Дана стаття вказує, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря¹⁵⁰.

Якщо свідки й потерпілі є малолітніми особами, необхідно визначити роль, яку відіграють їх відносини з учасниками процесу й іншими особами, що беруть участь у справі, підозрюваним, потерпілим, іншими свідками тощо, як у щоденному житті, так і в особливій ситуації вчинення розслідуваного злочину.

На готовність до дачі показань, їх спонтанність і зміст найбільш суттєвий вплив має те, ким для малолітнього потерпілого є особа, що підозрюється в учиненні злочину, і якою була її поведінка в тих подіях, які є предметом розгляду, а у випадку знайомої особи – якою була її поведінка в період, що передував вчиненню злочину.

Саме тому вкрай важливим є те, щоб під час проведення допиту потерпілої малолітньої особи була присутня особа, якій вона довіряє, і присутність якої сприятиме кращому встановленню контакту малолітнього зі слідчим і, відповідно, встановлення тих обставин, які цікавлять слідство.

Однак із досліджених нами відомостей, отриманих на підставі анкетування слідчих Національної поліції України

¹⁵⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

не спостерігалось жодного випадку, коли слідчим була врахована думка малолітнього потерпілого щодо осіб, які його супроводжували під час проведення слідчих дій, у тому числі й допиту.

Відповідно до ст.226 КПК України¹⁵¹, допит потерпілого або свідка віком до чотирнадцяти років проводиться за участю педагога.

Згідно з рекомендаціями Ради Європи щодо виконання вказаної вимоги процесуального законодавства, небажано, щоб педагог був із тих, у кого вчиться малолітня особа, так як це може сковувати її поведінку. Найкраще, щоб педагог і потерпілий були однієї статі. Після закінчення допиту з педагога необхідно брати зобов'язання про нерозголошення даних досудового слідства. Законом не визначаються конкретні функції педагога, і нерідко його присутність є формальністю. Між тим, основна функція педагога на допиті полягає в установленні контакту з допитуваним малолітнім потерпілим. Крім того, консультація з педагогом необхідна для оцінки отриманих свідчень.

При допиті малолітнього потерпілого має право бути присутнім його законний представник. Тим не менше необхідно визнати тактично неправильним допит малолітніх осіб у присутності батьків, так як це часто сковує потерпілих, перешкоджає отриманню від них правдивих показань, оскільки дуже часто малолітні особи не хочуть розкривати правдиву інформацію у присутності батьків через сором із приводу зазваної кривди, побоюються їх реакції або стараються їх захистити від емоційно важкої інформації. Розповідаючи про травматичний досвід, малолітні особи відчують емоційне напруження близької їм людини, особливо батьків, що природно спричинює додатковий психічний тягар. Крім того, присутність батьків, навіть за пасивної їхньої поведінки, може сприйматися як форма тиску на потерпілого

¹⁵¹ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

та створювати підставу для того, щоб поставити під сумнів вірогідність розповіді. І нарешті, присутність батьків під час проведення допиту потерпілого унеможливить у подальшому виконання ними ролі свідка в справі¹⁵².

Із матеріалів кримінальних проваджень спостерігається, що допит малолітнього потерпілого у переважній більшості випадків був проведений у присутності законного представника й педагога, рідше – у присутності законного представника і психолога.

Статтею 227 КПК України передбачено право слідчого, прокурора за клопотанням потерпілого чи з власної ініціативи у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні й залучити замість нього іншого законного представника¹⁵³.

Проте аналіз результатів анкетування слідчих Національної поліції України та прокуратури засвідчує, що в жодному з випадків не було проведено заміни законного представника на іншу особу.

Іншим видом допиту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, в залежності від процесуального становища допитуваного є допит свідка.

Згідно зі ст.65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що

152 Як опитувати дитину: поради для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / [опрацюв. Порадника: Аліція Будзинська]. – Варшава: Фундація «Нічийні діти», 2007. – С.20.

153 Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань¹⁵⁴.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, можна виділити дві категорії свідків: очевидці події та особи, які надають характеристику.

При допиті свідка, який став очевидцем події, з'ясовується, у зв'язку з чим він виявився на місці події або поблизу нього, на якій відстані знаходився від потерпілого й підозрюваного, чи бачили вони його в цей момент, як повадився підозрюваний, що казав потерпілому, які дії застосовував щодо нього та ін.

Вивчення особи підозрюваного має суттєве значення не лише для можливості подальшого проведення допиту, але й для проведення інших слідчих (розшукових) дій. Однак офіційні документи не в змозі повно й усебічно розкрити характерні особливості психології людини, її звички й поведінку в побуті. Тому вивчення особи підозрюваного й потерпілого необхідно здійснювати насамперед шляхом допитів.

При провадженні слідчих (розшукових) дій за фактом насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, коли дане діяння вчинено будь-ким із близьких родичів дитини, допит свідків викликає у слідчого особливі труднощі.

Успіх такого допиту залежить від того, яким обсягом інформації у своєму розпорядженні володіє слідчий, прокурор на момент виклику допитуваної особи. Загальне завдання полягає в тому, щоб отримати від свідка повні правдиві свідчення, які правильно відображають об'єктивну дійсність.

¹⁵⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

У разі встановлення контакту з допитуваним слідчому рекомендується застосовувати прийом отримання показань відповідно до чіткої послідовності обставин розслідуваної події. При виявленні суперечностей між окремими частинами показань, між ними й іншими матеріалами кримінального провадження на це може бути вказано допитуваній особі. Допит таких свідків повинен вестися в доброзичливій, спокійній обстановці, з застосуванням логічних аргументів переконання, демонстрації ділової зацікавленості слідства в показаннях. Припущення про оману свідків необхідно ретельно перевіряти. Нерідко для цього потрібні не тільки повторні допити, але й перевірка показань на місці, проведення слідчого експерименту, додаткові огляди місця події і речових доказів, експертизи й допити інших осіб¹⁵⁵.

При допитах свідків, які є родичами, однокласниками, знайомими потерпілого (якщо потерпілим є дитина у віці від 7 до 14 років), з'ясується характер потерпілого, коло його інтересів, схильності, звичайне проведення часу, з ким він постійно або часто спілкується, на чому ґрунтується це спілкування, де, в який час здійснюється, коли, де і з ким свідок бачив потерпілого в день учинення злочину, як були одягнені потерпілий і особи, з якими він перебував, тощо.

При допиті свідків, які стали очевидцями події, як правило, не виникає конфліктних ситуацій, тому що інтереси слідчого й особи, що дає показання, не суперечать один одному. Саме тому тактичне завдання слідчого при допиті може бути зведено до одного положення: не спровокувати конфлікту з допитуваною особою¹⁵⁶.

Тактика проведення допиту малолітнього свідка схожа з тактикою проведення допиту малолітнього потерпілого

155 Федотов И. С. Расследование насильственных преступлений, совершаемых в отношении малолетних: правовые, теоретические и организационные основы: [моногр.] / Федотов И. С. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 323-324

156 Баев О. Я. Тактика следственных действий / Баев О. Я. – Воронеж: МОДЭК, 1995. – С. 117-119

та зводиться, в основному, до можливості допомогти йому згадати якомога більше деталей, які стали відомі.

Таким чином, можна зробити висновок, що допит як вербальна слідча (розшукова) дія має ключове значення для отримання відомостей про подію злочину, проте потребує врахування тактики його проведення, а саме: тактичних прийомів і криміналістичних рекомендації, спрямованих на встановлення психологічного контакту й отримання необхідних відомостей. Установленню психологічного контакту з малолітнім потерпілим сприяє звернення до нього на ім'я, підтримання зорового контакту й безпечної атмосфери спілкування.

Питання для самоконтролю:

Що таке слідчі (розшукові) дії?

Яким чином, в залежності від джерела отримання інформації, можна класифікувати слідчі (розшукові) дії?

Які слідчі (розшукові) дії відносяться до вербальних?

Які є тактичні прийоми проведення допиту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які дії входять до попереднього етапу допиту малолітньої особи?

Що таке “зелена кімната” та яке її значення для розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Що таке психологічний контакт та яке його значення для успішності проведення допиту?

Що таке етап вільної розповіді під час допиту малолітньої особи та які є криміналістичні рекомендації під час даного етапу?

Які є криміналістичні рекомендації на етапі детальних запитань під час проведення допиту?

Які є особливості проведення допиту свідка під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

3.2 Тактика проведення невербальних слідчих (розшукових) дій

В основу теоретичного обґрунтування поняття невербальної інформації покладене уявлення про зв'язок між зовнішніми (соматичними) та внутрішніми (психологічними) особливостями людини, яка проявляється в тому, що морфологічні й функціональні особливості є нічим іншим, як формою та змістом людського організму, які відрізняються кількісно та якісно за своїми біохімічними, фізіологічними та психологічними реакціями¹⁵⁷.

При розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, вказану інформацію можна отримати через комплекс невербальних слідчих (розшукових) дій. До системи невербальних слідчих (розшукових) дій належать огляд, освідування й обшук¹⁵⁸.

Оглядом є невідкладна слідча (розшукова) дія, яка полягає в безпосередньому сприйнятті об'єктів, з метою виявлення слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення для справи¹⁵⁹.

Огляд у провадженнях про насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненим щодо малолітньої особи, дає змогу зібрати доказову інформацію, яка не може бути отримана іншим шляхом.

157 Скрыпников А. И. Значение поведенческих реакций подозреваемого для эксперсс-оценки его психологических особенностей: [метод. пособ.] / Скрыпников А. И., Лаговский А. Ю., Бегунова Л. А.; под ред. Л. П. Гримака. – М.: ВНИИ МВД России, 1995. – С. 3-4

158 Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – К., 2005. – С. 336

159 Криміналістика: навч. посіб. / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк, Є. В. Пряхін, О. М. Дуфенюк, С. І. Марко]; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 111

З аналізу матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за фактом учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи спостерігається, що огляд був проведений у 100% випадків.

До основних завдань огляду належать:

- 1) виявлення слідів злочину й речових доказів;
- 2) з'ясування обставин події;
- 3) виявлення, дослідження, фіксація та вилучення джерел матеріальних відображень, висунення версій про подію злочину та його учасників;

- 4) отримання даних про осіб, які могли бачити вчинення злочину, для підготовки та проведення організаційно-розшукових заходів і подальших слідчих (розшукових) дій.

До конкретних (окремих) завдань нерідко зараховують установлення можливості одержання даних про обставини злочину з джерел, що перебувають за межами місця події, наприклад: хто міг чути, звідки можна було бачити, які сліди залишилися на тілі (одязі) злочинця тощо¹⁶⁰.

Статтею 237 КПК України визначено, що залежно від об'єкта огляду існують такі його види: місцевості, приміщення, речей і документів¹⁶¹.

У криміналістиці визначаються такі об'єкти слідчого огляду: будь-які фрагменти матеріального середовища (місце події, приміщення; ділянка місцевості, що не є місцем події; ділянка дороги тощо); речові об'єкти (трупі людей, тварин; знаряддя злочину, документи та ін.); матеріально фіксовані сліди (сліди рук, ніг, транспорту, знаряддя зламу тощо); тіло живої людини (за умови проведення спеціального різновиду слідчого огляду – освідування особи).

160 Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): [підруч.] / Салтевський М. В. – К.: Кондор, 2005. – С. 334

161 Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

При розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, особливе значення має огляд місця події.

В.І. Алексейчук пропонує розуміти обстановку місця події як комплекс усіх матеріальних об'єктів, змін у рамках місця події, пов'язаних із досліджуваним злочином і діями її учасників, а також усіма подальшими діями¹⁶².

Особливістю огляду при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, є його невідкладний характер. У таких випадках у слідчого немає достатньо часу для підготовки до огляду. Все це породжує у працівників, що не мають достатнього досвіду, так званий «страх помилки»¹⁶³.

Тому вкрай важливим є проведення огляду місця події слідчими, які спеціалізуються на розслідуванні саме такої категорії справ. Аналіз результатів анкетування слідчих Національної поліції України та прокуратури дає підстави стверджувати, що під час проведення розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, у більшості випадків слідчий використовує загальні положення тактики огляду місця події без урахування особливостей розслідуваного досліджуваного злочину.

Особливістю розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, є дослідження слідової картини злочину. Увага повинна бути звернена на сліди біологічного походження та мікрооб'єкти. Це нашарування волокон і

162 Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: [моногр.] / Алексейчук В. І.; за ред. проф. В. О. Коновалової. – Х.: Апостіль, 2011. – С. 24

163 Шаликов А. Н. Следственные действия по делам о должностных преступлениях: система, характеристика, тактика / Шаликов А. Н. – М.: Юрлитинформ, 2008. – С. 349

волокнистих речовин, статеві виділення, сперма, слина, кров, піт, волосся тощо.

Місце події, як правило, є відображенням певного злочину, а тому вважається фрагментом об'єктивно існуючої реальності, де зафіксовано її окремі сторони. Більшою чи меншою мірою воно містить інформацію про подію злочину, виражену в зміні обстановки, слідах перебування злочинців, слідах їх дій, намірів та інших даних¹⁶⁴.

Відповідно до даних анкетування, при проведенні огляду місця події допускається значна кількість помилок. Як правило, неякісний огляд проводиться так званими «черговими» слідчими, які не спеціалізуються на розслідуванні статевих злочинів і байдуже ставляться до подальшого ходу розслідування. Вивчення практики показало, що при проведенні даних слідчих (розшукових) дій у майже третині випадків не було вилучено жодних речових доказів. При цьому протоколи огляду були виконані поверхово й небало. Як правило, слідчий фіксував лише крупні об'єкти на місці події і явні сліди злочину. Не виявлялися й не фіксувалися слабковидимі й неочевидні сліди (пальців рук, взуття). Типовими помилками були: відсутність вказівок на час і місце проведення слідчої (розшукової) дії, погодні умови, не зазначалися дані експертів, обстановка місця події була відображена вкрай поверхово, були й інші недоліки.

Іншим об'єктом огляду під час розслідування досліджуваного злочину є речі. Адже сліди вчинення злочину у вигляді плям крові, сперми, слини можуть залишитися не лише на місці вчинення злочину, але й на одязі потерпілого та злочинця.

Виходячи з того, що у більшості досліджуваних нами кримінальних проваджень злочинець познайомився з потерпілим у мережі Інтернет, під час розслідування злочину

164 Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – К.: Ін Юре, 2003. – С.93

необхідно провести огляд комп'ютера й телефона злочинця та потерпілого, з метою пошуку слідів підготовки до вчинення злочину у вигляді листування, фото- та відеоілюстрацій.

У криміналістиці виокремлюють три основні етапи огляду: підготовчий, робочий і заключний¹⁶⁵.

Саме підготовчий етап створює підґрунтя якісного огляду, дозволяє проаналізувати наявну й зібрати необхідну інформацію про об'єкт (об'єкти) безпосереднього огляду, підготувати науково-технічні засоби, залучити необхідних спеціалістів, провести інструктаж слідчо-оперативної групи та продумати сам перебіг слідчої (розшукової) дії.

На стадії підготовки до проведення огляду потрібно вирішити низку організаційних питань, які надалі забезпечать якість проведення вказаної слідчої (розшукової) дії, а саме:

1) вжити заходів щодо забезпечення охорони місця проведення огляду;

2) отримати інформацію про місце проведення огляду, особу злочинця, особу потерпілого;

3) запросити спеціалістів і осіб, які супроводжуватимуть малолітнього потерпілого: законного представника, педагога або психолога;

4) запросити понятих;

5) підготувати відповідну техніку, яку використовуватимуть під час огляду місця події, необхідну для пошуку невидимих і слабковидимих слідів злочину, слідів біологічного походження;

6) провести інструктування членів слідчо-оперативної групи;

7) зіставити інформацію про спосіб вчинення злочину та проконсультуватися зі спеціалістами щодо можливої локації слідів злочину.

¹⁶⁵ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): [підруч.] / Салтевський М. В. – К.: Кондор, 2005. – С. 210

Після прибуття на місце потрібно:

а) зафіксувати обстановку, яка склалася на момент огляду місця події;

б) виключити можливість торкання сторонніми особами, а також учасниками слідчо-оперативної групи речей і предметів, які перебувають на місці події;

в) шляхом опитування свідків у формі бесіди отримати попередні відомості, які повинні бути взяті до уваги при огляді, й установити, які зміни, ким і з якою метою були здійснені на місці події;

г) запросити понятих, остаточно визначати коло інших учасників огляду й провести з ними інструктування про їхні права й обов'язки.

Тактичні прийоми робочого етапу проведення огляду можна систематизувати в залежності від характеру відображення слідів учинення досліджуваного злочину¹⁶⁶.

Ситуація, коли насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи, має дійсне відображення, є найбільш сприятливою для проведення слідчої (розшукової) дії, оскільки достатній обсяг інформації дає підстави зрозуміти характер події, спосіб учинення злочину, висунути версії щодо причетної до вчинення злочину особи.

До тактичних прийомів, які застосовуються у вказаній ситуації, належать: зіставлення первинних даних і обстановки місця події з метою виявлення слідів злочину; аналіз окремих слідів на місці події. Застосування даних тактичних прийомів дозволяє слідчому проаналізувати певні ознаки і властивості предметів і слідів з метою отримання інформації щодо часу виникнення їх на місці події, з'ясувати наявність зв'язку між виявленими об'єктами й місцем події, визначити структуру об'єктів і слідів та їх групову

166 Шляхов А. Р. Планирование предварительного следствия / Шляхов А.Р. – М.: Юрид. лит. 1957. – С. 225

належність, виявити ідентифікаційні ознаки слідів, визначити зв'язки слідів між собою та розслідуваною подією, механізм їх утворення, з'ясувати причини відсутності певних слідів і предметів. Застосування цієї слідчої (розшукової) дії дозволяє виявити широке коло слідів, визначити залежність між ними й мати можливість відсіяти докази і сліди, які стосуються події злочину, а які ні; моделювання події, що відбулася. Кожна уявна модель учиненої події має той або інший ступінь імовірності. За умови наявності ситуації дійсного відображення події злочину, уявна модель має збігатися з інформацією, виявленою на місці події¹⁶⁷.

Наступною є ситуація, коли насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи, не має повного відображення. Неповнота відображення слідів злочину може мати місце у випадку, якщо подія злочину повністю не відобразилася або, якщо після вчинення злочину виникли зміни об'єктів огляду.

Система тактичних прийомів з метою встановлення обставин кримінального провадження при неповному відображенні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, включає в себе аналіз окремих слідів (предметів), їх ознак і розташування. Це дає можливість визначити об'єкти, що мають значення для справи, встановити, чи є взаємозв'язок між ними й визначити подальше можливе місцезнаходження інших слідів злочину; використання уявної реконструкції окремих елементів події. Застосування цього тактичного прийому можливе лише після детального й ретельного аналізу окремих слідів на місці події і дає можливість висунути припущення щодо відсутності певних елементів події, відновити деталі й визначити зв'язки між наявністю одних предметів і неминучістю наявності інших.

167 Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Белкин Р. С. – М.: Юрид. лит., 1964. – С. 101

Уявне реконструювання здійснюється на підставі відображень наявних образів, що виникають у слідчого як наслідок сприйняття певних об'єктів і/або їх опису; моделювання з метою відтворення події, що відбулась. У процесі огляду місця події виникнення й руйнування моделей відбувається в міру виявлення й оцінки доказової інформації; зіставлення модельованої події та реальної картини місця події. Даний тактичний прийом виконує функцію контролю, оскільки надає можливість установити наявність невідповідностей і суперечностей між ними¹⁶⁸.

Ситуація, коли насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи, не знаходить свого явного відображення, може виникнути у випадку, якщо дані на місці події було знищено, зміни в середовищі зникли та їх встановлення стало неможливим, якщо знищення інформації на місці події характеризується виникненням іншої інформації – слідів знищення або якщо події в цьому місці не було.

До системи тактичних прийомів при вказаній ситуації належить зіставлення первинних даних з інформацією місця події злочину. Первинна інформація надходить від заявника, потерпілого або іншої особи. Застосування тактичного прийому зіставлення первинної інформації з даними місця події дозволяє слідчому зробити припущення щодо того, чи мав місце злочин, чи міг він об'єктивно бути вчиненим саме в цьому місці та, якщо так, то які сліди злочину мали бути залишені на місці події; залучення до участі в огляді осіб, які повідомили про злочин. Даний тактичний прийом має важливе значення, оскільки така особа може допомогти слідчому встановити межі місця події, виявити деякі предмети та сліди або ознаки їх знищення. Проте, коли мова йде про розслідування насильницького задоволення статевої

168 Котюк І. І. Основи теорії судового пізнання: [навч. посіб. для студ. юрид. фак-в] / Котюк І. І. – К.: Київ. ун-т, 2012– . – Ч. 1: Загальнотеоретичні аспекти. – 2012. – С. 324.

пристрасті неприродним способом, учиненим щодо малолітньої особи, необхідність залучення малолітнього потерпілого має визначатися в кожному конкретному випадку, виходячи з психоемоційного стану дитини, так як перебування на місці події може спричинити поглиблення психологічної травми для несформованої дитячої психіки. Сліди знищення можуть виникнути у випадку впливу природних умов або дій злочинця. Аналіз слідів знищення дає можливість установити, які саме сліди були знищені, за допомогою яких засобів і які додаткові сліди залишились унаслідок таких дій; аналіз іншої інформації місця події та її зіставлення зі встановленими фактами¹⁶⁹.

Останньою є ситуація, коли насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи, має фальшиве відображення. Така ситуація виникає під час відображення не події злочину, а іншої події, тобто у випадку інсценування. Тактичними прийомами з метою виявлення ознак інсценування й установлення обставин кримінального провадження є: зіставлення інформації місця події з типовим перебігом подій; зіставлення інформації місця події з типовими аналогами. Застосування цього тактичного прийому може допомогти виявити сліди злочину, яких не має бути. Слідчим застосовуються в якості аналогів типові ознаки певного виду злочину й типові способи вчинення та приховання злочинів; зіставлення слідів із довідковими даними; зіставлення слідів (предметів), виявлених на місці події між собою; зіставлення даних місця події з доказами, точно встановленими у справі.

У процесі огляду місця події слідчим можуть бути з'ясовані питання, що мають значення для подальшого розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої

¹⁶⁹ Котюк І. І. Основи теорії судового пізнання: [навч. посіб. для студ. юрид. фак-в] / Котюк І. І. – К.: Київ. ун-т, 2012– . – Ч. 1: Загальнотеоретичні аспекти. – 2012. – С. 380

особи, а саме: який характер події, що мала місце; чи місце огляду є місцем учинення злочину чи ні; шляхи проникнення злочинця на місце події та шляхи його відходу; чи знайома злочинцю обстановка; час учинення злочину; які сліди були залишені злочинцем і які сліди залишилися на ньому; хто і звідки міг бачити те, що відбулося.

Заключний етап огляду при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи включає в себе такі дії:

- 1) складання протоколу огляду й необхідних планів, схем, креслень;
- 2) упаковку об'єктів, вилучених із місця події;
- 3) життя заходів для збереження тих, що мають доказове значення, об'єктів, які неможливо або недоцільно вилучати з місця події.

Освідування – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим чи прокурором і полягає в огляді тіла живої людини, з метою вирішення питань, що мають значення для кримінального провадження, а саме, для виявлення на їх тілі слідів кримінального правопорушення чи особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу¹⁷⁰. Освідування є різновидом слідчого огляду, але виділяється в самостійну слідчу (розшукову) дію завдяки специфіці об'єкту, що підлягає обстеженню – тіла живої людини.

Освідування при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, проводилося як відносно підозрюваного, так і відносно потерпілого.

За будь-яких умов обов'язковою є участь судово-медичного експерта або лікаря. Він звертає увагу слідчого на особливості слідів і особливих прикмет, характеризує наявні на

¹⁷⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

тілі ушкодження, допомагає правильно описати виявлене, точно вказавши їх розміщення на тілі людини, здійснює дії, спрямовані на вилучення слідів злочину (крові, сперми), консультує слідчого з приводу виявлених обставин, висловлює припущення про час, механізм виникнення виявлених слідів, висловлює міркування про сліди, які можуть бути виявлені на тілі інших учасників злочину або на місці події¹⁷¹.

Освідування є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка на практиці часто передуює призначенню по справі судово-медичної експертизи.

Як і будь-яка слідча (розшукова) дія, освідування включає в себе три етапи: підготовчий, робочий і заключний.

Підготовка до проведення освідування при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи передбачає:

- 1) прийняття рішення про проведення освідування;
- 2) планування здійснення освідування;
- 3) створення необхідних умов для успішного проведення освідування.

Під час підготовки до проведення освідування при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи у плані слідчої (розшукової) дії головну увагу має бути спрямовано на всебічне й повне вирішення таких питань: з'ясувати характер слідів злочину чи особливих прикмет, про які стало відомо з фактичних даних, отриманих під час кримінального провадження, й на встановлення яких спрямовано проведення освідування; оцінити наявні у справі фактичні дані й визначити, які техніко-криміналістичні засоби й методи може бути використано для виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину чи особливих прикмет; установити,

¹⁷¹ Торбин Ю. К. Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы освидетельствования [Электронный ресурс] / Ю. К. Торбин // Черные дыры в Российском Законодательстве. – 2003. – № 2. – Режим доступа: <http://www.k-press.ru/bh/2003/2/torbin2/torbin2.asp>

які спеціалісти можуть надати та яку саме допомогу слідчому під час проведення освідчування (судово-медичний експерт, лікар, експерт-криміналіст, біолог, інші спеціалісти), і забезпечити їх участь; визначити час і місце проведення освідчування, що важливо для швидкого його проведення та фіксації наявних на тілі особи слідів злочину чи особливих прикмет; визначити ефективні тактичні прийоми проведення освідчування, використання яких надасть можливість досягти мети й виконати завдання слідчої (розшукової) дії.

Доцільним є складання плану проведення освідчування, який, крім загальних положень, повинен визначати: приблизний перелік слідів, які прогнозують виявити під час освідчування; порядок фіксації якісних і кількісних характеристик слідів чи особливих прикмет. Якщо сліди мають бути у вигляді дрібних часток речовин, то необхідно фіксувати переважно їх розміщення, колір, вид, призначення. Якщо це плями, то, крім зазначених характеристик, важливо визначити їх форму, розмір, кількість. Якщо це тілесні ушкодження, то необхідно фіксувати їх стан. Під час установа особливих прикмет потрібно вказувати їх розміщення, кількість, характер¹⁷².

Визначення кола учасників освідчування – суттєвий процесуальний і тактичний елемент підготовки до проведення освідчування при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, що визначає успіх і законність його проведення. Відповідно до частини 7 статті 223 та статті 241 КПК України, коло осіб, уповноважених проводити освідчування, розширено можливістю його проведення також прокурором. Крім цього, обов'язковою є участь понятих (за винятком випадків

172 Торбин Ю. К. Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы освидетельствования [Электронный ресурс] / Ю. К. Торбин // Черные дыры в Российском Законодательстве. – 2003. – № 2.

– Режим доступа: <http://www.k-press.ru/bh/2003/2/torbin2/torbin2.asp>

застосування безперервного відеозапису). Тож від визначення суб'єктного складу освідування на підготовчому етапі залежить подальша тактика його проведення й можливість досягнення поставленої мети. Зокрема, у разі проведення освідування, під час якого може виникнути необхідність використати спеціальні знання, є потреба завчасно запросити відповідного спеціаліста. Під час проведення освідування не передбачено участі, крім судово-медичного експерта чи лікаря, інших спеціалістів. Водночас під час вирішення питання щодо кола учасників цієї слідчої (розшукової) дії бажано, щоб слідчий передбачив можливість запрошення інших, крім указаних, фахівців для надання консультацій із питань, що безпосередньо належать до галузі їх спеціальних знань. На наше переконання, участь цих спеціалістів забезпечить проведення освідування на більш якісному рівні. Добір фахівців значною мірою залежить від того, яку експертизу може бути згодом призначено за результатами освідування.

Ураховуючи особливості процесуального статусу малолітнього потерпілого та кола осіб, які мають бути присутніми під час проведення слідчих (розшукових) дій за його участю, під час проведення освідування потерпілого мають бути також присутні законний представник, педагог або психолог.

Водночас, виходячи з характеру вчиненого щодо потерпілого злочину, така кількість осіб, присутніх під час проведення освідування, яке пов'язане з оголенням статевих органів малолітньої особи, може спровокувати виникнення конфліктної ситуації та відмову потерпілого від участі у вказаній слідчій (розшуковій) дії. Тому доцільно вказану слідчу (розшукову) дію проводити з мінімальною кількістю людей та, з урахуванням рекомендацій Конвенції Ради Європи № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та

зловживань сексуального характеру¹⁷³, надати можливість потерпілому самостійно обрати дорослу особу, яка супроводжуватиме його під час освідування.

У залежності від наявності чи відсутності згоди на проведення освідування, воно може бути проведено в добровільному чи примусовому порядку.

Безпосередньо робочий етап освідування під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненим щодо малолітньої особи, складається з такого комплексу дій та їх послідовності:

1. Проведення загального огляду освідуваного, який проводиться зверху донизу, від загального до окремого. Необхідно зафіксувати одяг, оглянути відкриті ділянки тіла – голову, шию, кисті рук. При огляді голови й тіла особливу увагу необхідно звернути на ті частини, які вкриті волоссяним покривом.

2. Запропонувати освідуваній особі послідовно знімати одяг, окремо складати предмети одягу у випадку, якщо було прийнято процесуальне рішення про проведення одночасного огляду й освідування.

3. Проведення безпосереднього детального огляду освідуваного. Рекомендується для цього залучити спеціаліста й застосовувати пошукову та фіксувальну техніку. При описі тілесних ушкоджень необхідно зафіксувати: вид ушкодження, кількість і локацію ушкоджень, розміри, конфігурацію, стан, колір, характер країв ран і периферичної поверхні, взаємне розташування ушкоджень, їх розташування щодо інших орієнтирів. Опис особливих прикмет має включати в себе: характер, найменування, місце розташування, форму, розмір, колір, зміст татуйованого малюнка або напису.

¹⁷³ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс]: учинено в м. Ланцароте 25 жовт. 2007 р.

– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Одяг необхідно оглядати безпосередньо як на тілі освідуваного, так і знятий.

Знятий із освідуваної особи одяг необхідно уважно оглянути, з метою виявлення слідів, які мають відбитки як на інших предметах одягу, так і на тілі освідуваної особи. Цього можна досягти шляхом послідовного зіставлення предметів одягу, які є на освідуваній особі та її тілі (наприклад, пошкодження пальта порівнюють з пошкодженням піджака, потім сорочки, натільної білизни і, зрештою, тіла). Необхідно акцентувати увагу на збігу пошкоджень одягу з аналогічними пошкодженнями тіла, характері країв пошкоджень, наявності сторонніх нашарувань тощо¹⁷⁴.

Сліди злочину, які залишені на тілі людини, можливо розподілити на дві групи¹⁷⁵.

До першої групи відносяться плями й частки різних речовин, які потрапляють на злочинця – сліди крові, волосся, текстильні волокна і т.ін. Додругої групи плям і часток відносяться ті, які потрапили на злочинця зі знаряддя злочину (сліди іржі, змащення) або із предметів і речовин, що перебувають на місці вчинення злочину (частки ґрунту). Для виявлення таких слідів необхідно залучати криміналістів, судових медиків і інших осіб, що мають досвід експертного дослідження відповідних мікрочастинок. Освідування може бути проведено також для виявлення особливих прикмет. Такими є особливості анатомічної будови (укороченість кінцівок, відсутність пальців), особливі прикмети (рідні плями, татування) і т.ін.¹⁷⁶

174 Торбин Ю. Г. Освидетельствование в Российском уголовном процессе: уголовно-процессуальный и криминалистический аспекты: [практ. пособ.] / Торбин Ю. Г.; НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. – М.: Экзамен, 2005. – С. 56

175 Руководство для следователей / под ред. Р. С. Белкина. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 403

176 Маринів В. Правові засади освідування особи / В. Маринів // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 71–76

При проведенні освідчування під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, обов'язковому вилученню підлягає піднігтьовий вміст потерпілого (де можуть виявитися часточки шкіри чи інші сліди біологічного походження, що належать злочинцю), счеси з лобка потерпілої особи й підозрюваного, а також змиви зі статевого члена підозрюваного.

Важливого значення при проведенні освідчування набуває виявлення плям крові чи сперми.

Плями крові на тілі освідчуваного можуть розміщуватися на руках, передусім від кисті до ліктьового суглоба, на шиї під волоссям, у природних впадинах, зокрема пахових, а також ділянках тіла, прикритих молочними залозами, під нігтями, піднігтьовим ложе тощо. Найвірогіднішим є збереження часток крові під нігтями.

Під час освідчування як підозрюваного, так і потерпілого у справах про насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи важливого значення набуває встановлення слідів сперми. Найвірогіднішим є їх виявлення в зоні статевих органів, хоча не можна виключати можливості виявлення сперми й на інших ділянках тіла (животі, грудях, сидницях тощо)¹⁷⁷.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що освідчування проводиться з метою виявлення слідів злочину й особливих прикмет. Серед слідів злочину увага повинна звертатися на фіксацію та вилучення слідів людини (кров, волосся, сперма), слідів застосування знарядь злочину (мотузки, палиці), слідів взаємодії з навколишнім середовищем (грунт).

Специфіка освідчування при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, полягає в тому,

¹⁷⁷ Торбин Ю.Г. Тактика проведення освидетельствования: [метод. рек.] / Торбин Ю.Г. – М., 2001. – С. 15

що стан здоров'я, емоційна напруженість, сором'язливість малолітнього потерпілого потребують не затягування часу проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Фіксація результатів освідчування має проходити одночасно з оглядом тіла й одягу. Для цього рекомендується читати на диктофон зміст протоколу в ході проведення огляду, самостійно робити окремі записи щодо описової частини ушкоджень, слідів, особливих прикмет, проводити фотозйомку безпосередньо на момент спостереження. Слід також відзначити доцільність складання та приєднання до протоколу освідчування схеми, яка відображає характер і локалізацію тілесних ушкоджень, або інших слідів на частинах тіла чи одягу¹⁷⁸.

Максимальний ефект при освідчуванні за даних умов дає застосування засобів криміналістичної техніки для виявлення слідів, які не піддаються візуальному виявленню: підшкірних синців, краплин крові, сперми, виправлених татуювань. Тут допоможуть портативні джерела інфрачервоних та ультрафіолетових променів¹⁷⁹.

На заключному етапі проведення освідчування складається протокол, що повинен точно, послідовно й об'єктивно відображати всю криміналістично значущу інформацію.

Обшук – це примусова слідча (розшукова) дія, яка спрямована на відшукування певних об'єктів, що мають значення для кримінального провадження (ст.234-236 КПК України). Згідно з ч. 1 ст.234 КПК України, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення

178 Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сафронов Сергій Олегович. – Х., 1999. – С. 123-124

179 Торбин Ю. Г. Освидетельствование в Российском уголовном процессе: уголовно-процессуальный и криминалистический аспекты: [практ. пособ.] / Торбин Ю. Г.; НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. – М.: Экзамен, 2005. – С. 134

місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст.234 КПК України), крім невідкладних випадків.

Обшук при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, обумовлений необхідністю вилучення одягу підозрюваного, в якому він був під час вчинення злочину, його спідньої білизни з метою подальшого дослідження вилучених об'єктів.

У ряді випадків обшук проводиться за місцем проживання підозрюваного, в деяких випадках є необхідність проведення обшуку за місцем роботи. Під час обшуків за місцем роботи чи проживання підозрюваного у справах про насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, можуть бути виявлені: одяг і взуття, які були на підозрюваному в момент вчинення злочину й можуть містити сліди крові, сперми, волокна одягу, волосся потерпілого; транспортні засоби, що використовувалися при вчиненні злочину (подорожі до місця злочину і назад, перевезення потерпілого та його трупа, викраденого майна), зі слідами перебування в них потерпілого (його крові, відбитків пальців, речей і майна); майно, одяг, взуття потерпілого та його родичів, близьких, викрадених після вчинення злочину; частина предметів, що збігається з частиною цього ж предмета, яка знайдена на місці події (предмета одягу, шматок тканини, газети, упакування тощо), або такі, що становлять єдине ціле, комплект (рукавички, панчохи та ін.)¹⁸⁰.

Окремим різновидом обшуку є обшук особи – примусове обстеження тіла живої людини, її одягу, взуття, речей і предметів, що перебувають при ній. Обшук особи може бути

¹⁸⁰ Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений: [науч.-практ. пособ.] / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Х.: Одиссей, 2006. – С. 58

здійснений лише особою однієї статі з обшукуваним у присутності понятих тієї ж статі (ч. 5 ст.236 КПК України). Обшук особи при розслідуванні досліджуваного злочину передбачає виявлення в обшукуваного певних предметів, які свідчать про вчинений ним злочин, наприклад, предметів, вилучених у потерпілого, слідів біологічного походження на тілі й одягу обшукуваного, мікрооб'єктів, зокрема, волокон та волокнистих матеріалів, які підтверджують контактну взаємодію з потерпілим.

За даною категорією злочинів можуть бути проведені й інші види обшуків. Зокрема, примусове обстеження комп'ютерної техніки й електронної інформації¹⁸¹.

Ефективність проведення обстеження комп'ютерної техніки під час розслідування досліджуваного злочину пов'язана з необхідністю звернення до спеціальних знань. Спеціалістів залучають для консультування, виявлення об'єктів і поводження з ними, для надання порад щодо специфіки перевірки певних місць у процесі пошукових дій, для використання спеціальних пошукових приладів¹⁸².

Для досягнення мети обшуку важливу роль у плануванні проведення вказаної слідчої (розшукової) дії при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи відіграє планування часу його проведення.

О. Р. Ратинов пропонував проводити обшук переважно рано-вранці з 6-ої до 9-ої години¹⁸³. І.Л. Бедняков, зробивши узагальнення практики проведення 224 обшуків, наводить

181 Криміналістика: підруч. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В.А.Журавель та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – [5-те вид. переробл. та допов.]. – К.: Ін Юре, 2016. – С. 346

182 Яремчук В. О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій: [моногр.] / Яремчук В.О.; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х.: Апостіль, 2015. – С. 171-190

183 Ратинов А. Р. Обыск и выемка / Ратинов А. Р. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 47

такі дані: з 6-ої до 9-ої години було проведено 15 обшуків (6,7%); з 18-ої до 22-ої години – 37 обшуків (16,5%). Це дозволило вченому зробити висновок, що слідчі, як правило, керуються більше міркуваннями власної зручності, ніж урахуванням чинників раптовості¹⁸⁴. О.А. Леві та О.І. Михайлов зазначали, що успіх обшуку багато в чому залежить від правильного визначення, коли його варто провести, в який час розпочати і як довго (орієнтовано) він може продовжуватися¹⁸⁵.

Тому, проаналізувавши вказані підходи й те, що в більшості випадків сліди вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи є слідами біологічного походження, які легко змиваються, вважаємо, що при розслідуванні досліджуваного злочину обшук має бути проведений раптово для обшукуваної особи з метою унеможливлення знищення підозрюваним слідів злочину.

Тактичні прийоми обшуку логічно диференціювати залежно від таких двох етапів обшуку:

- заходи, які слідчий проводить до прибуття на місце проведення обшуку (вивчення матеріалів кримінального провадження, збирання орієнтувальної інформації, визначення часу проведення обшуку, організаційно-тактичне й матеріаліально-технічне його забезпечення тощо);

- заходи, які слідчий проводить після прибуття на місце проведення обшуку (розташування охорони, способи проникнення на об'єкт обшуку, порядок дій слідчого на місці обшуку)¹⁸⁶.

184 Leiblum S. R. Terapiazaburzen seksualnych / S. R. Leiblum, R.C.Rosen. – Gdan sk: Gdan skie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. – P. 99

185 Леви А. А. Обыск: справочник следователя / А. А. Леви, А.И.Михайлов. – М.: Юрид. лит 1983. – С. 29-30

186 Ковтуненко Л. П. Ситуаційний підхід до тактики обшуку / Л.П.Ковтуненко // Проблеми законності: зб. наук. пр. – Х., 2012. – № 118. – С. 180

Безпосередньо робочий етап проведення обшуку при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, може характеризуватися конфліктністю чи безконфліктністю ситуації. Тактичними прийомами, спрямованими на подолання конфліктної ситуації під час проведення обшуку, є:

1. Роз'яснення мети й необхідності обшуку. Вказаний прийом є особливо ефективним якщо обшук проводиться у малолітнього потерпілого і сприяє залученню його до участі у слідчій (розшуковій) дії та пошуку необхідних доказів. У випадку проведення обшуку у підозрюваного, на думку В. Ю. Шепітька, слідчий має пояснити, що поведінка обшукуваного неадекватно відображає подію, що відбувається, що обшук викликано необхідністю та пов'язаний із його попередньою діяльністю. При цьому передбачається, що обшукуваний, виходячи зі своїх знань і життєвого досвіду, прислухається до роз'яснень, усвідомлює доцільність його рекомендацій¹⁸⁷;

2. Постановки нейтральних запитань. Такий тактичний прийом спрямований не на пошук і отримання певної інформації, а на подолання відмови від спілкування. Діалог на вільну тему сприяє контакту співрозмовників та допомагає зняти емоційну та психологічну напруженість між слідчим та малолітньою особою, тим самим не поглиблюючи його психологічну травму. Але важливим моментом є те, що співрозмовника необхідно зачепити, зацікавити, використовуючи для цього незначну подію, порівняння, особисте враження, незвичне запитання тощо;

3. Залучення обшукуваного до діяльності слідчого. Вказане включає в себе пропозицію слідчого надати йому допомогу від обшукуваної особи, зокрема, відкрити шафу,

187 Криміналістика: підруч. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – [5-те вид. переробл. та допов.]. – К.: Ін Юре, 2016. – С. 252

дістати який-небудь предмет, перенести щось з місця на місце. Процес спільної діяльності спонукає до спілкування;

4. Словесна розвідка. Такий тактичний прийом має силу побічного навіювання, суть якого полягає в тому, що слідчий звертається не до обшукуваного, а до інших учасників обшуку з певними вказівками чи пропозиціями. Такий прийом допомагає слідчому діагностувати ставлення обшукуваного до слідчої (розшукової) дії, та спонукати до спілкування, змінити лінію поведінки. На думку В. Ю. Шепітька, слідчий повинен звертатися не до обшукуваного, а до інших учасників обшуку (працівників поліції, спеціалістів, понятих) з певними вказівками і пропозиціями (наприклад, про необхідність перейти до наступної стадії обшуку, доцільність пошуків у тому чи іншому місці, можливість застосування технічних засобів). Використання прийому словесної розвідки дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку й обрану позицію¹⁸⁸;

5. Аналіз поведінки обшукуваного чи членів його сім'ї. В цьому разі слідчий спостерігає за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, і тих, хто опинився в цьому місці. Слідчого мають насторожити нав'язливі пропозиції оглянути інші предмети, демонстративне прагнення допомогти в пошуку тощо. Крім того, на місця схову можуть наштотхнути мимовільні реакції малолітнього потерпілого чи підозрюваного на ті чи інші дії слідчого. Зміна тембру голосу, кольору обличчя, тремтіння рук свідчать про високий ступінь його нервового напруження і їх виникнення під час дослідження того чи іншого предмета виконують роль специфічного сигналу наближеності до шуканого предмета чи тайника;

6. Використання рефлексії. За допомогою цього тактичного прийому слідчий викликає певні реакції обшукуваної

188 Криміналістика: підруч. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – [5-те вид. переробл. та допов.]. – К.: Ін Юре, 2016. – С. 252

особи або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними для викриття прихованих об'єктів. При постановці запитань обшукуваному слідчий повинен зіставляти інформацію, яка міститься в його відповідях, з реальною обстановкою місця обшуку;

7. Раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку. Це дозволяє створити в обшукуваного враження, що пошуковій групі відомі всі об'єкти, які підлягають відшукуванню, та місця їх знаходження. Звідси обшуканий добровільно може назвати місця, де приховані інші речові докази й об'єкти, що мають значення для справи. На думку В. Г. Лісогора, слідчий повинен пред'являти малозначущі предмети, виявлені в ході цієї слідчої (слідчої (розшукової)) – додано мною Г. Нікітіна-Дудікова) дії¹⁸⁹;

8. Порівняння об'єктів. Тактичний прийом полягає в тому, що слідчий зіставляє їх за розміром, зовнішнім виглядом, вагою, кольором і іншими ознаками, що дозволяє виявити в них розшукуване¹⁹⁰. На думку В.Ю.Шепітька, такий прийом є наступальним і дозволяє встановити найбільш ймовірні місця можливого зберігання й виключити ті з них, у яких не може бути сховано предмет пошуку (за своїми розмірами, особливостями будови, можливістю руйнування тощо)¹⁹¹.

Завершується обшук фіксацією результатів проведення слідчої (розшукової) дії та вилученням предметів, зокрема, з метою їх наступного експертного дослідження.

189 Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: [наук.-практ. посіб.] / Лісогор В. Г. – Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС України, 2005. – С. 127

190 Гинзбург А. Я. Криминалистические методы и средства отождествления личности: [учеб.-практ. пособ.] / Гинзбург А. Я., Поврезнюк Г. И., Салаев Б. А. – Алма-Аты: Аян Эдет, 1998. – С. 54

191 Криміналістика: підруч. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – [5-те вид. переробл. та допов.]. – К.: Ін Юре, 2016. – С. 262

Таким чином, нонвербальні слідчі (розшукові) дії мають важливе значення під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, однак успішність їх проведення залежить від правильно обраного комплексу тактичних прийомів і криміналістичних рекомендацій.

Зокрема, необхідно враховувати, що огляд місця події як його найбільш поширений вид, має невідкладний характер, однак під час його проведення недостатньо використовуються криміналістичні рекомендації, які б ураховували особливості розслідування цієї категорії злочинів.

Освідування при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, проводиться з метою виявлення слідів і особливих прикмет як на тілі підозрюваного, так і потерпілого. Враховуючи характер злочину, для проведення вказаної слідчої (розшукової) дії обов'язковим є залучення судово-медичного експерта або лікаря, а залежно від характеру слідчої ситуації – законного представника, педагога або психолога. Стан здоров'я, емоційна напруженість або емоційна нестійкість, сором'язливість малолітнього визначають організаційно-тактичні засади проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

За наявності підстав обшук повинен бути проведений невідкладно, зокрема, з метою вилучення біологічних слідів. З цією метою слід вилучати одяг підозрюваного, в якому, ймовірно, він був під час вчинення злочину, у тому числі спідню білизну, знаряддя вчинення злочину, деякі особисті речі з метою подальшого дослідження вилучених об'єктів.

Під час проведення обшуку, крім власне виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення, потрібно звертати увагу на поведінку малолітнього потерпілого, підозрюваного, членів їх сімей. Слідчого мають насторожити нав'язливі пропозиції оглянути

інші предмети, демонстративне прагнення допомогти. Зміна тембру голосу, кольору обличчя, тремтіння рук свідчать про високий ступінь нервового напруження і їх виникнення під час дослідження виконує роль сигналу наближеності до шуканого предмета.

Питання для самоконтролю:

Які слідчі (розшукові) дії відносяться до невербальних?

Що таке огляд? Які є види огляду в залежності від його об'єкта?

Які є завдання огляду під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які є тактичні прийоми проведення огляду при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Що таке освідування та яке значення вказана слідча (розшукова) дія має при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які є тактичні прийоми проведення освідування при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які є криміналістичні рекомендації проведення освідування?

Що таке обшук та які є тактичні прийоми проведення обшуку?

Які види обшуку в залежності від об'єкта можна виділити при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які є криміналістичні рекомендації проведення обшуку?

3.3 Тактика проведення змішаних слідчих (розшукових) дій

До змішаних слідчих (розшукових) дій відносяться такі дії, які передбачають отримання інформації із складного джерела – системи «люди-речі», а саме, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент і залучення експерта і призначення експертизи¹⁹².

Пред'явлення до впізнання є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на криміналістичну ідентифікацію відповідних об'єктів за ідеальними слідами, які залишилися в пам'яті потерпілої особи чи свідка.

Ця слідча (розшукова) дія проводиться у разі необхідності надати особі можливість впізнати серед людей чи речей, які їй пред'являються, ті, що вона бачила раніше, і які стосуються вчиненого злочину. Процес вчинення злочину супроводжується утворенням різних слідів на предметах матеріального світу й у пам'яті людей. Завданням слідчого є виявити такі відображені сліди й використати їх для ідентифікації об'єктів, які брали участь у слідоутворенні. Пізнання події, що розслідується, здійснюється за матеріально зафіксованими відображеннями на предметах і за слідами пам'яті людини. А тому в ході пред'явлення для впізнання здійснюється криміналістична ідентифікація за ідеальними відображеннями¹⁹³.

Отримані дані свідчать, що вказана слідча (розшукова) дія була проведена у більш ніж половині випадків, серед яких, у переважній більшості впізнавали особу, рідше – речі, зокрема, транспортний засіб, одяг злочинця тощо.

192 Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – К., 2005. – С. 354

193 Лукьянчиков Е. Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти / Лукьянчиков Е. Д. – Донецк: Академия, 1998. – С. 7

Пред'явлення до впізнання при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, може бути класифіковано за об'єктом впізнання на впізнання живої особи й упізнання речей, а за суб'єктом упізнання – на впізнання свідком чи впізнання потерпілим.

З криміналістичної точки зору тактика пред'явлення для впізнання складається з підготовчого, робочого й заключного етапів.

Підготовчий етап пред'явлення для впізнання охоплює: попередній допит особи, яка впізнає, з метою визначення можливості впізнання, шляхом з'ясування у неї основних ознак об'єкта, який впізнається; підбір об'єктів або статистів, серед яких буде проводитись упізнання; визначення місця, часу й умов пред'явлення для впізнання; визначення необхідного комплексу науково-технічних засобів і підготування їх до роботи¹⁹⁴.

Статтею 228 КПК України визначено, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу¹⁹⁵.

Законодавець із метою забезпечення ефективності пред'явлення для впізнання зобов'язує слідчого проводити цю слідчу (розшукову) дію лише після попереднього допиту особи, яка впізнає, оскільки, як відомо, через певний

194 Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / Ларин А. М. – М.: Юрид. лит., 1970. – С. 123

195 Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

час інформація з пам'яті зникає. Цей допит спрямований на з'ясування та фіксацію у протоколі відомостей про обставини й умови, в яких відбувалося сприйняття об'єкта, а також ознак, за якими допитуваний зможе його впізнати. З'ясування цих відомостей є важливим і для подальшої оцінки правильності результатів пред'явлення для впізнання.

Специфіка допиту, що передуює пред'явленню для впізнання, полягає в тому, що в його процесі найбільш широко використовуються тактичні прийоми, що спрямовані на актуалізацію в пам'яті особи, яка впізнає, інформації про об'єкт, який вона сприймала в минулому. До таких прийомів належать постановка допитуваному запитань, які нагадують, деталізують та уточнюють інформацію, використання фотороботів, що виконують функцію нагадування, а отже, поживлення в пам'яті асоціативних зв'язків¹⁹⁶.

Важливим фактором для успішності проведення пред'явлення до впізнання є врахування психологічних і вікових особливостей особи, яка впізнає. Дана дія ґрунтується на таких психофізіологічних процесах, як відчуття, сприймання, запам'ятовування й відтворення. Її ефективність залежить від з'ясування особливостей перебігу вказаних процесів у особи, яка впізнає, адже ігнорування їх недоліків і особливостей може призвести до помилкових результатів.

Планування місця, часу й умов проведення пред'явлення до впізнання при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, так само як і при проведенні допиту, має відповідати часу найвищої її активності й відбуватися в місці, де потерпілий не буде повторно травмований.

Крім того, рекомендується при проведенні допиту, що передуює пред'явленню до впізнання, врахувати, що малолітні особи сприймають навколишній світ і людей не так,

196 Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики: [курс лекцій] / П.Д.Біленчук, А. П. Гель. – Вінниця: Вінницька філія МАУП, 2001. – С. 45

як дорослі особи, зокрема, оскільки через свій вік вони фокусують свою увагу на окремій частині об'єкта, яка для них є незвичною та помітною. Малолітні особи погано запам'ятовують риси обличчя. Зріст людини, як правило, в їх уяві збільшується. Ще важче малолітній особі описати ознаки зовнішності людини. Такий опис, як правило, зводиться до ознак групової належності без деталізації. Проте вони добре пам'ятають і можуть впізнати об'єкт, про який їх питають.

У дітей більш розвинена наочно-образна пам'ять, що дає змогу отримати від них відомості про деталі зовнішності, можливо, дуже характерні. Збереження в пам'яті образу залежить, як вже підкреслювалося, від багатьох факторів. Так, перші 3 – 4 дні після сприйняття, образ зберігається дуже чітко; на 6 – 7 день починають забуватися деталі; на 10 день кількість інформації про образ різко знижується. Одночасно не потрібно забувати про явище ремінісценції пам'яті (краще запам'ятовування, відтворення подій через деякий час). Таке відстрочене відтворення здатне дати більше інформації про зовнішність особи, ніж отримане в перші дні після сприйняття¹⁹⁷.

Сприйняття школярів молодшого шкільного віку відрізняється більшою диференціацією кольору, розміру, форми об'єкта, деталізацією об'єктів у процесі спостереження. Вони краще вирішують завдання, пов'язані з можливістю дії з предметами, надають перевагу демонстрації замість словесного опису подій. Як свідчать дослідження, малолітня особа більш здатна відділити елементи від цілого, аніж об'єднати те, що траплялося в її досвіді розділеним. Крім того, діти молодшого шкільного віку легше знаходять відмінність, аніж схожість (нерідко вони не можуть порівняти, якщо їхню увагу не звернено на конкретні параметри для цього), легше абстрагують окремі властивості предметів,

197 Гинзбург А. Я. Криминалистические методы и средства отождествления личности: [учеб.-практ. пособ.] / Гинзбург А. Я., Поврезнюк Г. И., Салаев Б. А. – Алма-Аты: Аян Эдет, 1998. – С. 56

аніж їх зв'язки й відношення. До значущих моментів події вони вносять другорядні елементи.

Беручи до уваги несформованість психіки, малолітній особі важче помітити, запам'ятати й описати незвичні, незрозумілі події та явища, розпізнавання та опис яких вимагає особливої інформації, що виходить за межі знань дитини про навколишній світ або події, травматичні для неї.

У розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, особливу увагу необхідно звернути на емоції потерпілого, оскільки ці події викликають у потерпілого почуття провини, сором, самозвинувачення й соціальне нехтування та засудження.

Однак, незважаючи на це, показання потерпілого та результати впізнання є важливими для розслідування злочину.

Пред'явлення для впізнання малолітньому потерпілому чи свідку має проводитись у залежності від того, що саме він запам'ятав: зовнішність, голос, ходу, особливість рухів тощо. Тому перед пред'явленням для впізнання необхідно з'ясувати обставини, за яких об'єкт було сприйнято, а не лише побачено. В залежності від того, які саме відчуття переважали під час сприйняття об'єкта, необхідно проводити й підготовку до проведення слідчої (розшукової) дії та оцінювати відповідні результати.

У деяких випадках потерпілий міг не бачити або не запам'ятати обличчя злочинця. При цьому не виключається можливість упізнання злочинця за голосом і мовленням: тембром, висотою звуків, особливостями дикції та ін. Згідно здослідженнями фахівців у галузі дитячої психології, діти швидше виділяють голос людини, ніж усі інші звуки¹⁹⁸.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом,

198 Лившиц А. М. Тактика следственных действий / А. М. Лившиц, Р.С.Белкин. – М.: Новый юрист, 1997. – С. 98

учиненого щодо малолітньої особи, впізнання особи проводилось за зовнішністю у 90% випадків, за ходом – у 4,1%, за голосом – у 3,3%, за іншими ознаками – в 2,3%.

Робочий етап пред'явлення до впізнання починається з запрошення понятих на місце проведення слідчої (розшукової) дії. Потім до вказаного приміщення запрошуються особи, серед яких буде пред'являтися до впізнання особа (статисти) або розташовуються речі, які мають бути впізнаними. Далі в приміщення, де буде проводитися слідча (розшукова) дія, запрошується особа, яка буде пред'являтися до впізнання. Після вчинення вказаних дій до приміщення запрошується особа, яка буде впізнавати. Особі, яка впізнає, ставиться запитання, чи не впізнає вона когось серед пред'явлених їй осіб.

Під час проведення пред'явлення до впізнання може виникнути конфліктна й безконфліктна ситуація.

Як свідчать результати анкетування слідчих, під час розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи, пред'явлення до впізнання відбувалося в більшості випадків у конфліктній ситуації.

У випадку виникнення конфліктної ситуації за даних умов насамперед слідчому необхідно з'ясувати причини її виникнення.

Зокрема, конфліктна ситуація при проведенні пред'явлення до впізнання може виникнути, якщо злочинець застосував до потерпілого погрозу вбивством або заподіяння фізичної шкоди (*Я тебе вб'ю, якщо ти комусь про це розкажеш. Я вб'ю твою маму*); підкуп (*винагорода за покірність дитини у формі різних подарунків*), маніпулювання (*Якщо ти комусь про це скажеш, я перестану тебе любити. Якщо ти розповіси про це, станеться щось погане з тобою або близькою тобі людиною, наприклад, тебе віддадуть у дитячий будинок*), а також обтяження потерпілого почуттям

вини та спільної відповідальності за хід подій (*Ти сам цього хотів*)¹⁹⁹.

Крім того, у випадку, коли особою, яка впізнає, є малолітній, необхідно брати до уваги те, що потерпіла особа може навмисно не впізнавати злочинця через страх, який вона відчуває при зустрічі зі злочинцем, адже у малолітньої особи є своя власна картина світу і своя оцінка подій та людей. Негативне ставлення і почуття потерпілого щодо дорослих не обов'язково означає, що він був ними скривджений. І навпаки, завдання кривди конкретною особою, зокрема сексуального характеру, не обов'язково викликає негативні емоції щодо злочинця²⁰⁰.

Також, конфліктна ситуація при пред'явленні до впізнання може виникнути через сором, страх чи небажання настання негативних наслідків для злочинця. Так, Ю. вчинив щодо малолітнього Г. насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Після повідомлення про злочин до Г. та його матері регулярно почали навідуватись родичі та друзі Ю., вмовляючи забрати заяву й відмовитись від своїх показань. Після того, як вмовляння не спрацювали, вони почали погрожувати Г. розправою та тим, що вб'ють його маму. Злякавшись, малолітній Г. замкнувся в собі й на контакт зі слідчим не йшов, під час проведення слідчих (розшукових) дій просто мовчав²⁰¹.

З метою подолання конфліктної ситуації при пред'явленні до впізнання необхідно, щоб впізнання за участю малолітнього потерпілого проводилося «безконтактно», тобто

199 Як опитувати дитину: порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / [опрацюв. Порадника: Аліція Будзінська]. – Варшава: Фондація «Нічийні діти», 2007. – С. 11-12

200 Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування / [Ахтирська Н.М., Коचेмировська О. О., Христова Г. О. та ін.]. – К.: К. І. С., 2010. – С. 52

201 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, або за фотокартками.

Пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням проводиться в спеціально обладнаних приміщеннях, які поділені навпіл перегородкою зі спеціального скла або однобічним напиленням, які мають окремі виходи. У частині, де перебуватиме підозрюваний зі статистами, освітлення має бути яскравим, а в іншій частині – більш помірним, приглушеним. Важливо, щоб слідчий роз'яснив дитині, що люди по той бік скла його не бачать і скривдити не зможуть.

Аналіз кримінальних проваджень щодо злочинів за ч.3 ст.153 КК України засвідчує, що впізнання за фотографіями особи злочинця було проведено у більш ніж третині випадків.

КПК України визначає, що з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним і аудіоспостереженням (ч. 4 ст.228 КПК України).

З аналізу вказаної норми виходить, що законодавець визначає одну підставу для проведення пред'явлення до впізнання поза візуальним і аудіоспостереженням – за наявною небезпекою для особи, яка впізнає.

Однак при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, фактичної небезпеки для потерпілого може й не бути, однак тактично та процесуально правильним буде проводити вказану слідчу (розшукову) дію за участю малолітніх потерпілих саме поза візуальним і аудіоспостереженням.

Беручи за основу вдаль формулювання заборони проведення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб за участю малолітніх і неповнолітніх свідків і підозрюваного у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої

свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, викладеного в ч. 4 п. 9 ст.224 КПК України, вважаємо за необхідне за аналогією зобов'язати проводити пред'явлення до впізнання малолітньому потерпілому та свідку поза візуальним контактом.

Саме тому рекомендуємо доповнити ст.228 КПК України пунктом 10, зміст якого викласти в такій редакції: «у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, пред'явлення до впізнання малолітньому або неповнолітньому свідку чи потерпілому підозрюваного проводити поза візуальним контактом».

Одним із видів проведення пред'явлення до впізнання поза візуальним контактом є пред'явлення до впізнання в режимі відеоконференції. Статтею 232 КПК України визначено, що допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені в режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Назва вказаної статті акцентує увагу на можливості проведення двох слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції: допиту та пред'явлення до впізнання.

Однак у випадках, коли мова йде про проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої особи, законодавець визначає можливість проведення в режимі відеоконференції лише допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, необґрунтовано виключаючи при цьому пред'явлення до впізнання.

Виходячи з вище викладеного, рекомендуємо подати п. 3 ч. 1 ст.232 КПК України у такій редакції: «проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого та пред'явлення до впізнання за їх участі».

З аналізу результатів анкетування слідчих Національної поліції України та прокуратури спостерігається, що у переважній більшості випадків слідчі вважають за необхідне проводити пред'явлення до впізнання в зазначених категоріях справ за участі малолітнього потерпілого поза візуальним контактом.

Робочий етап пред'явлення для впізнання можна визначити як послідовність таких дій: розташування слідчим об'єктів на місці проведення слідчої (розшукової) дії; запрошення учасників слідчої (розшукової) дії та роз'яснення їм їхніх прав і обов'язків під час проведення слідчої (розшукової) дії, а також її сутності; виклик до місця проведення слідчої (розшукової) дії особи, яка впізнає; пропозиція особі, яка впізнає, оглянути об'єкти й указати, чи є серед них той, про який її раніше допитували; фіксація перебігу й результатів проведення слідчої (розшукової) дії.

В основі пред'явлення для впізнання лежить не один, а два пізнавальних прийоми сприйняття інформації, яка має значення для провадження: впізнавання (огляд і порівняння) і розпитування (постановка запитань). На перший план у структурі цієї слідчої (розшукової) дії висувається впізнавання. Спочатку особа оглядає і порівнює пред'явлену для впізнання особу або об'єкт із тим, які вона раніше спостерігала, а вже потім повідомляє слідчому про те, впізнає чи не впізнає вона пред'явлений об'єкт, і пояснює, за якими

саме прикметами й особливостями він упізнаний. Слідчий сприймає інформацію, яку повідомляє той, хто впізнає, і за необхідності ставить йому запитання, тобто розпитує, за якими саме прикметами й особливостями той упізнав відповідний об'єкт²⁰².

Результатом проведення цієї слідчої (розшукової) дії є наявність чи відсутність упізнання, тобто ототожнення того, що сприймається у конкретний момент, з тим, що особа бачила раніше. Якщо особа не ідентифікує об'єкт, що їй пред'являється, упізнання не відбудеться. Ступінь упізнання може бути різним (від неясного усвідомлення того, що об'єкт десь раніше особа бачила, до повної впевненості, де, коли й за яких обставин цей об'єкт потрапив у її поле зору) та залежить від низки факторів, що впливали на формування цього образу в момент його першочергового сприймання. До об'єктивних факторів варто відносити умови, в яких відбувалося сприйняття об'єктів: час доби, освітлення, відстань до об'єкта, метеорологічні умови. Цими чинниками також є і несприятливі умови, такі як: короткочасність сприйняття, погана видимість, швидка зміна окремих епізодів, значна кількість об'єктів, відомості про які викликають зацікавленість для слідства. Суб'єктивні чинники визначаються психофізіологічним станом людини, що сприймає об'єкт, її ставленням до події злочину і цього об'єкта²⁰³.

Отже, пред'явлення для впізнання, як самостійна слідча (розшукова) дія, є важливим засобом збирання доказової інформації, а також дозволяє перевірити показання осіб, які допитані (потерпілого, свідка, підозрюваного), висунути й перевірити слідчі версії, отримати нові й перевірити існуючі докази у кримінальному провадженні. Пред'явлення до

202 Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: [моногр.] / Удалова Л. Д. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2005. – С. 202

203 Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Удалова Лариса Давидовна. – К., 1992. – С. 101

впізнання проводилося у 59,1% кримінальних проваджень, при цьому у більшості випадків впізнавали особу злочинця, в решті випадків – його речі, зокрема, транспортний засіб, одяг тощо.

У випадку, коли впізнання здійснює малолітній потерпілий, необхідно враховувати, що він може навмисно не впізнавати злочинця через страх, який дитина відчуває при зустрічі зі своїм кривдником. Разом із тим, негативне ставлення дитини до дорослої людини не обов'язково означає, що вона була нею скривджена. І навпаки, завдання образи конкретною особою, зокрема діями сексуального характеру, не обов'язково викликає у дитини негативні емоції щодо злочинця. Цю обставину слід урахувати під час оцінки проведеної слідчої (розшукової) дій. З метою правильного тлумачення окреслених обставин слідчому необхідно використовувати допомогу психолога.

Пред'явленню до впізнання при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом переважно притаманний конфліктний характер. З метою запобігання конфліктної ситуації застосовують: пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням, за фотографіями, залучають психолога та ін.

Слідчий експеримент. Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, нерідко виникає потреба проведення окремих експериментально-дослідницьких дій, спрямованих на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних умінь і навичок тощо. Для досягнення вказаної мети доцільно застосовувати таку слідчу (розшукову) дію як слідчий експеримент.

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в тому, що слідчий, прокурор у присутності

понятих, а в необхідних випадках за участю спеціаліста, підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, проводить відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проводить інші необхідні дослід чи випробування²⁰⁴.

До основних завдань слідчого експерименту можна віднести такі: встановлення точного механізму вчинення злочину; перевірка запропонованих слідчих версій; виявлення причин та умов, які сприяли або перешкоджали вчиненню злочину; перевірка й уточнення фактичних даних, отриманих за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення й усунення суперечностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо²⁰⁵.

Слідчий експеримент проводиться, як правило, не на перших етапах досудового розслідування. Однак, на думку С.І. Новикова та Ш.Ш.Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої (розшукової) дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо в тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані з видимістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється²⁰⁶. У таких випадках слідчий експеримент необхідно проводити першочергово.

204 Котюк І. І. Основи теорії судового пізнання: [навч. посіб. для студ. юрид. фак-в] / Котюк І. І. – К.: Київ. ун-т, 2012– . – Ч. 1: Загальнотеоретичні аспекти. – 2012. – С.221

205 Чаплинський К. О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Чаплинський Костянтин Олександрович. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 241

206 Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: [учеб. пособ.] / С. И. Новиков, Ш.Ш.Ярамишьян. – К.: КВШ МВД СССР, 1986. – С. 10

Крім того, доцільність віднесення слідчого експерименту до першочергових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, обґрунтовується тим, що особа, яка вчинила такий злочин, визнаючи свою вину, через деякий проміжок часу відмовляється від своїх показань, стверджуючи про те, що такі вони були дані ним під час тиску з боку правоохоронних органів. Проведення слідчого експерименту поряд із іншими першочерговими слідчими (розшуковими) діями унеможливить таку ситуацію.

Так, наприклад, Г., перебуваючи разом із малолітнім П., за яким доглядав, переслідуючи намір, спрямований на задоволення статевої пристрасті неприродним способом, достовірно знаючи, що П. є малолітнім, використовуючи його безпорадний стан, із застосуванням фізичного насильства, яке виразилося у покладанні потерпілого на диван і утриманні його, вступив із ним у статевий зв'язок неприродним способом шляхом анального акту. Під час допиту Г. свою вину визнав і дав пояснення як, коли та яким чином вчинив злочин. У ході розслідування вказаної справи з метою перевірки показань Г. був проведений слідчий експеримент. У подальшому Г. свою вину не визнав і повідомив, що показання давав під тиском. Проте відеозапис слідчого експерименту продемонстрував, що обвинувачений вільно, без будь якого примусу відтворював обставини вчинення ним злочину, швидко, спокійно й без вагань відповідав на поставлені судово-медичним експертом запитання щодо подій, які відбувались. Тому позиція Г. щодо тиску на нього була спростована²⁰⁷.

Підготовка до проведення слідчого експерименту є по суті плануванням слідчої (розшукової) дії. Ретельне планування проведення значною мірою забезпечує тактику її

207 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

провадження, сприяючи цілеспрямованості й у результаті – економії процесуальних засобів, оскільки дозволяє при провадженні однієї слідчої (розшукової) дії з'ясувати множиність обставин, необхідних для розслідування. Окрім цього, основні правила планування, які розроблені криміналістикою, сприяють виконанню вимог закону до досудового слідства, а саме – об'єктивності, повноти й усебічності. Крім того, криміналістична наука визначає планування як один із найбільш важливих елементів тактичного забезпечення організації розслідування в цілому²⁰⁸.

Доцільним є виокремлення таких елементів складу підготовчих дій до проведення слідчого експерименту: визначення мети слідчого експерименту; вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення часу, місця й обстановки слідчого експерименту; підготування науково-технічних, сигнальних і транспортних засобів, засобів зв'язку й фіксації; підготування предметів, знарядь, засобів і речових доказів; визначення змісту й послідовності дослідів (дослідних дій); визначення процесуальних правил (визначення кола осіб, які будуть брати участь;

- а) питання про понятих і їх кількість;
- б) питання залучення спеціаліста, експерта;
- в) питання доцільності участі свідків, які спостерігали події, явища, дії що перевіряються;
- г) питання доцільності участі підозрюваного або потерпілого, його законного представника, педагога чи психолога;
- д) питання доцільності участі осіб, показання яких перевіряються; прогнозування дослідних дій, результатів, а також моделювання кінцевих висновків у вигляді версій; складання письмового плану.

Робочий етап слідчого експерименту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненим щодо малолітньої особи, полягає

208 Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / Васильев А. Н. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 8

в самому проведенні дослідницьких дій. Їх зміст украй різноманітний, тому основні криміналістичні рекомендації зводяться до такого:

а) не потрібно обмежуватися тільки одним дослідом, необхідно проведення серії дослідних дій;

б) дослід повинні проводитися в різних умовах, існування яких не спростовується матеріалами провадження;

в) слідчий не повинен ставити навідних питань особі, чиї показання перевіряються.

Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою (розшуковою) дією в досудовому провадженні, оскільки в ньому бере участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої (розшукової) дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються в учиненні кримінальних правопорушень, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне й ефективне проведення цієї слідчої (розшукової) дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій.

Виділяють такі основні тактичні прийоми проведення слідчого експерименту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи²⁰⁹.

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище. Слідчий має штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, що розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема про підготовку, вчинення та приховання злочинів, наявність попередньої злочинної змови²¹⁰. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін,

209 Шмонин А. В. Методика расследования преступлений: [учеб. пособие.] / Шмонин А. В. – М.: Юстицинформ, 2006. – С. 10, 19, 30-34

210 Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): [підруч.] / Салтевський М. В. – К.: Кондор, 2005. – С. 394

вдаються до її реконструкції. При цьому реконструюється не вся обстановка, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

2. Неодноразове й поетапне (стадійне) проведення дослідів і повторення дослідницьких дій у змінних умовах.

3. Обмежена кількість учасників слідчої (розшукової) дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих із тими, що мали місце насправді (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо).

4. Залучення свідка, потерпілого, підозрюваного до проведення експерименту.

5. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо, тобто в тих випадках, коли виникає потреба проведення слідчого експерименту з кількома підозрюваними, слідчий має провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

У випадку перевірки показань свідка, який став очевидцем вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, необхідно перевірити, чи міг він спостерігати та сприймати інформацію за умов і обставин, які повідомив. У випадку перевірки показань потерпілого необхідно встановити, чи міг злочин бути вчинений за тих обставин і в тій послідовності, яку він повідомив. У випадку перевірки показань підозрюваного доцільно встановити послідовність розвитку подій і об'єктивну можливість ним вчинити злочин.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що основними видами слідчого експерименту, проведеного в рамках розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, були: встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища; встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах; встановлення можливості вчинення тих або

інших дій за визначений час; встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

Завершальний етап проведення слідчого експерименту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, включає в себе фіксацію результатів його проведення та їх оцінку.

Засобами фіксації ходу й результатів слідчого експерименту, крім протоколу, є відеозйомка, а за її відсутності – фотографування окремих моментів експерименту. Говорячи про оцінку результатів слідчого експерименту, потрібно мати на увазі, що *позитивний результат* досвіду свідчить лише про можливість, що перевіряються, події, факту, тобто має ймовірнісний характер, у той час як *негативний результат* має категоричний, достовірний характер²¹¹.

Підсумовуючи висловлене, варто зауважити, що зазначена слідча (розшукова) дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, спростувати які підозрюваним (обвинуваченим) буває дуже складно. Важливою особливістю проведення слідчого експерименту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, є його невідкладність. Це пов'язано зі слідчою ситуацією, коли особа, яка вчинила злочин, визнає свою вину, однак через деякий час відмовляється від власних показань, готує контраргументи, намагається вплинути на малолітнього потерпілого та його родичів, а також наполягає на тому, що такі показання були дані ним унаслідок тиску з боку правоохоронних органів. Тому з метою запобігання таких

211 Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): [підруч.] / Салтевський М. В. – К.: Кондор, 2005. – С. 377

наслідків, потрібно посилювати доказову базу, з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Залучення експерта та призначення експертизи. У ст.243 КПК України встановлено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, в тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Сторона захисту має право самостійно залучити експертів на договірних умовах для проведення експертизи, в тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту. У ст.244 КПК України передбачено процедуру розгляду слідчим суддею клопотання про залучення експерта. Ст.245 КПК України визначено порядок отримання зразків для експертизи.

Своєчасність призначення експертизи значно впливає на строки всього розслідування, оскільки в більшості випадків експертиза є трудомістким процесом і займає багато часу. Вибір моменту призначення експертизи має тактичне значення, пов'язане з місцем експертизи в системі інших слідчих (розшукових) дій за розслідуванням кримінальним провадженням. Зволікання з її призначенням може призвести також до того, що окремі сліди й речові докази можуть із часом утратити індивідуальні ознаки. Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати: властивості та стан об'єктів експертного дослідження; необхідність і можливість отримання порівняльних зразків; особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо); слідчу ситуацію.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, вибір роду і виду експертизи залежить у кожному конкретному випадку від обставин вчинення злочину. Основним фактором при виборі виду експертного дослідження та постановки питань є вилучені сліди, на дослідження яких спрямоване відповідне дослідження. Типовими експертизами за даних умов є криміналістичні,

біологічні, судово-медичні, судово-психологічні і судово-психіатричні.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, для дослідження слідів біологічного походження у 84,1% випадків були призначені та проведені судово-біологічні експертизи.

У більшості випадків при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом були виявлені й вилучені сліди-речовини. Серед них, у більш ніж половині випадків - сліди крові, сліди сперми, рідше – сліди слини, сліди поту та жиропоту, волосся.

Тому при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, дуже часто звертаються до експертизи біологічних об'єктів (біологічних слідів людського походження) з використанням методів дослідження ДНК – судово-геномної експертизи (геномна судово-медична експертиза). Судово- геномна експертиза – новий вид судово-біологічного дослідження, пов'язаний із ідентифікацією (ототожненням) людини на підставі спеціальних знань у галузі судової медицини та криміналістики, молекулярної біології та генетики людини. Тому деколи судово-геномну експертизу називають молекулярно-генетичною. Об'єктами дослідження судово-геномної експертизи є: плями біологічних речовин (крові, сперми, слини, поту, виділень з носа та ін.); частини (фрагменти) тіла (шкіри) людини; кісткові тканини; біологічні сліди, залишені на одязі, недопалках тощо. На думку Д.О. Уманського, впровадження в експертну практику судових медиків молекулярно-генетичних методів, які базуються на застосуванні полімеразної ланцюгової реакції, зробило можливим досліджувати біологічний матеріал, який містить надзвичайно малу кількість ДНК²¹².

212 Уманський Д. О. Судово-медична ідентифікація особи за допомогою дослідження геномної ДНК у цитологічних препаратах, приготовлених з мікрослідів крові / Д. О. Уманський // Український медичний альманах. – 2012. – Т. 15. – № 4. – С. 101

Дослідження слідів біологічного походження проводиться в лабораторних умовах за допомогою імунологічних, цитологічних і молекулярно-генетичних методів.

Велику увагу при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненим стосовно малолітньої особи, необхідно приділяти комплексному цитологічному й молекулярно-генетичному дослідженню слідів біологічного походження.

Цитологічні методи дослідження засновані на вивченні за допомогою мікроскопа особливостей будови клітин, клітинного складу органів тканин, рідин організму людини. Молекулярно-генетична ідентифікація являє собою принципово новий тип наукового знання, що відкриває надійні перспективи вирішення ідентифікаційних завдань у кримінальному процесі й розвитку доказової бази і має ряд переваг перед традиційними серологічними методами дослідження біологічних слідів людини. Метод молекулярної генетики (метод аналізу поліморфних ділянок геному людини) дає можливість ідентифікувати конкретну особу за слідами, які були залишені нею на місці події.

Метод ДНК-аналізу при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненим щодо малолітньої особи, дозволяє встановити: приналежність слідів біологічного походження певній особі з високим ступенем імовірності; визначення наявності біологічних слідів кожного з учасників події у випадках, коли сліди утворені шляхом змішування.

Так, розслідуючи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинене щодо малолітньої особи, що потягло за собою тяжкі наслідки у вигляді смерті потерпілої, було проведено ряд експертних досліджень, зокрема біологічні експертизи. Згідно з висновком судово-цитологічного дослідження, кров від трупа малолітньої К., відноситься до 0 а-А а-В (I) групи. Кров від громадянина Р., відноситься до А а-В (II) групи з супутнім

антигеном Н. З метою встановлення конкретної приналежності крові, проведена молекулярно-генетична експертиза, згідно з висновком якої було встановлено, що генетичні ознаки в змиві зі статевого члена гр-на Р. збігаються з генетичними ознаками зразка крові К., виявленими в мазку-відбитку зі статевого члена Р., містять генетичні зразки К. та свідчать про те, що Р. учинив статевий акт із К.

Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, сліди біологічного походження були об'єктом дослідження при проведенні судово-біологічної експертизи крові, сперми, поту та жиропоту, слини, волосся, тканин і кісток.

Окрему увагу привертають запахові сліди та їх дослідження. З аналізу матеріалів кримінального провадження спостерігається, що судово-одорологічна експертиза була проведена у 6,6% випадків.

При призначенні судово-одорологічної експертизи під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, доцільно поставити на експертне вирішення такі питання: чи є в представлених пробах (або на предметах) запахові сліди людини; від однієї чи декількох осіб походять запахові сліди людини з представленого об'єкта; чи є на даному об'єкті запахові сліди конкретної підозрюваної особи (звинуваченого), потерпілого, чиї порівнювальні зразки направлені на дослідження; чи є в слідах крові, поту з даних об'єктів індивідуальний запах конкретної особи, чиї порівнювальні зразки представлені на експертизу; на яких з представлених предметів є запахові сліди підозрюваного або інших осіб (чиї порівнювальні зразки представлені на дослідження); чи характеризуються індивідуальним запахом даної особи проби зі слідів рук, ніг (взуття), які виявлені на місці події, під час обшуку квартири, за інших обставин; на яких вилучених предметах-слідоносіях є запахові сліди

осіб, чії порівнювальні запахові зразки представлені на дослідження²¹³.

Сліди-відображення були виявлені при розслідуванні досліджуваного злочину у 83,4% випадків.

У більшості випадків досліджених нами кримінальних проваджень, відкритих з ч. 3 ст.153 КК України, були вилучені сліди рук, які були направлені на проведення дактилоскопічного дослідження, основним завданням якої є ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події. Якщо версія про особу, яка залишила слід, ще не висунута, а також, якщо слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабковидимі сліди, перед експертом може постати питання про наявність слідів такого характеру та їх придатність для ідентифікації особи.

Експертиза слідів рук вирішує і низку неідентифікаційних завдань, пов'язаних із визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта.

Дактилоскопічна експертиза може бути призначена при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, для проведення криміналістичної ідентифікації осіб, які перебували на місці вчинення злочину, та для надання можливості слідчому висунути версію про хід події, виходячи з тих предметів і об'єктів, яких торкався злочинець і потерпіла особа.

Так, наприклад, малолітній З. повідомив про те, що їх сусід Д. здійснив щодо нього насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом шляхом

213 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>;

орогенітального контакту. Потерпілий повідомив, що все відбувалося у нього в кімнаті, куди без відома батьків і дорослих осіб прийшов Д. Підозрюваний своєю причетністю до вчиненого злочину заперечував і стверджував, що він до кімнати потерпілого ніколи не заходив. У ході проведення огляду місця події на спинці дитячого ліжка були виявлені й вилучені сліди рук. Згідно висновку дактилоскопічної експертизи, було встановлено, що сліди рук, залишені на спинці дитячого ліжка, належать Д., що підтвердило покази малолітнього потерпілого²¹⁴.

Іншим видом слідів-відображень, які були виявлені й вилучені в ході проведення розслідування, були сліди ніг.

Експертиза слідів ніг і взуття дає можливість отримати інформацію про подію злочину й ідентифікувати особу, що їх залишила (за слідами босих ніг або взуття, яким вони утворені). Відповіді на питання, поставлені для вирішення під час вказаної експертизи, мають важливе значення при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, оскільки дають можливість ідентифікувати особу злочинця, якщо вона відома, або, якщо особа злочинця невідома, визначити її анатомічні ознаки, з метою її подальшого розшуку.

Іншим важливим підвидом судової трасологічної експертизи є експертиза слідів зубів, губ і нігтів. Ураховуючи особливості вчинення досліджуваного нами злочину та безпосередню близькість потерпілої особи зі злочинцем, така експертиза має важливе значення, оскільки у більшості випадків контакт між потерпілою особою та злочинцем відбувається саме за допомогою рук, ротової порожнини та статевих органів.

За характером слідів нігтів на слідосприймальному об'єкті й у залежності від виду цього об'єкта робиться

214 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

припущення про наявність під нігтями частинок слідосприймального об'єкта: крові, шматочків шкіри, волосся, волокон тканини одягу тощо, за якими цей об'єкт може бути згодом ідентифікований. При виявленні на місці події частин нігтів за наявності порівняльних зразків можливе призначення комплексної трасологічної та судово-медичної експертиз для встановлення належності часток нігтів певній особі.

Оскільки вчинення насильницького задоволення статеві пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи пов'язане з контактом особи злочинця з матеріальною обстановкою, сліди такого контакту мають відобразитися як на самій особі та його одязі, так і на самій матеріальній обстановці. Для отримання інформації щодо події злочину може бути призначена експертиза матеріалів, речовин і виробів.

Ураховуючи механізм учинення насильницького задоволення статеві пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, особливу увагу на себе звертає такий підвид експертизи матеріалів, речовин і виробів, як судово-експертне дослідження волокон і волокнистих матеріалів.

Орієнтовний перелік вирішуваних даною експертизою питань: чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сторонні волокна-нашарування (мікрочастинки волокон), яка їх природа; чи є на одязі (зазначається предмет одягу, кому він належить) волокна – нашарування спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина іншого одягу (зазначається її назва, кому вона належить); чи були в контакті дані предмети одягу (інші об'єкти волокнистої природи); чи є клаптик тканини, знайдений на місці події, частиною даного предмета одягу; чи є в піднігтьових зрізах даної особи мікрочастинки волокон спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина даного предмета одягу; які пошкодження (механічні, термічні, хімічні) існують на наданому виробі;

чи є ці пошкодження на виробі експлуатаційними, виробничими дефектами чи наслідком хімічного чищення²¹⁵.

Так, наприклад, О. вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої Н. Факт вчинення злочину він категорично заперечував. Під час досудового розслідування справи було здійснено ряд досліджень, зокрема, була проведена судова експертиза волокон і волокнистих матеріалів. Згідно з висновками експертизи виявлено серед предметів-нашарувань на речах спідньої білизни О. дві групи волокон, які мають спільну родову приналежність із відповідними волокнами, що входять до складу спідньої білизни малолітньої Н. Інші волокна-нашарування, які виявлені на предметах одягу О., не походять від предметів одягу Н. Серед волокон-нашарувань на спідній білизні Н. виявлена одна група волокон, яка має спільну родову приналежність із відповідними волокнами, що входять до складу спідньої білизни О. Таким чином був доведений факт вчинення злочину²¹⁶.

Оскільки вчинення зазначеної категорії злочину характеризується безпосереднім тілесним контактом потерпілого зі злочинцем у неприродний спосіб, на тілі потерпілої особи мають залишитись відповідні тілесні ушкодження, на дослідження яких спрямовані судово-медичні експертизи.

З аналізу матеріалів кримінальних проваджень, відкритих за фактом учинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи, помітно, що судово-медична експертиза живих осіб

215 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5.

– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

216 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, проводилась у кожному випадку.

Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень пропонують уніфіковані критерії для оцінки тяжкості тілесних ушкоджень. Однак правила далеко не вичерпують усього різноманіття ушкоджень, а охоплюють лише найбільш типові, так як вони являють собою загальні керівні вказівки до експертних дій, але не можуть служити шаблоном у роботі. Експерт повинен аналізувати результати огляду, враховуючи особливості ушкоджень, властивості організму, вирішуючи, які стоять перед ним завдання в кожному конкретному випадку.

Визначення характеру тілесних ушкоджень є одним із обов'язкових видів судово-медичної експертизи при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи. При цьому в абсолютній більшості випадків потрібно встановити і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, так само як і вирішити низку інших питань, що цікавлять орган досудового розслідування.

Судово-медичний експерт, як правило, одноосібно визначає характер і встановлює ступінь тяжкості тілесних ушкоджень. Однак за необхідності проведення спеціальних досліджень або вирішення спеціальних питань він вдається до допомоги консультантів (невропатолога, окуліста, рентгенолога та ін.) Експертиза живих осіб повинна проводитися у світлому, теплому приміщенні при денному освітленні. У залежності від обставин це може бути відділ судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб, бюро судово-медичної експертизи, амбулаторія, поліклініка або лікарня. Іноді експертиза проводиться в кабінеті слідчого, в

судових приміщеннях, у місцях ув'язнення й у виняткових випадках – удома в освідуваної особи²¹⁷.

На вирішення судово-медичної експертизи при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, можуть бути винесені такі питання: які ушкодження є в особи, їх характер, локалізація, давність утворення; механізм утворення пошкодження; яким було взаємне положення потерпілого й нападника при нанесенні тілесних ушкоджень; чи могли бути заподіяні тілесні ушкодження за обставин, зазначених потерпілим (підозрюваним); яка тяжкість завданих тілесних ушкоджень²¹⁸.

Вивчення кримінальних проваджень свідчить, що у переважній більшості випадків малолітнім потерпілим від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом були спричинені легкі тілесні ушкодження.

Визначаючи давність тілесних ушкоджень, під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, судово-медична експертиза використовує певні закономірності в розвитку хворобливих процесів і загоєнні пошкоджень у людини з урахуванням індивідуальних властивостей організму.

Так, наприклад, П. здійснив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом шляхом аногенітального контакту з малолітнім Д. Дитина про вчинений щодо неї злочин заявила лише через 6 місяців. Вважаючи, що встановити факт аногенітального контакту неможливо, П. свою вину у вчиненні злочину заперечував.

При розслідуванні справи була призначена та проведена судово-медична експертиза потерпілого, в результаті якої було виявлено рубцеві зміни в ділянці анального

217 Судебно-медицинская диагностика скоропостижной смерти от ишемической болезни сердца: [учеб.-метод. пособ.] / Л. М. Бедрин, А.П.Загрядская, В. С. Кедров, Т.М.Уткина. – Горький: ЯМИ, 1975. – С. 95

218 Барсегянц Л. О. Судебно-медицинская экспертиза выделений организма / Л. О. Барсегянц, Б. Д. Левченков. – М.: Медицина, 1978. – С.38

отвору, які свідчать про введення в задній прохід якогось тупого твердого предмета, яким може бути й напружений статевий член. Формування рубця закінчується до двох місяців і в подальшому залишається без змін.

Таким чином, був підтверджений факт аногенітального контакту²¹⁹.

Експертиза при спірних статевих станах під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, є однією зі складних експертиз і, за правилами, повинна проводитися судово-медичними експертами, що мають спеціальну підготовку, або комісійно спільно з акушерами-гінекологами. З іншого боку, ця експертиза є невідкладною дією, і ефективність її тим більша, чим раніше після події вона проводиться.

Час проведення судово-медичної акушерсько-гінекологічної експертизи має бути максимально наближеним до моменту події злочину, оскільки сліди вчиненого статевого акту й фізичного насильства можуть зникнути. В залежності від конкретних обставин учиненого насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи на вирішення експертизи ставляться такі питання: чи є в потерпілої особи ушкодження, який їх характер, давність, ступінь тяжкості, чим вони можуть бути викликані; чи могли бути заподіяні ці пошкодження при насильницькому статевому акті; чи відповідає характер виявлених ушкоджень обставинам, викладеним заявником; чи є на тілі потерпілого плями сперми, крові, якщо так, то яка їх групова належність²²⁰.

Не менш важливою є судово-медична експертиза підозрюваного. Огляд підозрюваного проводиться, за можливості, відразу після встановлення підозрюваного, його

219 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

220 Судебная медицина: учеб. / [В. Н. Крюков, Л. М. Бедрин, В.В.Томилин и др.]; под ред. В. Н. Крюкова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Медицина, 1990. – С. 312

допиту й обшуку. Виявлення та фіксації підлягають всі пошкодження будь-якої давнини й локалізації.

Щодо кожного з ушкоджень треба вказати: місце розташування, характер, форму, розмір і давність утворення. Виявлення на тілі обстежуваної особи слідів боротьби (подряпини, укуси тощо), які не суперечать свідченням про самооборону потерпілої особи, а також відповідають пошкодженням на одязі підозрюваного, можуть бути об'єктивним підтвердженням насильницького характеру вчиненого статевого акту²²¹.

Перед експертом постають такі питання: чи є в обстежуваного тілесні ушкодження, який їх характер, локалізація, давність виникнення, чим вони заподіяні, чи могли виявлені пошкодження бути заподіяні предметами й за обставин, зазначених потерпілим чи підозрюваним, чи є на тілі й одязі підозрюваного плями крові, вагінальних виділень і якщо є, то яка їх групова приналежність і регіональне походження.

Експертному дослідженню підлягають також мазки і змиви зі статевого органа підозрюваного, і для вирішення ставляться такі питання: чи немає на статевому члені крові і сперми, чи є сліди вагінального вмісту, і якщо так, то яка їх групова приналежність²²².

Окрім матеріальних слідів, при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, дослідженню підлягають і ідеальні сліди, для чого призначаються судово-психологічна й судово-психіатрична експертизи.

Судово-психологічну експертизу можна визначити як дослідження експертом на основі спеціальних знань у галузі психології тих психічних явищ і процесів, а також

221 Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве / Гончаренко В. И. – К.: Вища школа, 1980. – С. 112

222 Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 74

особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, що мають юридичне значення й викликають певні правові наслідки, які є важливими для справи²²³.

Основним завданням психологічної експертизи при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, є визначення у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя й поведінки; емоційних реакцій і станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їх розвитку та індивідуальних властивостей²²⁴.

Питання на судово-психологічну експертизу щодо здатності малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом розуміти значення вчинених з ним дій, може бути сформульоване таким чином: чи могла потерпіла особа за рівнем свого інтелектуального й особистісного розвитку, а також особливостями психічного стану в момент події правильно розуміти характер і значення дій обвинуваченого або чинити опір з урахуванням обставин конкретної обстановки, ситуації (вказати яких)?

Указаний вид судово-психологічної експертизи при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, був застосований у більш ніж половині випадків.

Установити суб'єктивні особливості сприйняття, запам'ятовування, збереження й відтворення інформації

223 Баранов П. П. Юридическая психология: [учеб. пособ.] / П.П.Баранов, В. И. Курбатов. – Ростов - на - Дону: Феникс, 2007. – С.8

224 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5.

– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

учасниками кримінального процесу дуже важко. Судово-психологічна експертиза може визначити специфіку окремих етапів формування показань. Здатність малолітніх осіб давати правильні показання стає об'єктом судово-психологічної експертизи з питання визначення здатності правильно сприймати наявні для справи обставини й давати про них правдиві свідчення в тих випадках, коли на цих свідченнях будуються підстави звинувачення.

Особливу зацікавленість становлять показання малолітніх, коли в них проявляється схильність до фантазування, конформізму, підвищеної сугестивності і т.д.²²⁵.

Питання психолога-експерта, з даного виду судової психологічної експертизи може бути сформульоване таким чином: чи міг підекспертний правильно сприймати обставини, що мають значення для справи в даних умовах сприйняття з урахуванням актуального стану його пізнавальних процесів, особливостей особистості або її динамічних станів; чи має підекспертна особа індивідуально-психологічні особливості, що суттєво вплинули на характер її свідчень у справі; чи спроможна підекспертна особа з урахуванням її вікових особливостей, емоційного стану, індивідуально-психологічних властивостей, рівня розумового розвитку й умов мікросоціального середовища (залежність, погроза, омана тощо) усвідомлювати реальний зміст учинюваних з нею дій і повною мірою свідомо керувати ними й передбачати їх наслідки, сприймати обставини, що мають значення у справі і давати про них відповідні показання, правильно розуміти характер і значення вчинених з нею дій та здійснювати опір.

Одним із методологічних принципів організації і проведення судової психологічної експертизи є метод реконструкції психологічних процесів і станів підекспертного в період, що передував події злочину, в момент злочину й безпосередньо після нього, виявлення психологічних особливостей

225 Баранов П. П. Юридическая психология: [учеб. пособ.] / П.П.Баранов, В. И. Курбатов. – Ростов - на - Дону: Феникс, 2007. – С.9

і динаміки цих процесів²²⁶. Питання психолога-експерта, з даного виду судової психологічної експертизи, може бути сформульоване таким чином: які індивідуально-психологічні особливості має підекспертна особа; чи має підекспертна особа індивідуально-психологічні особливості, які суттєво вплинули на характер її протиправних дій або злочину чи злочинних дій: підвищена агресивність, підкореність, жорстокість, нерішучість, етичні орієнтації, соціальні установки, мотиваційна сфера; які психологічні особисті якості та провідні мотиваційні чинники поведінки має підекспертна особа, в якому зв'язку вони перебувають із обставинами справи; чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час вчинення нею насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи; чи виник емоційний стан підекспертної особи в період, який передував її самогубству, унаслідок вчиненого щодо неї насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Так, наприклад, О. неодноразово вчиняв щодо Н. насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, шляхом аногенітального контакту. Через деякий час дівчинка покінчила життя самогубством. У ході розгляду справи було проведено посмертну судову психологічну експертизу, згідно з висновками якої, у первинному статевому контакті малолітня Н. через свій малолітній вік і рівень розвитку не розуміла характеру і значення вчинених з нею дій і не могла чинити опору. А тому немає безпосереднього, прямого причинного зв'язку між насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, учиненим щодо малолітньої Н. та її самогубством, а є безпосередній,

226 Степутенкова В. Психологическая экспертиза личности по делам о половых преступлениях / В. Степутенкова, Н. Станишевская // Соц. иалистическая законность. – 1976. – № 11. – С. 67

прямий причинний зв'язок між впливом невстановленого, найімовірніше, інформаційного, пов'язаного з прямою, реальною, найімовірніше, безпосередньо висловленою загрозою розголосу її статевого життя, і прийняттям Н. рішення про самогубство²²⁷.

Судово-психіатрична експертиза — це науково-практичне дослідження, що здійснюється за постановою уповноважених органів або за ухвалою суду судово-психіатричним експертом із метою відповіді на питання, що виникають під час провадження адміністративних, кримінальних і цивільних справ із приводу психічного стану особи²²⁸.

Предметом судово-психіатричної експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, в конкретні проміжки часу й щодо певних обставин, що викликають зацікавленість в органів слідства та суду.

При призначенні судово-психіатричної експертизи свідків і потерпілих слідчому у таких випадках потрібно з'ясувати психічний стан цих осіб, їхню здатність адекватно сприймати обставини, що мають значення для справи, можливість цих осіб давати правдиві показання. При цьому об'єктом оцінки для психіатра-експерта, а також експерта-психолога є психічний стан досліджуваного, а не особливості і зміст, а тим більше — недостовірність його показань, бо це відноситься до компетенції суду. На поставлені запитання експерт повинен відповідати альтернативно: або стверджується, що внаслідок наявності психічного захворювання ця особа не може давати правильні показання, або — що, незважаючи на наявність психічних відхилень, надавати показання вона в стані²²⁹.

227 Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].
— Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

228 Степутенкова В. Психологическая экспертиза личности по делам о половых преступлениях / В. Степутенкова, Н. Станишевская // Социалистическая законность. — 1976. — № 11. — С. 68

229 Левенець І. В. Судова психіатрія: [навч. посіб.] / Левенець І. В. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — С. 32

Судово-психіатрична експертиза може бути призначена для з'ясування питання про наявність у потерпілого безпорадного стану, під яким розуміють неможливість цієї особи в певному фізичному чи психічному стані усвідомлювати характер дій, що вчиняються з нею, керувати своїми вчинками або чинити опір.

Висновок про безпорадний стан виноситься на основі психічних порушень, що властиві потерпілому. Судово-психіатрична експертиза лише визначає можливість цієї особи за її психічним станом розуміти характер і значення дій, які вчиняються щодо неї, та чинити опір у певній.

Для судово-психіатричної експертизи свідків і потерпілих під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи, можуть бути поставлені такі питання: чи здатний потерпілий (свідок) за своїм психічним станом правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них; чи страждав потерпілий психічним захворюванням у період вчинення щодо нього насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом; чи міг потерпілий за своїм психічним станом розуміти характер і значення протиправних дій, учинюваних проти нього, й чинити опір; чи страждає потерпілий у даний час психічним захворюванням, якщо так, то чи не виникло воно внаслідок насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо нього.

Аналіз кримінальних проваджень дає підстави зробити висновок, що в 70,2% випадків слідами готування до вчинення досліджуваного злочину є Інтернет і смс-листування між потерпілим і злочинцем, у ході якого нерідко злочинець надсилає малолітньому фото й відеоілюстрації порнографічного змісту.

При виявленні й вилученні у злочинця комп'ютерної техніки, яка може містити сліди готування до вчинення злочину, або фото-, відеоілюстрацію його безпосереднього

вчинення, при розслідуванні злочину, передбаченого ч.3 ст.153 КК України, доцільно призначити у справі комп'ютерно-технічну експертизу.

Питання, які можуть бути поставлені при дослідженні системних блоків персональних комп'ютерів, портативних персональних комп'ютерів, накопичувачів на жорстких магнітних дисках і флеш-накопичувачів: чи містяться на наданих на дослідження об'єктах серед наявних та видалених файлів інформація щодо ключових слів: «****», «***», «**», якщо так, то прошу скопіювати зазначену інформацію; чи містяться на наданих на дослідження об'єктах серед наявної та видаленої інформації графічні або відео файли з ознаками порнографічної продукції (виключно при призначенні комплексної комп'ютерно-технічної та мистецтвознавчої експертизи); чи містяться на наданих на дослідження об'єктах файли листів електронної пошти, якщо так, то прошу скопіювати зазначену інформацію; на які веб-адреси мережі Інтернет і коли здійснювався вихід із наданих на дослідження об'єктів; чи містяться на наданих на дослідження об'єктах облікові дані користувача для доступу до Інтернет-ресурсів²³⁰.

Питання які відносяться до мобільних телефонів та планшетних персональних комп'ютерів: чи містяться в пам'яті наданих на дослідження об'єктів інформація щодо вмісту телефонної книги вхідних, вихідних та не прийнятих дзвінків, текстових повідомлень, веб-історії, повідомлень в мережі Інтернет, а також файлів користувача. При наявності зазначеної інформації прошу їх скопіювати на окремий носій інформації²³¹.

230 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5.

– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

231 Інформаційний лист про підготовчі заходи та алгоритм дій при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи ДНДЕКЦ України / МВС України; ДНД ЕКЦ МВС України; Київ. міський НДЕКЦ МВС України. – К., 2016. – С. 4

Під час заключного етапу слідчий, прокурор має надати оцінку отриманому експертному висновку на загальних підставах. Критерієм оцінки висновків експерта, як і інших джерел доказів, є допустимість, достовірність і повнота.

Таким чином, можна зробити висновок, що залучення спеціальних знань під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учиненого щодо малолітньої особи має велике значення, оскільки допомагає встановити ті обставини, які самостійно слідчий встановити не зможе. Типовими експертизами за даних умов є криміналістичні, біологічні, судово-медичні, судово-психологічні та судово-психіатричні.

Питання для самоконтролю:

Які слідчі (розшукові) дії відносяться до змішаних?

Що таке пред'явлення до впізнання та які є його види в залежності від об'єкта пізнання?

Які є етапи проведення пред'явлення до впізнання?

Які є умови пред'явлення до впізнання малолітньому поетрпілому чи свідку?

Які є тактичні прийоми проведення пред'явлення до впізнання?

Яким є елементний склад підготовчих дій до проведення слідчого експерименту?

Що таке слідчий експеримент та які є умови проведення вказаної слідчої (розшукової) дії?

Які є тактичні прийоми проведення слідчого експерименту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які експертні дослідження є найпоширенішими при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

Які питання на судову психологічну експертизу можуть бути поставлені при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи?

ВИСНОВКИ

1. Криміналістичною характеристикою насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи, є система взаємопов'язаних елементів, до основних з яких слід віднести: особу злочинця, особу потерпілого, спосіб вчинення злочину, обстановку та слідову картину злочину. Між переліченими елементами існують кореляційні зв'язки, які визначені за змістом навчального посібника.

2. Спосіб вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи класифіковано за наступними підставами: підготовка до вчинення злочину (з попередньою підготовкою, раптово); подолання опору потерпілої особи (за допомогою застосування фізичного насильства, погрози застосування фізичного насильства, безпорадного стану); дії особи, спрямовані на тіло дитини та отримання сексуального задоволення (із проникненням в отвори дитини (орогенітальний та аногенітальний контакт, інші дії з метою отримання сексуального задоволення; приховання вчиненого злочину (із застосуванням засобів маскування зовнішності, без такої); кількість епізодів злочинної діяльності (один, два і більше).

3. Вивчення обстановки вчиненого злочину надає вихідну інформацію про подію і дозволяє: виявити, зафіксувати, вилучити сліди злочину та використати дані під час розслідування; оцінити ситуацію з точки зору об'єктивної можливості вчинити насильницькі дії для отримання сексуального задоволення у конкретних умовах; вирішити ряд організаційно-тактичних завдань із виявлення свідків і очевидців злочину, встановлення обставин кримінального провадження.

Найпоширенішим видом слідової інформації при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчиненим щодо малолітньої особи,

є сліди людини. Зокрема, це трасологічні сліди-відображення (сліди рук, сліди ніг, сліди губ, сліди зубів, сліди нігтів), біологічні сліди людини (сліди крові, сліди сперми, сліди слини, сліди поту та жиropоту, запахові сліди та ін.

4. Типовими ознаками осіб, які вчиняють злочин, передбачений ч. 3 ст.153 КК України є: за своїм характером інфантильні, сором'язливі, замкнуті, боязливі, недовірливі; у соціальній сфері характеризуються фемінною моделлю поведінки. Зловживають алкогольними напоями, безробітні; сфера діяльності, захоплень пов'язана із безпосереднім контактом із об'єктом сексуальних бажань або перебування поруч із ним, були жертвами сексуального злочину у дитинстві.

4. Типовими ознаками малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом: схильність до навіювання; безпорадний стан, інфантильність. Потерпілому також притаманні наявність психічної хвороби або психічних розладів, нерозуміння дій, що відбуваються, зростання у неблагополучних сім'ях, перебування у періоді достатевого дозрівання.

5. Кримінальні провадження у справах про вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи у більш ніж половині випадків були розпочаті за заявою потерпілої особи та її представника. У третині випадків інформація про вчинення злочину була отримана від оперативних співробітників, рідко злочинця було затримано на місці.

Типові обставини, які підлягають встановленню при внесенні відомостей до ЄРДР, визначені КПК України (ст.214) та обставини, що спрямовані на з'ясування: характеристики малолітньої особи; місця та часу вчинення злочину; способу вчинення злочину та подолання опору жертви; характеру фізичного та психічного насильства, безпорадного стану; дій з підготовки до вчинення злочину та приховування його слідів; причин та умов, що сприяли вчиненню злочину та ін.

6. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочину, залежно від вихідної інформації, поділяються на сприятливі та несприятливі. Типовими версіями за даних умов є: вчинено насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої особи; вчинено інший злочин проти статевої свободи та недоторканості; відбувся замах на вчинення злочину; насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом не було, мала місце обмова або сумнінна помилка потерпілого стосовно кримінального характеру події. На підставі загальних, висуваються окремі версії відповідно до слідчої ситуації.

7. При проведенні допиту підозрюваного виникає дві типові слідчі ситуації: він визнає себе винним у вчиненні злочину або заперечує свою причетність до вчинення злочину. З метою вирішення конфліктної слідчої ситуації пропонується ряд тактичних прийомів: максимальна деталізація показань, проведення повторного допиту, допущення легенди, припинення брехні на початковому етапі допиту, прояв інтересу до дрібних другорядних фактів і замовчування інших відомих слідству обставин, використання різного темпу постановки питань, пред'явлення доказів.

Обґрунтовано, що допит малолітніх потерпілих повинен здійснюватися із залученням допомоги спеціалістів (педагога та психолога одночасно), у спеціально обладнаних приміщеннях («зелені кімнати»), з метою недопущення повторної травмизації особи.

8. У третині випадків огляд місця події відбувався за умови, коли подія злочину мала дійсне відображення, у більш ніж половині випадків вказаний злочин не мав дійсного відображення, у рідше – подія злочину не знаходила свого явного відображення, ще рідше – відбулося несправжнє відображення. Залежно від визначених ситуацій, доцільним є застосування тактичних прийомів встановлення обставин кримінального провадження: зіставлення первинних даних і обстановки місця події, аналіз окремих слідів на місці події,

моделювання події, що відбулася, зіставлення даних місця події з відомими даними та ін.

Освідчування проводиться з метою виявлення слідів злочину та особливих прикмет. Серед слідів злочину увага повинна звертатися на фіксацію та вилучення слідів людини (кров, волосся, сперма), слідів застосування знарядь злочину (мотузки, палиці), слідів взаємодії з навколишнім середовищем (грунт).

Обшук, за наявності підстав, проводиться невідкладно. З метою виявлення біологічних слідів, необхідно вилучати одяг підозрюваного, в якому ймовірно він був під час вчинення злочину, у тому числі спідню білизну, знаряддя вчинення злочину, деякі особисті речі.

9. При проведенні слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання за участю малолітнього потерпілого від насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, слід орієнтуватися на вікові та психологічні особливості дитини.

Пред'явлення для впізнання малолітньому потерпілому має проводитись в залежності від того, що саме дитина запам'ятала: зовнішність, голос, ходу, особливість рухів. Тому, перед проведенням слідчої (розшукової) дії необхідно з'ясувати обставини, за яких не лише був побачений потерпілим, але й сприйнятий.

Серед різноманіття судових експертиз, що проводяться під час розслідування даних злочинів, підкреслюється дослідження трасологічних слідів-відображень та слідів біологічного походження.

Встановлення суб'єктивних особливостей сприйняття, запам'ятовування, збереження і відтворення інформації малолітнім потерпілим має принципове значення для розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Здатність дітей давати правильні показання, вірно сприймати обставини злочину встановлюється судово-психологічною експертизою. Типовим є проведення судово-психіатричної експертизи відносно підозрюваного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика / Аванесов Г. А. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.

Авдеев М. И. Судебная медицина: [учеб.] / Авдеев М. И. – М.: Госюриздат, 1949. – 503 с.

Авдеев М. И. Судебно-медицинская экспертиза трупов / Авдеев М. И. – М.: Медицина, 1976. – 677 с.

Акопов В. И. Судебно-медицинская экспертиза по документам: [учеб.-метод. указания для преподавателей и студентов] / Акопов В. И. – Ростов-на-Дону: Ростов. ун-т, 1989. – 38 с.

Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений: [науч.-практ. пособ.] / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Х.: Одиссей, 2006. – 256 с.

Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів: [навч. посібник] / Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 278 с.

Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: [моногр.] / Алексейчук В. І.; за ред. проф. В. О. Коновалової. – Х.: Апостіль, 2011. – 232 с.

Антонян Ю. М. Психология преступника и расследование преступлений / Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. С. – М.: Юристъ, 1996. – 172 с.

Антонов И. А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей / Антонов И. А. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 326 с.

Антонян Ю. М. Личность преступника / Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 366 с.

Антонян Ю. М. Психология преступника и расследования преступлений / Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. – М.: Юристъ, 1996. – 336 с.

Антонян Ю. М. Сексуальные преступления: [науч.-попул. исслед.] / Ю. М. Антонян, А. А. Ткаченко. – М.: Амальтея, 1993. – 320 с.

Анушат Э. Искусство раскрытия преступлений и законы логики / Анушат Э. – СПб.: Право и жизнь, 1927. – 100 с.

Ароцкер Л. Е. Сущность криминалистической экспертизы / Л.Е.Ароцкер // Криминалистическая экспертиза. – М., 1966. – Вип.1. – С.53–54.

Артамонов И. И. Методологические аспекты криминалистической характеристики / И. И. Артамонов // Криминалистическая характеристика преступлений: [сб. науч. тр. / отв. ред. В. В. Клочков]. – М., 1984. – С. 63–69.

Афанасьев С. А. Классификация сексуальных убийств. Типы субъектов сексуально-садистских убийств / С. А. Афанасьев, В. И.Иванов // Вопросы совершенствования предварительного следствия: сб.ст.– СПб., 1992. – С. 28–33.

Баев О. Я. Тактика следственных действий / Баев О. Я. – Воронеж: МОДЭК, 1995. – 224 с.

Баев О. Я. Производство следственных действий: криминалистический анализ УПК России, практика, рекомендации: [практ. пособ.] / О. Я. Баев, Д. А. Солодов. – М.: Эксмо, 2009. – 240 с.

Баев О. Я. Тактика следственных действий: [учеб. пособие] / Баев О.Я. – Воронеж: МОДЭК, 1995. – 224 с.

Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: [учеб.] / Бажанов М. И. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – 166с.

Баланюк А. В. К вопросу о взаимосвязи обстановки и способа преступления / А. В. Баланюк // Правове життя сучасної України: тези доп. Всеукр. наук. конф., (18–19 квіт. 2008 р.). – Одеса, 2008. – С. 426–428.

Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I: [підруч.] / Бандурка О. М. — Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 244 с.

Баранов П. П. Юридическая психология: [учеб. пособ.] / П.П.Баранов, В. И. Курбатов. – Ростов - на - Дону: Феникс, 2007. – 576 с.

Барсегянц Л. О. Морфологические особенности волос человека в аспекте судебно-медицинской экспертизы / Л. О. Барсегянц, М. Ф. Верещака. – М.: Медицина, 1982. – 215 с.

Барсегянц Л. О. Судебно-медицинская экспертиза выделений организма / Л. О. Барсегянц, Б. Д. Левченков. – М.: Медицина, 1978. – 144 с.

Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962 – 2002) / Бахин В. П. – К., 2002. – 268 с.

Бедняков И. Л. Обыск: проблемы эффективности доказательственного значения: [моногр.] / Бедняков И. Л. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 176 с.

Бедрин Л.М., Загрядская А.П. Судебно-медицинские возможности исследования эксгумированного трупа / Л. М. Бедрин, А. П. Загрядская. – Горький: Горьк. мед. ин-т, 1978. – 52 с.

Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня / Белкин Р. С. – М.: Норма, 2001. – 240 с.

Белкин Р. С. Курс криминалистики: [в 3 т.] / Белкин Р. С. – М.: Юристъ, 1997. –

Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 1997. – 480 с.

Белкин Р. С. Курс советской криминалистики: [пособ. для преподавателей, адъюнктов, соискателей и слушателей учеб. завед. МВД СССР]: в 2 т. / Белкин Р. С. – М.: Акад. МВД СССР, 1977. –

Т. 2: Частные криминалистические теории. – 1978. – 410 с.

Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Белкин Р. С. – М.: Юрид. лит., 1964. – 230 с.

Бердичевский Ф. Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение профессиональных обязанностей / Бердичевский Ф.Ю. – М.: Юрид. лит., 1970. – 128 с.

Бережной Р. В. Судебно-медицинская экспертиза отравлений техническими жидкостями / Бережной Р. В. – М.: Медицина, 1977. – 208 с.

Біленчук П. Д. Методичні аспекти одорології (науці про запахи) / П.Д. Біленчук, О. М. Марчук // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення розкриття та розслідування злочинів криміналістичними методами. – К., 1992. – С. 25–29.

Біленчук П. Д. Криміналістика: [підруч.] / Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І.; за ред. П. Д. Біленчука. – К.: Атака, 2001. – 544 с.

Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики: [курс лекцій] / П.Д.Біленчук, А. П. Гель. – Вінниця: Вінницька філія МАУП, 2001. – 116 с.

Бірюков Г. М. Оперативно-розшукова тактика: теорія і практика / Г. М. Бірюков // Вісник Луганської акад. внутр. справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Спец. вип.: [в 2 ч.] – Луганськ, 2005. – Ч. 2: Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства. – С. 225–233.

Благута Р. І. Деякі індивідуально-психологічні чинники делінквентної поведінки неповнолітніх / Р. І. Благута // Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України. – Львів, 2012. – № 4. – С. 21–26.

Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення / Р. І. Благута // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – К., 2013. – № 1. – С. 147–152.

Благута Р. І. Психологічні засади профілактики делінквентності неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06 / Благута Роман Ігорович. – К., 2006. – 219 с.

Блекборн Р. Психология криминального поведения / Блекборн Р.; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2004. – 496 с.

Богуславский А. П. Судебно-медицинская экспертиза трупов неизвестных лиц / Богуславський А. П. – К.: Здоров'я, 1964. – 143 с.

Бондаренко Н. А. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления / Н. А. Бондаренко // Криминалистический сборник (материалы науч.-теорет. конф.). – Рига, 1972. – С. 97–103.

Ботезату Г. А. Асфиксия (несчастные случаи, казуистика, заболевания) / Г. А. Ботезату, Г. Л. Мутый; отв. ред. П.И.Максимов. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 96 с.

Ботезату Г. А. Диагностика давности смерти в судебной медицине / Ботезату Г. А., Тетерчев В. В., Унгурян С. В. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 136 с.

Букаева И. Н. Правильная классификация элементов обстановки совершения преступления – помощь в следственной работе / И. Н. Букаева // Следователь. – 2005. – № 3. – С. 26–29.

Бурданова В. С. Виктимологические аспекты криминалистики: [учеб. пособ.] / В. С. Бурданова, В. М. Быков. – Ташкент: Ташк. ВШ МВД СССР, 1984. – 81 с.

Бурданова В. С. Расследование умышленного причинения вреда здоровью: [учеб. пособ.] / В. С. Бурданова, Л. Н. Никитин; С.-Петерб. юрид. ин-т Ген. прокуратуры Рос. Федерации. – [3-е изд., испр. и доп.]. – СПб.: [б. и.], 2000. – 71 с.

Быков В. М. Криминалистическая характеристика групповых преступлений / В. М. Быков // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 82–85.

Валеев М. Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Валеев Марсель Хамзинович. – Уфа, 1997. – 256 с.

Варшавский П. С. Молодёжь / Варшавский П. С. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 64 с.

Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, П. П. Яблоков. – М.: Моск. ун-т, 1984. – 143 с.

Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / Васильев А. Н. – М.: Юрид. лит., 1981. – 112 с.

Васильев А. Я. Тактика допроса при расследовании преступлений / А.Я. Васильев, Л. М. Карнеева. – М.: Юрид. лит., 1970. – 208 с.

Васильев В. Л. Юридическая психология: [учеб. для вузов] / Васильев В. Л. – [5-е изд.]. – СПб.: Питер, 2005. – 655 с.

Ведерников Н. Т. Место и роль личности обвиняемого в предмете доказывания по уголовному праву / Н. Т. Ведерников // Государство и право. – 2003. – № 6. – С. 45–49.

Венедиктов А. П. Типичные следственные ситуации при расследовании изнасилований, совершенных несовершеннолетними в группе / А. П. Венедиктов // Проблемы совершенствования расследования и профилактики преступлений на современном этапе. – Уфа, 1985. – С. 65–89.

Вермель И. Г. Вопросы теории судебно-медицинского заключения / Вермель И. Г. – М.: Медицина, 1979. – 128 с.

Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів / В.К.Весельський // Право України. – 2001. – № 5. – С. 112–114.

Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): [моногр.] / Весельський В. К. – К.: Правник – НАВСУ, 1999. – 126 с.

Вещественные доказательства: информационные технологии процессуального доказывания / под общ. ред. В. Я. Колдина. – М.: НОРМА, 2002. – 768 с.

Видонов Л. Г. Типовые версии по делам об убийствах. Справочное пособие / Л.Г.Видонов, Н.А.Селиванов; Прокуратура СССР; Всесоюзный ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности. – Горький, 1981. – 56 с.

Винберг А. И. Криминалистика: [учеб.] / А. И. Винберг, Б. М. Шавер. – М.: Госюриздат, 1948. – 272 с.

Владимиров В. А. Квалификация преступлений против личной собственности / Владимир В. А. – М.: НИ и РИО ВШ МООП СССР, 1968. – 171 с.

Волков В. М. Юридическая психология: [учеб. пособ.] / В. М. Волков, С. И. Янаев. – М.: Щит-М, 2006. – 218 с.

Волчецкая Т. С. Моделирование криминальных и следственных ситуаций: [учеб. пособ.] / Волчецкая Т. С. – Калининград: Калинингр. гос. ун-т, 1994. – 43 с.

Всесвітня організація охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/who>

Гавло В. К. Проблемно-поисковые следственные ситуации / В.К.Гавло, С. Э. Воронин // Проблемы уголовного судопроизводства: сб. науч. тр. памяти А. И. Михайлова. – М.; Кемерово, 1998. – С. 120–131.

Гаврилов А. К. Очная ставка / А. К. Гаврилов, А. А. Закатов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1978. – 98 с.

Галимов О. Х. Малолетние лица в уголовном судопроизводстве / Галимов О. Х. – СПб.: Питер, 2001. – 224 с.

Гавло В. К. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений / В. К. Гавло // Вопросы повышения эффективности борьбы с преступностью: сб. науч. тр. – Томск, 1980. – С. 122–123.

Гавло В. К. Система оснований классификации преступлений в методике расследования и пути ее дальнейшего развития / В. К. Гавло // Актуальные вопросы государства и права на современном этапе: сб. науч. тр. – Томск, 1983. – С. 208–209.

Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / Гавло В. К. – Томск: Том. ун-т, 1985. – 333 с.

Гаврилин Ю. В. Криминалистика в понятиях и терминах: [учеб. пособ.] / Гаврилин Ю. В., Головин А. Ю., Тишутина И. В. – М.: Книжный мир, 2006. – 384 с.

Гинзбург А. Я. Криминалистические методы и средства отождествления личности: [учеб.-практ. пособ.] / Гинзбург А. Я., Поврезнюк Г. И., Салаев Б. А. – Алма-Аты: Аян Эдет, 1998. – 68 с.

Глазырин Ф. В. Следственные ситуации и личность обвиняемого / Ф.В. Глазырин // Следственные ситуации и раскрытие преступлений: сб. науч. тр. – Свердловск, 1975. – С. 47–48.

Гончаренко В. Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: [навч. посіб.] / В. Г. Гончаренко, Ф. М. Сокиран. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 48 с.

Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве / Гончаренко В. И. – К.: Вища школа, 1980. – 160 с.

Грановский Г. Л. Основы трасологии. Общая часть / Грановский Г. Л.; под ред. Е. И. Зуева; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т охраны общественного порядка МООП РСФСР; Харьк. науч.-исслед. ин-т судебной экспертизы им. Н. С. Бокариуса. – М.: ВНИИОП МООП РСФСР, 1965. – 124 с.

Гуковская Н. И. Следственный эксперимент: [пособ. для следователя] / Гуковская Н. И. – М.: Госюриздат, 1958. – 96 с.

Гульман Б. Л. Сексуальные преступления / Гульман Б. Л. – Х.: Рубикон, 1994. – 270 с.

Густов А. Г. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений / А. Г. Густов // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 43–48.

Давыдов Г. П. Тактика следственных действий / Давыдов Г. П., Притузова В. А., Шевченко В. И.; под ред. М. П. Шаламова. – М.: Юрид. лит., 1959. – 350 с.

Дагель П. Вопросы компетенции и организации судебно-психологической экспертизы / П. Дагель, И. Резниченко // Советская юстиция. – 1970. – № 1. – С. 9–10.

Даньшин И. Н. К вопросу о личности преступника / И. Н. Даньшин // Проблемы социалистической законности. – Х., 1980. – Вып. 6. – С. 117–126.

Дашковская Г. М. Понятие и значение криминалистической характеристики налоговых преступлений / Г. М. Дашковская // Изв. вузов. Правоведение. – 2002. – № 1. – С. 130–138.

Джавадов Ф. М. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / Ф. М. Джавадов. – К., 2000. – 30 с.

Джу́жа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: [моногр.] / Джу́жа О. М. – К.: Атіка, 2009. – 240 с.

Доповідь про ситуацію в світі: насильство та його вплив на здоров'я. Женева, Всесвітня організація охорони здоров'я. Комітет з прав дитини (2001). Загальне зауваження №1. 1. Цілі освіти, CRC/GC/2001/1. [Електронний ресурс] / под ред. Э. Г. Круга та ін. – Женева: ВООЗ, 2002

– Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/world-report_Ukr.indd.pdf

Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / В. Г. Дрозд. – К., 2009. – 16с.

Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / Дубинский А. Я.; отв. ред. Г.И.Чангули. – К.: Наукова думка, 1984. – 182 с.

Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: [учеб. пособ.] / Дубинский А. Я. – К.: КВШ МВД СССР, 1987. – 84 с.

Дудка А. В. Особливості проведення слідчих дій за участю осіб з фізичними або психічними вадами: [моногр.] / Дудка А. В. – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС; Надвірнянська друкарня, 2011. – 231 с.

Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: [наук.-практ. посіб.] / Дудоров О. О. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 352 с.

Дулов А. В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / Дулов А. В. – Минск: Университетское, 1965. – 168с.

Дышлевой А. Ю. Причинные факторы формирования мотивов и механизмов сексуальных преступлений у мужчин,

страдающих педофилией / А. Ю. Дышлевой // Вісник Харківського університету. Сер.: Психологія. – Х., 1999. – № 432. – С. 78–84.

Дьяченко А. Насильственная преступность против личности в странах Содружества Независимых Государств в 2000 – 2003 гг. / А. Дьяченко, И. Колоскова // Уголовное право. – 2003. – № 4. – С. 96–99.

Дьяченко А. Насильственные преступления против личности в странах Содружества Независимых Государств в 2000 – 2004 гг. / А. Дьяченко, И. Колоскова // Уголовное право. – 2006. – № 1. – С. 96–101.

Експертизи в судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 405 с.

Еникеев М. И. Юридическая психология: [учеб.] / Еникеев М. И. – М.: Норма, 2006. – 256 с.

Ермолович В. Ф. Построение и проверка версий / В. Ф. Ермолович, М. В. Ермолович; под ред. И. И. Басецкого. – Минск: Амалфея, 2000. – 176 с.

Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления / Ермолович В. Ф.; под ред. засл. юриста Республики Беларусь, доктора юрид. наук, проф. И. И. Басецкого. – Минск: Акад. МВД Республики Беларусь, 2000. – 107 с.

Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>

Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / Жбанков В. А. – М.: УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. – 149 с.

Жогин Н. В., Возбуждение уголовного дела / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М.: Госюриздат, 1961. – 206 с.

Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики / В. А. Журавель // Криминалистика и судебная экспертиза: междуведом. наук.-метод. сб. – К., 1995. – Вып. 47. – С. 62–67.

Завальнюк А. Х. Судово-медична експертиза статевих станів та при статевих злочинах: [лекція для студентів] / За-

вальнюк А. Х.; МОЗ України; Тернопільська медична академія ім. І.Я.Горбачевського. – Тернопіль: [б. в.], 1998. – 21 с.

Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Зав'ялов Сергій Михайлович. – К., 2005. – 232 с.

Зайцева Е. А. Концепция развития института судебной экспертизы в условиях состязательного уголовного судопроизводства: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / Е. А. Зайцева. – М., 2008. – 52 с.

Зеленецький В. С. Прокурорський надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлении: [моногр.] / Зеленецький В. С. – Х., 2004. – 400 с.

«Зелені кімнати»: реком. до обладнання / [Н. П. Бочкор, О.В.Даценко, К.Б. Левченко та ін.]. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 28 с.

Зелинский А. Ф. Криминальная психология: [науч.-практ. изд.] / Зелинский А. Ф. – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с.

Зырянова В. П. Криминалистическая характеристика преступления как модель преступного события [Електронний ресурс] / В. П. Зырянова. – Режим доступу:

<http://jur-lib.kharkov.ua/zyryanova/3.htm>

Ищенко Е. П. Криминалистика: [учеб.] / Е. П. Ищенко, А.А.Топорков; под ред. Е. П. Ищенко. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Контракт; Инфра-М, 2005. – 404 с.

Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений / Ищенко Е. П. – Красноярск: Краснояр. ун-т, 1987. – 168 с.

Інформаційний лист про підготовчі заходи та алгоритм дій при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи

ДНДЕКЦ України / МВС України; ДНД ЕКЦ МВС України; Київ-
міський НДЕКЦ МВС України. – К., 2016. – 4 с.

Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечен-
ня розслідування злочинів / [Іщенко А. В. и др.]; заг. ред. В. Д.
Сущенко; Нац. акад. внутр. справ України; Держ. наук.-дослід.
експертно-криміналістичний центр МВС України. – К.: [б.в.],
2002. – 212 с.

Казинян Г. С. Процессуальные и тактические основы
использования доказательственной информации при допро-
се / Г. С. Казинян // Проблемы совершенствования предвари-
тельного следствия и прокурорского надзора за исполнением
законов органами дознания и предварительного следствия: сб.
науч. тр. – М., 1982. – С. 105–111.

Каневский Л. Л. Криминалистические проблемы расс-
ледования и профилактики преступлений несовершеннолет-
них / Каневский Л. Л. – Красноярск: Краснояр. ун-т, 1991. – 228
с.

Карпец И. И. Проблема преступности / Карпец И. И. – М.:
Юрид. лит., 1969. – 167 с.

Комаровский Ю. А. Применение молекулярных методов в
судебно-медицинской экспертизе: [метод. реком.] / Комаровс-
кий Ю. А. – СПб.: СПб. юрид. ин-т, 1998. – 16 с.

Комиссаров В. Особенности расследования изнасилова-
ний / В. Комиссаров, Л. Пономарева. – Саратов: СГАП, 1998. –
48 с.

Конева М. А. Проблемы отграничения насильственных
действий сексуального характера от смежных составов / М. А.
Конева // Российский следователь. – 2003. – № 1. – С. 32–35.

Коньшева Л. П. Использование следователем психологи-
ческих познаний при расследовании дел об изнасилованиях
несовершеннолетних: [метод. пособ.] / Л. П. Коньшева, М. М.
Коченов. – М.: Всесоюз. НИИ проблем укрепления законности
и правопорядка, 1989. – 53 с.

Коченов М. М. Психология допроса малолетних свидетелей: [метод. пособ.] / М. М. Коченов, Н. В. Осипова. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер. предупреждения преступности 1984. – 34 с.

Калужна О. Умови формування (розробки) криміналістичних характеристик окремих видів злочинів / О. Калужна // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XIV регіон. наук.-практ. конф., (6 лют. 2008 р.). – Львів, 2008. – С.331–335.

Капитонов Ю. В. Возможности судебно-медицинской экспертизы при убийствах колюще-режущими орудиями / Ю. В. Капитонов // Раскрытие тяжких преступлений против личности. – М., 1973. – С. 105–107.

Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження [Електронний ресурс] / О. В. Капліна // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – Острог, 2015. – № 2 (12). – Режим доступу:

<http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n2/15kovckp.pdf>.

Карнеева Л. М. Познание в уголовном процессе. Словарь основных уголовно-процессуальных понятий и терминов [Електронний ресурс] / Л.М.Карнеева. – Режим доступу: <http://lawtech.ru>

Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования / Карнеева Л. М. – Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1976. – 142 с.

Квашук О. Д. Підстави прийняття рішення про початок досудового розслідування [Електронний ресурс] / О. Д. Квашук. – Режим доступу:

http://www.lj.kherson.ua/pravo05/part_2/31.pdf

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей [Електронний ресурс]: прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 лист.2010 р. і пояснювальна записка.

– Режим доступу:

<http://www.coe.int>

Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині [Електронний ресурс]: прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 17 лист.2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів.

– Режим доступу: <http://childfund.org.ua/irc/all/view/877/0>.

Кириллов С. И. Исследование грабежей и разбоев в системе преступного насилия / С. И. Кириллов, С. А. Солодовников. – Смоленск: Смолен. гуманитарный ун-т, 1997. – 362 с.

Клименко Н. И. Криминалистические знания: природа, структура, оптимизация использования: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза” / Н. И. Клименко. – К., 1993. – 40 с.

Клименко Н. И. Судова експертологія: [курс лекцій] / Клименко Н. И. – К.: Ін Юре, 2007. – 528 с.

Клочуряк С. С. Освідчування в системі слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Клочуряк Степан Степанович. – К., 2013. – 190 с.

Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: [підруч.] / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.

Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування: [моногр.] / Коваленко Є. Г. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 448 с.

Ковтуненко Л. П. Ситуаційний підхід до тактики обшуку / Л. П. Ковтуненко // Проблеми законності: зб. наук. пр. – Х., 2012. – № 118. – С. 175–182.

Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Л. Г. Козлюк. – К., 2009. – 16 с.

Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: [учеб. пособ.] / А. Н. Колесниченко, В.Е.Коновалова. – Х.: Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.

Колесниченко А. Н. Содержание и значение криминалистической характеристики преступлений / А. Н. Колесниченко // Актуальные проблемы советской криминалистики: сб. науч. тр. – М., 1980. – С.81–82.

Колмаков В. П. Следственный осмотр / Колмаков В. П. – М.: Юрид. лит., 1969. – 196 с.

Колмаков В. П. Следственный эксперимент: [метод. пособ.] / В. П. Колмаков, Л. Е. Ароцкер; под ред. Н. Бокариус. – Х.: Харьк. науч.-исслед. ин-т судеб. экспертизы им. Н. С. Бокариус, 1949. – 50 с.

Колмаков В. П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента / Колмаков В. П. – Х.: Харьк. гос. ун-т им. А.М. Горького, 1956. – 47 с.

Комаринська Ю. Б. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті: [навч. посіб.] / Ю. Б. Комаринська, О.І.Галаган. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 124 с.

Комісарчук Р. Обстановка вчинення злочину як окремий елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері приватизації державного та комунального майна / Р. Комісарчук // Вісник прокуратури. – 2007. – № 11. – С. 63–70.

Кон И. С. Сексология: [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / Кон И. С. – М.: Академия, 2004. – 384 с.

Кон И. Сексуальное образование - глобальная задача 21 века / И. Кон // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 94–114.

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс]: учинено в м. Лансароте 25 жовт. 2007 р.

– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента / В. Е. Коновалова // Криминалис-

тика и судебная экспертиза: респ. межведом. науч.-метод сб. – К., 1976. – № 12. – С. 10–16.

Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: [моногр.] / Коновалова В. Е. – Х.: Факт, 2001. – 311 с.

Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.

Контроль за деятельностью особо опасных преступников после освобождения из тюрьмы // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). – М., 2003. – № 4. – С. 20.

Коршиков М. В. Современные проблемы предъявления для опознания и классификация его видов / М. В. Коршиков // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – Симф., 2013. – Т. 26 (65). – № 1. – С. 394–400.

Котов Д. Судебно-психологическая экспертиза / Д. Котов // Соц. законность. – 1985. – № 8. – С. 8.

Котюк І. І. Основи теорії судового пізнання: [навч. посіб. для студ. юрид. фак-в] / Котюк І. І. – К.: Київ. ун-т, 2012. Ч. 1: Загальнотеоретичні аспекти. – 2012. – 423 с.

Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики.: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Котюк Іван Ілліч. – К., 2008. – 276 с.

Крестовська Н. Міфи про ювенальну юстицію / Н. Крестовська // Віче. – 2010. – № 15. – С. 45–49.

Криминалистика: [учеб.] / под ред. И. Ф. Пантелеева, М.О.Селиванова. – М.: Юрид. лит., 1993. – 592 с.

Криминалистика: [учеб. для вузов] / Т.В.Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов Е. Р. Россинская; под ред. проф. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА, 2002. – 990 с.

Криминалистика: [учеб.] / под ред. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 990 с.

Криминалистика:учеб. для вузов по спец. «Правоведение» / [Ю.П.Голдованский, А. С. Лазари, С.Г.Любичев и др];

под ред. И.Ф.Пантелеева, Н. А. Селиванова. –М.: Юрид. лит., 1988.– 670 с.

Криминалистическая характеристика и пространственно-временные факторы / [сост.А.П.Тельцов]; отв. ред. проф. В. И. Шиканов. – Иркутск: Иркут. гос. ун-т, 1991. – С. 16.

Криміналістика: навч. посіб. / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В.М.Бараняк, Є. В. Пряхін, О. М. Дуфенюк, С. І. Марко]; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 539 с.

Криміналістика: підруч. / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А.В.Іщенко, О. О. Алексеев та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 544 с.

Криміналістика: підруч. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В.А.Журавель та ін.]; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2008. – 464 с.

Криміналістика: підруч. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В.А.Журавель та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. – [5-те вид. переробл. та допов.]. – К.: Ін Юре, 2016. – 640 с.

Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: [підруч.] / за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 1998. – 368 с.

Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. / [Ю.В.Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В.Я.Тація. – [4-те вид., переробл. і допов.] – Х.: Право, 2010. – 456 с.

Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 05 квіт. 2001 р. № 2341-III.

– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-пр. акт. комент.: у 2 т. / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.]; за заг. ред. В. Я.Тація, В. П. Пшонки А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. Т. 1. – 2012. –768 с.

Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-пр. акт. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Крылов И. Ф. Криминалистическая характеристика и ее место в системе криминалистики и в вузовской программе / И. Ф. Крылов // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 33–34.

Крючков В. П. Криминалистическая классификация изнасилований / В. П. Крючков // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений: межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1978. – Вип. № 69. – С. 74–79.

Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: [моногр.] / В. С. Кузьмічов, Ю. М. Чорноус. – К.: НІЧЛАВА, 2005. – 448 с.

Куликов В. И. Криминалистическое понятие обстановки совершения преступления / В. И. Куликов // Вестник МГУ. Сер. 11. Право. – 1982. – № 5. – С. 74–81.

Куп'янський М. Г. Розслідування серійних сексуально-садистських убивств (організаційно-тактичні засади): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Куп'янський Микола Григорович. – Х., 2016. – 224 с.

Куприянова А. А. Методические рекомендации решения судебно-почерковедческих диагностических задач / Куприянова А. А. – Минск: НИИСЭ, 1982. – 62 с.

Ларин А. М. От следственной версии к истине / Ларин А. М. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.

Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / Ларин А. М. – М.: Юрид. лит., 1970. – 224 с.

Левенець І. В. Судова психіатрія: [навч. посіб.] / Левенець І. В. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 328 с.

Леви А. А. Обыск: справочник следователя / А. А. Леви, А. И. Михайлов. – М.: Юрид. лит 1983. – 95 с.

Лившиц А. М. Тактика следственных действий / А. М. Лившиц, Р.С.Белкин. – М.: Новый юрист, 1997. – 176 с.

Лисин М. И. Общение, личность и психика ребенка / Лисин М. И. – М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: МОДЭК, 1997. – 383 с.

Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: [наук.-практ. посіб.] / Лісогор В. Г. – Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС України, 2005. – 156 с.

Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / Лузгин И. М. – М.: Юрид. лит., 1973. – 216 с.

Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений / Лузгин И. М. – М.: Юрид. лит., 1981. – 205 с.

Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лук'янчиков Борис Євгенович. – К., 2001. – 194с.

Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: [моногр.] / Лук'янчиков Є. Д. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.

Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання: [навч. посіб.] / Є.Д.Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. – Макіївка: Графіті, 1998. – 104с.

Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте): [учеб. пособ.] / Лукашевич В. Г. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. – 88 с.

Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования: [моногр.] / Лукашевич В. Г. – К.: Укр. акад. внутр. дел, 1993. – 194 с.

Лукашевич В. Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування злочинів / В. Г. Лукашевич // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і

судової експертизи у розкритті и розслідуванні злочинів: зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 17–26.

Лукьянчиков Е. Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти / Лукьянчиков Е. Д. – Донецк: Академия, 1998. – 112 с.

Маринів В. Правові засади освідування особи / В. Маринів // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 71–76.

Маркусь В. О. Криміналістика: [навч. посіб.] / Маркусь В. О. – К.: Кондор, 2007. – 558 с.

Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Матусовский Г. А. – Х.: Консум, 1999. – 480 с.

Международная классификация болезней 10 пересмотра [Электронный ресурс].

– Режим доступу: <http://mkb-10.com>

Мезинов Д. А. Преступная мотивация как объект познания в криминалистике: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Мезинов Дмитрий Анатольевич. – Томск, 1999. – 188 с.

Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / [О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 324 с.

Методы выявления педофилов // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). – М., 2003. – № 5. – С. 37–38.

Мешков В. М. Время в уголовном процессе и криминалистики: [моногр.] / Мешков В. М. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 215 с.

Миньковский Г. М. Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних / Миньковский Г. М. – М.: Госюриздат, 1959. – 207 с.

Миронов Ю. И. Системный подход в организации раскрытия преступления: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Миронов Юрий Иванович. – Волгоград, 1996. – 184 с.

Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / Михайленко А. Р. – Саратов: Саратов-ун-т, 1975. – 150 с.

Михеєнко М. М. Кримінальний процес України: [підруч.] / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.

Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування: [моногр.] / Моїсєєв О. М. – Х.: Апостіль, 2011. – 424 с.

Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик: [метод. посіб.] / авт.: Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. – К.: К. І. С., 2011. – 132 с.

Назначение и производство судебных: [пособ. для следователей, судей та экспертов]. – М.: Юрид. лит., 1988. – 320 с.

Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. – К.: Ін Юре, 2003. – 716 с.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1104 с.

Никифорчук Д. Й. Проблемні питання проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій / Д. Й. Никифорчук, А. О. Кравченко, А. М. Копилов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К., 2013. – № 4. – С. 173–180.

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Дослідження особи злочинця у структурі криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчинене щодо малолітньої особи / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // Митна справа: наук.-аналіт. журн. – Львів, 2013. – № 4, ч. 2, кн. 2. – С. 125–129.

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Дотримання прав дитини у кримінальному судочинстві України через призму міжнародних стандартів / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, А. А. Нікітіна // Митна справа: наук.-аналіт. журн. – Львів, 2013. – № 1, кн. 2. – С. 54–61.

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Кореляційні зв'язки способу вчинення злочину та особи злочинця у криміналістичній характеристиці насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненим стосовно малолітньої особи / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS. – 2015. – № 6. – С. 74-80.

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Слідова картина насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // Прикарпатський юридичний вісник. – Івано-Франківськ, 2015. – № 3, т. 2. – С. 234–239.

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом / Г. Ю. Нікітіна-Дудікова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Ужгород, 2015. – Вип. 33, ч. 2, т. 1. – С. 47–50.

Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: [учеб. пособ.] / С. И. Новиков, Ш.Ш.Ярамышьян. – К.: КВШ МВД СССР, 1986. – 84 с.

Образцов В. А. Выявление и избличение преступника / Образцов В. А. – М.: Юрист, 1997. – 333 с.

Образцов В. А. Криминалістика: [курс лекцій] / Образцов В. А. – М.: Право и закон, 1996. – 448с.

Образцов В. А. О криминалистической классификации преступлений / В. А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью: сб. ст.– М., 1980. – Вып. 33. – С. 90–98.

Образцов В. А. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации / В. А. Образцов, В. Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1979. – № 8. – С. 113–114.

Овечкин В. А. Общие положения методики расследования преступлений, скрытых инсценировками / Овечкин В. А. – Х.: Харьков. юрид. ин-т, 1975. – 64 с.

Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: метод. реком. / [авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С.О.Шевцов, Н.М.Косміна, В. В. Іонова]; ДНДЕКЦ МВС України. – Х.: Чальцев О. В., 2009. – 100 с. – (Бібліотека криміналіста).

Одерій О. В. Основи методики розслідування вбивств на замовлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів: [моногр.] / О.В.Одерій, А. О. Шульга. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 326 с.

Ольховець С. О. Дослідження розподілу частот алелів STR-локусів у змішаній популяції України: [метод. реком.] / Ольховець С. О.; ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2009. – 12 с.

Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи / А. Б. Орлов // Психолог в детском саду. – 2000. – № 2–3. – С. 182–187.

Панов М. І. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. посіб.] / Панов М. І. – К.: Ін Юре, 2007. – 726 с.

Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Панов Н. И. – Х.: Высш. шк., 1982. – 162 с.

Пантелеев И. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Глава 2 / И. Ф. Пантелеев // Криминалистика: [учеб.] / под ред. И.Ф.Пантелева, Н. А.Селиванова. – М., 1993. – С. 23–30.

Перепечина И. Классификационные вопросы судебной генетической идентификации / И. Перепечина // Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика. – Х., 2014. – Ч. II. – С. 329–339.

Петелин Б. Роль экспертизы в установлении мотива преступления / Б.Петелин // Советская юстиция. – 1974. – № 8. – С. 12.

Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Общая концепция. Неприкосновенность личности / Петрухин И.Л.; отв. ред. И.Б.Михайловская. – М.: Наука, 1985. – 239 с.

Пешак Я. Следственные версии: криминалистическое исследование / Пешак Я. – М.: Прогресс, 1976. – 227 с.

Питецкий В. Квалификация преступлений, совершаемых применением физического насилия // Советская юстиция. – 1993. – № 1. – С.13–14.

Погибко Ю. Н. Решение отдельных типовых задач судебно-почерковедческой экспертизы: [метод. пособ. для экспертов] / Погибко Ю.Н., Стрибуль Т. И., Дутова Н. В. – М.: ВНИИСЭ, 1985. – 114 с.

Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Порубов Н. И. – [3-е изд., перераб.]. – Минск: Вышэйшая шк., 1978. – 176 с.

Про дошкільну освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/ed20100827>

Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Електронний ресурс]: наказ Генеральної Прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5.

– Режим доступу:

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та

Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5.

– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>;

Про освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII; в ред. від 19 лют. 2016 р.

– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

Про перехід органів і закладів охорони здоров'я України на Міжнародну статистичну класифікацію хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду [Електронний ресурс]: наказ Міністерства охорони здоров'я від 08 жовт. 1998 р. № 297.

– Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1443>

Про судову експертизу [Електронний ресурс]: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII; у ред. від 19 лист. 2012 р.

– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи [Електронний ресурс]: постан. Пленуму Верховного суду України № 5 від 30 трав. 2008 р. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Робозеров В. Ф. Раскрытие преступлений, совершенных в условиях неочевидности / Робозеров В. Ф. – Л.: Ин-т усовершенствования следственных работников, 1990. – 140с.

Рогозин Д. А. Социально-правовые и психологические основы производства по уголовным делам несовершеннолетних: [учеб. пособ.] / Рогозин Д. А.; под ред. А. П. Гуськовой. – Оренбург: ОГАУ, 2001. – 104 с.

Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: [лекция] / Радаев В. В. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. – 24 с.

Райт Р. Х. Наука о запахах / Райт Р. Х.; [пер. с англ. Л.Г.Булавина и Т. А. Никольской]. – М.: Мир, 1966. – 221 с.

Ратинов А. Р. Обыск и выемка / Ратинов А. Р. – М.: Госюриздат, 1961. – 220 с.

Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Резнікова Олена Ігорівна. – Х., 2015. – 20с.

Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Ривман Д. В. – СПб.: Питер, 2002. – 304 с.

Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування / [Ахтирська Н. М., Кочеміровська О. О., Христова Г. О. та ін.]. – К.: К. І. С., 2010. – 124 с.

Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: [учеб. пособ. для вузов] / Россинская Е. Р. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 351 с. – (Готовимся к экзамену).

Россинская Е. Р. Реалии и перспективы использования специальных знаний по новому УПК / Е. Р. Россинская // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: год правоприменения и преподавания: материалы междунар. науч.-практ. конф., (г. Москва, 27–28 октября 2003 г.). – М., 2004. – С.153–163.

Руководство для следователей / под ред. Р. С. Белкина. – М.: Юрид. лит., 1981. – 796 с.

Рыбальская В. А. Особое производства по делам о преступлениях несовершеннолетних: [учеб. пособ.] / Рыбальская В. Я. – Иркутск: Иркут. гос. ун-т, 1972. – 117 с.

Самошина З. Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии / Самошина З. Г. – М.: Моск. ун-т, 1976. – 90 с.

Сахаров А. Б. Актуальные вопросы учения о личности преступника / А. Б. Сахаров // Теоретические проблемы учения о личности преступника. – М., 1979. – С. 10–18.

Соржак А. С. Роль прокурора в организации взаимодействия при расследовании преступлений против личности

/ А. С. Соржак // Проблемы борьбы с преступностью: материалы VI конф. аспирантов и соиск. – М., 1976. – С. 271–274.

Савинов А. В. Логические законы мышления: о структуре и закономерности логического процесса / Савинов А. В. – Л.: Ленингр. ун-т, 1958. – 370 с.

Савицкий В. М. Потерпевший в советском уголовном процессе / В.М. Савицкий, И. И. Потеружа. – М.: Госюриздат, 1963. – 172 с.

Салтевский, М. В. Криминалистика. В современном изложении юрис- тов: [учеб. и практ. пособ.] / Салтевский М. В. – Х.: Рубикон, 1997. – 430 с.

Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): [підруч.] / Салтевський М. В. – К.: Кондор, 2005. – 588 с.

Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): [підруч.] / Салтевський М. В. – К.: Кондор, 2006. – 588 с.

Салтевський М. В. Криміналістика: [підруч.]: у 2 ч. – Х.: Консум; Основа, 1999. –

Ч. 1. – 1999. – 416 с.

Самощенко В. І. Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні проблеми): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / І. В. Самощенко. – Х., 1997. – 23 с.

Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сафронов Сергій Олегович. – Х., 1999. – 229 с.

Сахипов Н. Взаимодействие следователя с органом дознания на первоначальном этапе расследования / Н. Сахипов // Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение практика: сб. науч. тр.: [у 2 т.]. – Х., 2014. – Т. 1. – С. 458–464.

Сахнова Т. В. Судебная экспертиза / Сахнова Т. В. – М.: Городец, 1999. – 368 с.

Сегай М. Я. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М. Я. Сегай, В. К. Стринжа. – К.: Ін-Юре, 1997. – 147 с.

Селиванов Н. А. Первоначальные следственные действия / Н.А.Селиванов, В. И. Требилов. – М.: Юрид. лит, 1969. – 296 с.

Симонов В. И. К вопросу о классификации видов физического насилия / В. И. Симонов // Научные труды Свердловского юрид. ин-та. – Свердловск, 1976. – Вып. 49. – С. 77–84.

Сімейний кодекс України: прийнятий 10 січ. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст.135.

Скрыпников А. И. Значение поведенческих реакций подозреваемого для эксперсс-оценки его психологических особенностей: [метод. пособ.] / Скрыпников А. И., Лаговский А. Ю., Бегунова Л. А.; под ред. Л. П. Гримака. – М.: ВНИИ МВД России, 1995. – 52 с.

Скулиш Є. Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Д. Скулиш // Вісник національної академії прокуратури України. – К., 2012. – № 2. – С. 15–23.

Следственные действия. Процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности: [учеб. пособ.] – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 240 с.

Словарь основных терминов трасологических экспертиз: справочное изд. / [ред. сост. Г. П. Прошина]; отв. ред. Г. Л. Грановский, Н. П. Майлис; Министерство юстиции СССР; ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1987. – 135 с.

Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 5: А – В / ред. П. Й. Горещкий, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н.І.Швидка]. – 1970. – 799 с.

Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учеб. / [В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М.В.Салтевский и др.]; под ред. В. К. Лисиченко. – К.: Вища шк., 1988. – 405 с.

Специализированный курс криминалистики: [учеб. для слушат. вузов МВД СССР] / отв. ред. М. В. Салтевский. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. – 384 с.

Спосіб [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://www.slovnnyk.net/? swrd=СПОСІБ>

Старович З. Судебная сексология / Старович З.; [пер. с польск.]. – М.: Юрид.лит., 1991. – 336 с.

Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: [навч. посіб.] / Старушкевич А. В. – К., 1997. – 44 с.

Старушкевич А. В. Криміналістичний аналіз слідової картини сексуальних убивств / А. В. Старушкевич // Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – К., 2004. – № 60–62. – С. 92–98.

Старушкевич А. В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств: [навч. посіб.] / Старушкевич А. В. – К.: Правник – НАВСУ, 1997. – 62 с.

Статистична інформація Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – К., 2005. – 414 с.

Степуненкова В. Психологическая экспертиза личности по делам о половых преступлениях / В. Степуненкова, Н. Станишевская // Социалистическая законность. – 1976. – № 11. – С. 66–68.

Стеценко С. Г. Медичне право України: підруч. / Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я.; за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. С. Г. Стеценка. – К.: Правова єдність, 2008. – 507 с.

Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / Строгович М. С. – М.: Наука, 1968–1970. – Т. 2: Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву. – 1970. – 616 с.

Судебная медицина: учеб. / [В. Н. Крюков, Л. М. Бедрин, В.В.Томилин и др.]; под ред. В. Н. Крюкова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Медицина, 1990. – 448 с.

Судебно-медицинская диагностика скоропостижной смерти от ишемической болезни сердца: [учеб.-метод. пособ.] / Л. М. Бедрин, А.П.Загрядская, В. С. Кедров, Т. М.Уткина. – Горький: ЯМИ, 1975. – 160 с.

Судова медицина: підруч. / [В. В. Білкун, Л. Л. Голубович, П.Л.Голубович, А. С. Лісовий, К. А. Лісовий, А. І. Марчук]; ред. А.С.Лісовий. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 479 с.

Танасевич В. Г. О криминалистической характеристике преступлений / В. Г. Танасевич, В. А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – Вып. 25. – С. 94–104.

Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Тертишник Володимир Митрофанович. – Дніпропетровськ, 2010. – 473 с.

Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: [підруч.] / Тертишник В. М. – [4-те вид., доп. і переробл.]. – К.: АСК., 2003. – 1120 с.

Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: [моногр.] / Тіщенко В. В.; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса: Фенікс, 2007. – 260 с.

Торбин Ю. Г. Освидетельствование в Российском уголовном процессе: уголовно-процессуальный и криминалистический аспекты: [практ. пособ.] / Торбин Ю. Г.; НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. – М.: Экзамен, 2005. – 192 с.

Торбин Ю. К. Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы освидетельствования [Электронный ресурс] / Ю. К. Торбин // Черные дыры в Российском Законодательстве. – 2003. – № 2. – Режим доступа:

<http://www.k-press.ru/bh/2003/2/torbin2/torbin2.asp>

Торбин Ю. Г. Криминалистическое исследование тела и одежды подозреваемого в совершении преступления / Торбин Ю. Г. – М., 1971. – 139 с.

Торбин Ю. Г. Освидетельствование в свете нового УПК РФ / Ю. Г. Торбин // Государство и право. – 2003. – № 8. – С. 54–62.

Торбин Ю. Г. Тактика проведения освидетельствования: [метод. рек.] / Торбин Ю. Г. – М., 2001. – 28 с.

Уваров В. Н. Проверка показаний на месте / Уваров В. Н. – М.: ВЮЗИ, 1982. – 81 с.

Уголовный процесс: [учеб.] / под ред. И. Л. Петрухина. – М.: Проспект, 2001. – 520 с.

Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Удалова Лариса Давидовна. – К., 1992. – 189 с.

Удалова Л. Д. Теоретичні засади вербальної інформації у кримінальному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Удалова Лариса Давидівна. – К., 2007. – 433 с.

Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: [моногр.] / Удалова Л. Д. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 324 с.

Уманський Д. О. Судово-медична ідентифікація особи за допомогою дослідження геномної ДНК у цитологічних препаратах, приготовлених з мікрослідів крові / Д. О. Уманський // Український медичний альманах. – 2012. – Т. 15. – № 4. – С. 101–104.

Федотов И. С. Расследование насильственных преступлений, совершаемых в отношении малолетних: правовые, теоретические и организационные основы: [моногр.] / Федотов И. С. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 408 с.

Фелинская Н. И. Компетенция комплексных судебно-психиатрических и судебно-психологических экспертиз / Н. И. Зелинская, Т. П. Печерникова // Социалистическая законность. – 1973. – № 12. – С. 44

Филиппов А. Г. К вопросу об особенностях расследования отдельных видов и групп / А. Г. Филиппов // Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений. – Свердловск, 1980. – С. 23.

Фомина А. С. Расследование убийств, совершаемых по сексуальным мотивам. Глава IV / А. С. Фомина // Расследование преступлений против личности: [учеб. пособ.] / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж, 1998. – С. 68–85.

Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини: [моногр.] / Фріс П. Л. – Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2009. – 168 с.

Хавронюк М. І. Довідник Особливої частини Кримінального кодексу України / Хавронюк М. І. – К.: Істина, 2004. – 504 с.

Хижняк Є. С. Деякі форми взаємодії оперативних апаратів з іншими підрозділами правоохоронних органів при розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх / Є. С. Хижняк // Роль та місце ОВС у розбудові правової демократичної держави: матеріали 4 міжнар. наук.-практ. конф., (24 лют. 2012 р., м.Одеса). – Одеса, 2012. – С. 258–259.

Хижняк Є. С. Особливості розслідування статевих злочинів щодо малолітніх: 12.00.09: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Хижняк Євген Сергійович. – Одеса, 2013. – 219 с.

Хижняк Є. С. Формування типової програми по встановленню обставин статевих злочинів щодо неповнолітніх / Є. С. Хижняк // ІІВсеукр. наук. читання з кримінальної юстиції пам'яті проф. В.П.Колмакова (18–19 берез. 2011 р., м. Одеса). – Одеса, 2011. – С. 457–460.

Хижняк Є. С. Характеристика потерпілої малолітньої особи, щодо якої вчинено статеві злочини / Є.С. Хижняк // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / Нац. ун-т.»Одес. юрид. акад.», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса, 2012. – Вип. 44. – С. 352–362.

Хоменко Ф. В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події / Ф. В. Хоменко // Радянське право. – 1968. – № 11. – С. 30–34.

Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Центров Е. Е. – М.: Моск. ун-т, 1988. – 160 с.

Цирульникова Р. И. Допрос несовершеннолетних свидетелей и обвиняемых / Цирульникова Р. И. – М.: [Б. и.], 1958. – 467 с.

Чахов Г. Н. Личность современного насильственного преступника как объект криминологического изучения: автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12. 00. 08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право”/ Г. Н. Чахов. – Ростов н/Д., 2004. – 28 с.

Чаплинська Ю. А. Наукові засади організаційно-тактичного забезпечення слідчого експерименту / Ю. А. Чаплинська // Право і суспільство. – 2014. – № 6.1. – С. 237–242.

Чаплинский К. О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Чаплинский Костянтин Олександрович. – Дніпропетровськ, 2011. – 570 с.

Чаплинский К. Ю. Організаційні і тактичні особливості судово-медичного освідування / К. Ю. Чаплинский // Вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя, 2011. – № 1. – С. 248–252.

Чернецкий О. К. Подготовка к проведению следственного эксперимента / О. К. Чернецкий // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – Симф., 2011. – Т. 24 (63), № 1. – С. 345–350.

Чернявський С. С. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події / С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 2 (136). – С. 85–93

Чорноус Ю. М. Деякі проблемні питання повторного пред'явлення для впізнання / Ю. М. Чорноус // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. – К., 2006. – № 1(5). – С. 35–41.

Чорноус Ю. М. Забезпечення європейських стандартів прав і свобод людини у кримінальному судочинстві України / Ю. М. Чорноус // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – К., 2008. – № 5. – С. 72–79.

Чорноус Ю. М. Місце та значення слідчих дій у процесі доказування у кримінальній справі / Ю. М. Чорноус // Підприємництво, господарство, право. – 2004. – №4. – С. 117–122.

Чорноус Ю. М. Морально-етична характеристика слідчих дій / Ю.М.Чорноус // Право України. – 2005. – № 2. – С. 55–59.

Чорноус Ю. М. Організаційно-тактична характеристика слідчих дій / Ю. М. Чорноус // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К., 2004. – № 5. – С. 210–219.

Чорноус Ю. М. Пояснення громадян та протокол допиту: проблеми співвідношення / Ю. М. Чорноус // Право України. – 2005. – № 12 – С. 57–62.

Чорноус Ю. М. Проблемні питання класифікації слідчих дій / Ю.М.Чорноус // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. – К., 2006. – №2(6). – С. 45–50.

Чорноус Ю. М. Проведення слідчих дій за дорученням слідчого: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти / Ю. М. Чорноус // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – К., 2006. – № 1. – С. 219–226.

Чорноус Ю. М. Проведення допиту за участю захисника / Ю.М.Чорноус // Право України. – 2006. – № 9. – С. 81–86.

Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Чорноус Юлія Миколаївна. – К., 2005. – 245 с.

Чорноус Ю. М. Тактико-криміналістичні засоби розслідування злочинів / Ю. М. Чорноус // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2006. – № 3 (29). – С. 299–306.

Чорноус Ю. М. Шляхи удосконалення одержання зразків для експертного дослідження / Ю. М. Чорноус // Вісник прокуратури. – 2006. – №7. – С. 74–82.

Чуприков А. П. Общая и криминальная сексология: [учеб. пособ.] / А. П. Чуприков, Б. М. Цупрык. – К.: МАУП, 2002. – 248 с.

Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология: [учеб. для вузов] / Чуфаровский Ю. В. – М.: МЦУПЛ, 1999. – 464 с.

Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология: вопросы и ответы: [учеб. пособ.] / Чуфаровский Ю. В. – М.: Эксмо, 2007. – 316 с.

Шаликов А. Н. Следственные действия по делам о должностных преступлениях: система, характеристика, тактика / Шаликов А. Н. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 376 с.

Шарапов Р. Вопросы квалификации преступных угроз / Р.Шарапов // Уголовное право. – 2006. – № 1. – С. 58–62.

Шейфер С. А. Следственные действия: система и процессуальная форма / Шейфер С. А. – М.: Юрид. лит., 1981. – 128 с.

Шепитько В. Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика: дисс. ... канд. юрид. наук / Шепитько Валерий Юрьевич. – Х., 1990. – 238 с.

Шепитько В. Ю. Криминалистика: [курс лекций] / Шепитько В. Ю. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Х.: Одиссей 2005. – 368 с.

Шепитько В. Ю. Криминалистика: [курс лекций] / Шепитько В. Ю. – Х.: Одиссей, 2003. – 254 с.

Шепітько В. Ю. Загальні положення криміналістичної методики. Розділ 17 / В. Ю. Шепітько, // Настільна книга слідчого – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – К., 2007. – С. 179–187.

Шепітько В. Ю. Криміналістика: [підруч.] / Шепітько В. Ю. – К.: Ін Юре, 2010. – 496 с.;

Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): [моногр.] / Шепітько В. Ю. – Х.: Харків юридичний, 2007. – 432 с.

Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів / В. Ю. Шепітько // Проблеми законності: [респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій]. – Х., 2008. – Вип. 93. – С. 168–174.

Шепітько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике: дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 /ШепитькоВалерийЮрьевич. – Х., 1996. – 418 с.

Шляхов А. Р. Планирование предварительного следствия / ШляховА.Р. – М.: Юрид. лит. 1957. – 256 с.

Шмонин А. В. Методика расследования преступлений: [учеб. пособ.] / Шмонин А. В. – М.: Юстицинформ, 2006. – 464 с.

Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: [моногр.] / Шмонин А. В. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 416 с.

Шувалова Т. Г. Насильственные преступления сексуального характера, совершаемые в отношении малолетних и несовершеннолетних: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шувалова Талия Габделгазизовна. – М., 2011. – 220 с.

Щерба С. Рецензия на монографию Сердюка Л. В. «Насилие: уголовно-правовое и криминологическое исследование» / С.Щерба // Уголовное право. – 2003. – № 2. – С. 142.

Эйсман А. А. О содержании понятия “криминалистическая характеристика преступления” / А. А. Эйсман // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М., 1985. – С. 97–101.

Юдина О. В. Юридическая психология: [учеб. пособ.] / ЮдинаО.В. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 256 с.

Юридическая психология с основами общей и социальной психологии: [учеб. для вузов] / И. Б. Лебедев, И. Д. Мариновская, В.Ф.Родин, В. Л. Цветков; под ред. В. Я. Кикотя, В.Ю.Рыбникова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2006. – 462 с.

Яблоков Н. П. Информационное отражение преступлений, криминалистическая характеристика, ситуационные

особенности преступной деятельности и ее расследования / Н. П. Яблоков // Криминалистика: [учеб.] / отв. ред. Н. П. Яблоков. – [3-е изд.]. – М., 2005. – С. 61.

Яблоков Н. П. Криминалистика: [учеб. для вузов и юри. ф-тов] / Яблоков Н. П. – М.: ЛексЭст, 2003. – 376 с.

Яблоков Н. П. Криминалистика: [учеб.] / Яблоков Н. П. – М.: НОРМА; НОРМА-ИНФРА - М, 2000. – 384 с.

Яблоков Н. П. Обстановка совершения преступления как элемент его криминалистической характеристики / Н. П. Яблоков // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 34–39.

Яблоков Н. П. Общие положения методики расследования и научно-технический прогресс / Н. П. Яблоков // Методика расследования преступлений: материалы науч.-практ. конф., (Одесса, ноябрь 1976 г.). – М., 1976. – С. 17–38.

Як опитувати дитину: порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / [опрацюв. Порадника: Аліція Будзинська]. – Варшава: Фундація «Нічийні діти», 2007. – 64 с.

Яковлев А. М. Теория криминологии и социальная практика / Яковлев А. М. – М.: Наука, 1985. – 247 с.

Яковлев Я. Проблемы судебно-психологической экспертизы / Я.Яковлев // Соц. законность. – 1973. – № 3. – С. 10.

Янченко І.М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій: дис....канд. юрид. наук: 12.00.09 / Янченко Інна Миколаївна. – Х., 2010. – 238с.

Яремчук В. О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій: [моногр.] / Яремчук В.О.; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х.: Апостіль, 2015. – 227с.

African Commission on Human and Peoples' Rights (2003). Curtis Francis Doeblbler v. Sudan. African Commission on Human and Peoples' Rights, Communication No. 236/2000.

American Psychiatric Association «Diagnostic and statistical manual of mental disorders, Fourth Edition, Text Revision: DSM-IV-TR».– Washington, DC: American Psychiatric Publishing, Inc., 2000.

Bonet G. Perwersjeseksualne / Bonet G. – Gdansk: Gdanskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2006.

Committee on the Rights of the Child (2000). General Discussion Day on the State of Violence against Children. Report on the 25th session, September/October 2000, CRC/C/100.

Committee on the Rights of the Child (2001). General Discussion Day on Violence within the Family and in Schools. Report on the 28th session, September/October 2001, CRC/C/111.

Committee on the Rights of the Child (2006). General Comment No. 8. The Right of the Child to Protection from Corporal Punishment and Other Cruel or Degrading Forms of Punishment, (articles 19, 28(2) and 37, inter alia), CRC/C/GC/8.

European Committee of Social Rights (2001). Conclusions XV-2, Volume 1. General Introduction: General observations regarding Articles 7 para 10 and 17.

Freund K. Does sexual abuse in childhood cause pedophilia: an exploratory study / K. Freund, R. Watson, R. Dickey // Arch. Sex. Behav. – 1990. – Dec. – Vol. 19, #6. – P. 557–568.

Freund K. The female child as a surrogate object / K. Freund // Arch. Sex. Behav. – 1972. – No. 2. – P. 119.

Gabbard G. Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice / Gabbard G. – Fourth edition. American Psychiatric Publishing, Inc., Arlington, 2005.

Green R. Is pedophilia a mental disorder? / R. Green // Arch. Sex. Behav. – 2002. – Dec. – Vol. 31, #6. – P. 467–471; discussion – P. 479–510.

Greenberg D. M. A comparison of sexual victimization in the childhood of pedophiles and hebephiles / D. M. Greenberg, J. M. Bradford S. Curry // J. Forensic Sci. – 1993. – Mar. – Vol. 38, N 2. – P. 432–436.

Harrison P. Paedophilia and hyperprolactinaemia / P. Harrison, P. Strangewey, J. McCann, J. Catalan // Br. J. Psychiatry. – 1989.- Dec. – Vol. 155 – P. 847–848.

Heitzman J. Children sexual abuse in Poland – study of 257 sexual offenders against minors / J. Heitzman, M. Lew-Starowicz, M. Pacholski, Z. Lew-Starowicz // Psychiatr. – Pol. 2014. – № 48(1). – P. 105–120.

Inter-American Court of Human Rights (2002). Advisory Opinion OC-17/2002, Legal Status and Human Rights of the Child. 28 August 2002, paras 87 and 91.

Leiblum S. R. Terapiazaburzen seksualnych / S. R. Leiblum, R.C. Rosen. – Gdansk: Gdanskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005.

Lew-Starowicz Z. Seksuologiasadowa / Lew-Starowicz Z. – Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2000.

Murray J. B. Psychological profile of pedophiles and child molesters / J.B. Murray // Psychol. – 2000. – Vol. 134, N 2. – P. 211–224.

Radeski W. Przestępcy preeciwojbyczajnosci w praktycesadowej / W. Radeski // Studia Kriminol. Kryminalist. Peniten. – 1977. – Vol. VI.

Raymond C. N. Psychiatric Comorbidity BN Pedophilic Sex Offenders / C.N. Raymond, E. Coleman, F. Ohlerking, A. G. Christenson, M. Miner // American Journal of Psychiatry. – 1999. – N 156. – P. 786–788.

Ryan C. W. A profile of Pedophilia: definition, characteristics of offenders, recidivism, treatment outcomes, and forensic issues / Ryan C. W., Hall M. D., Hall R. C. W. – Mayo Clin Proc, 2007. – N 82(4). – P. 457–471.

Salter A. Drapiecy. Pedofile, gwaścicie, inniprzestępcy seksualni: kim są, jak działają i jak możemy chronić siebie i naszych dzieci / Salter A. – Poznań: Media Rodzina, 2005.

Snyder H. N. Sexual Assault of Young Children as Reported to Law Enforcement: victim, incident and offender characteristics.

A NIRB Statistical Report (2000). National Centre for Juvenile Justice, NCJ 182990. US Department of Justice; 2000.

Suchy J. Facial and prosodic affect recognition among pedophilic and non pedophilic criminal child molesters / J. Suchy, W. J. Whittaker, D. S. Strassberg, A. Eastvold // Sex. Abuse. – 2009. – N 21(1). – P. 93–110.

UNICEF (2001). Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, Revised edition. Geneva, UNICEF.

UNICEF (2005). UN Human Rights Standards and Mechanisms to Combat Violence against Children: A Contribution to the UN Secretary-General's Study on Violence against Children. Florence, UNICEF Innocenti Research Centre.

Walter M. Pedophilia is linked to reduced activation in hypothalamus and lateral prefrontal cortex during visual erotic stimulation. Biol / M. Walter, J. Witzel, C. Wiebking, U. Gubka, M. Rotte, K. Schiltz i wsp. // Psychiatry. – 2007. – N 62(6). – P. 698–701.

Weinberg S. Incest, Behaviour, Celadel / Weinberg S. – New York, 1955.

ДОДАТОК А

ТАБЛИЦЯ

**узагальнених підсумків проведеного анкетування
слідчих органів досудового розслідування України
(Національної поліції України та прокуратури), що про-
водилось в межах дослідження розслідування насиль-
ницького задоволення статевої пристрасті неприродним
способом, вчиненого стосовно малолітньої особи**

*Анкетування проведено серед слідчих Національної поліції
України та слідчих прокуратури,
які представляють всі регіони України*

№	Запитання анкети	Відповіді слідчих органів внутрішніх справ %	Відповіді слідчих прокуратури %
1	Ваша посада		
	слідчий; ст. слідчий;	83,3%	82,2%
	начальник (заступник начальника) слідчого управління (відділу, відділення);	16,7%	17,8%
	інший варіант.	-	-

2	Стаж роботи:		
	до 5 років	16,6%	26,6%
	від 5 до 10 років	65%	40%
	більше 10 років	18,4%	33,4%
3	Чи маєте Ви досвід розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи?		
	так	97,5%	95,5%
	ні	2,5%	4,5%
4	При побудові слідчих версій початково відштовхується від:		
	особи злочинця	42,5%	40,1%
	способу вчинення злочину	35,8%	33,3%
	обстановки вчинення злочину та слідової картини	16,6%	13,3%
	особи потерпілого	5,1%	13,3%
5	Ситуація проведення допиту підозрюваного при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи:		
	конфліктна	79,2%	82,2%
	безконфліктна	20,8%	17,8%

6	Які зустрічалися форми протидії під час допиту при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи:		
	неправдиві свідчення	56,6%	64,4%
	замовчування	37,5%	22,4%
	перешкоджання вчиненню слідчих дій	4,3%	8,8%
	фальсифікація за знищення доказів	1,6%	4,4%
7	Чи проводилась заміна законного представника малолітнього потерпілого під час проведення допиту?		
	так	0%	0%
	ні	100%	100%
8	Ситуація проведення допиту потерпілого при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи:		
	конфліктна	12,5%	6,6%
	безконфліктна	87,5%	93,3%

9	Чи враховувалась думка малолітньої особи стосовно дорослої особи, яка має бути присутньою разом з нею під час проведення допиту?		
	так	0%	0%
	ні	100%	100%
10	Ситуація проведення пред'явлення до впізнання при розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи:		
	конфліктна	78,4%	77,7%
	безконфліктна	21,6%	22,3%
11	На Вашу думку, чи необхідно у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, пред'явлення до впізнання особи за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого проводити поза візуального контакту		
	так	84,1%	88,8%
	ні	15,9%	11,2%

12	Чи знайшла, внаслідок проведення досудового розслідування, своє підтвердження подія злочину:		
	подія злочину була доведена, злочин мав місце	80,9%	77,8%
	подія злочину не була доведена, злочину не було	19,1%	22,2%
13	У яких формах, на Вашу думку, має відбуватися взаємодія між слідчим та оперативно-розшуковими органами?		
	у спільному проведенні нарад щодо кримінальних проваджень	46,6%	46,6%
	в обміні інформацією	65%	57,7%
	у виконанні доручень слідчого оперативними працівниками	55,8%	71%
	у здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій	35,8%	73%
	у створенні і функціонуванні слідчо-оперативних груп	38,3%	33,3%
	у спільному проведенні тактичних операцій	42,5%	40%
	у спільному плануванні розслідування злочинів	27,5%	24,4%

14	На Вашу думку, чи є даний злочин латентним?		
	так	84%	88,8%
	ні	16%	11,2%
15	На Вашу думку, чи ефективно проводиться розслідування зазначеної категорії справ		
	ефективно	44,1%	51,1%
	неефективно	55,9%	48,9%
16	Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи яку методику розслідування Вами було застосовано?		
	загальну методику	55,8%	55,5%
	методику розслідування статевих злочинів	18,3%	22,2%
	методику розслідування злочинів за участю малолітніх осіб	20,8%	15,5%
	іншу	5,1%	6,8%

17	Яка, на вашу думку, причина низької ефективності розслідування вказаного злочину:		
	відсутність методичного забезпечення по розслідуванню зазначеної категорії справ	62,5%	55,5%
	відсутність достатнього досвіду у розслідуванні зазначеної категорії справ	33,3%	33,3%
	суб'єктивні фактори	4,1%	11,1%
18	Чи необхідно, на Вашу думку, розроблення окремої методики розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи		
	так	95,8%	88,8%
	ні	4,2%	11,2%

ДОДАТОК Б
ТАБЛИЦЯ

***Окремі результати узагальнення вивчених кримінальних
проваджень щодо насильницького
задоволення статевої пристрасті неприродним
способом, вчиненого стосовно малолітньої особи***

1. За віком особа злочинця, яка вчинив насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом стосовно малолітньої особи:

1.1. неповнолітні - 34,6%

- серед них злочин був вчинений стосовно особи у віці:
 - до 7 років-6,3%
 - від 7 до 10 років-20,8%
 - від 10 до 14 років-72,9%
- серед них злочин був вчинений:
 - за місцем проживання особи злочинця-14,5%
 - у мікрорайоні проживання особи злочинця-25%
 - у іншому районі - 60,5%
- серед них способом подолання опору потерпілої особи було вчинено за допомогою:
 - фізичного насильства-62,5%
 - погрози застосування фізичного насильства-31,25%
 - використання безпорадного стану потерпілої особи-6,25%
- за матеріальними слідами:
 - сліди-відображення-97%
 - сліди речовини-50%-

1.2. повнолітні-65,4%

Серед повнолітніх осіб:

у віці від 18 до 40 років - 8,4%

- серед них злочин був вчинений стосовно особи у віці:
 - до 7 років-10%
 - від 7 до 10 років-60%
 - від 10 до 14 років-30%

-
- серед них злочин був вчинений:
 - за місцем свого проживання-45%
 - у мікрорайоні свого проживання-45%
 - у іншому районі від району проживання-10%
 - серед них способом подолання опору потерпілої особи було вчинено за допомогою:
 - фізичного насильства-45%
 - погрози застосування фізичного насильства-45%
 - використання безпорадного стану потерпілої особи-10%

— ***у віці від 40-60 років-56,1%***

- серед них злочин був вчинений стосовно особи у віці:
 - до 7 років-22%
 - від 7 до 10 років-63,3%
 - від 10 до 14 років-14,7%-
- серед них злочин був вчинений:
 - за місцем свого проживання-13,2%
 - у мікрорайоні свого проживання-75%
 - у іншому районі від району свого проживання - 11,8%
- серед них способом подолання опору потерпілої особи було вчинено за допомогою:
 - фізичного насильства-30,8%
 - погрози застосування фізичного насильства-55,8%
 - використання безпорадного стану потерпілої особи-13,4%-

— ***у віці більше 60 років-35,5%***

- серед них злочин був вчинений стосовно особи у віці:
 - до 7 років-72%
 - від 7 до 10 років-16,2%
 - від 10 до 14 років-11,8%
- серед них злочин був вчинений:
 - за місцем свого проживання-76,7%
 - у мікрорайоні свого проживання-16,4%
 - у іншому районі від району свого проживання-6,9%-
- серед них способом подолання опору потерпілої особи було вчинено за допомогою:
 - фізичного насильства-13,6%

- погрози застосування фізичного насильства-34,8%
- використання безпорадного стану потерпілої особи-51,6%-
- 2. В залежності від кількісного складу злочинців:**
 - злочин вчинено однією особою-97%
 - злочин вчинено групою осіб-3%
- 3. В залежності від статі особи злочинця**
 - жіноча-0%
 - чоловіча-100%
- 4. В залежності від наявності у злочинця психічних розладів та хвороб**
 - злочинець є психічно здоровою особою без наявності психічних розладів-23%
 - злочинець є психічно здоровою особою, але має психічні розлади-64,4%
 - серед них розлад сексуальної переваги у вигляді педофілії-65,3%
 - інші розлади-34,7%
 - злочинець є психічно хворою особою-12,6%
- 5. За ступенем вживання алкоголю**
 - не вживають-12,6%
 - вживають у помірній кількості-13,2%
 - зловживають алкоголем-61%
 - є алкоголіками-13,2%
- 6. За наявністю стану алкогольного сп'яніння під час вчинення злочину**
 - злочинець перебував у стані алкогольного сп'яніння-70%
 - злочинець не перебував у стані алкогольного сп'яніння-30%
- 7. За кількістю вчинюваних особою злочинів стосовно статевої свободи та статевої недоторканості:**
 - злочин вчинено вперше-43,8%
 - особа раніше судима за аналогічною статтею-56,2%
- 8. За місцем роботи та проведення дозвілля особи, яка вчинила злочин:**
 - пов'язано з безпосереднім контактом з дітьми-78,6%
 - не пов'язана з безпосереднім контактом з дітьми-21,4%

9. За працевлаштуванням особи злочинця:

- працюючий-44,6%
- безробітний-55,4%

10. За наявністю освіти:

- не мають освіти-17,3%
- мають середню освіту-49,5%
- мають вищу освіту-33,2%

11. За статтю потерпілої особи:

- жіноча стаття-55,9%
- чоловіча стаття-44,1%

12. За віком потерпілої особи:

- до 7 років-21,4%
- від 7 до 10 років-30,7%
- від 10 до 14 років-47,9%

13. За веденням статевого життя до вчинення стосовно потерпілої особи злочину:

- жили статевим життям-2,4%
- не жили статевим життям-97,6%

14. За ступенем статевого дозрівання потерпілої особи:

- період до статевого дозрівання (допубертатний період)-71%
- період статевого дозрівання (пубертатний період)-29%

15. За наявністю психічного захворювання у потерпілої особи:

- потерпіла особа є психічно здоровою особою-48%
- потерпіла особа є психічно нездоровою особою-52%

16. За ступенем усвідомлення вчинюваних стосовно потерпілого дій:

- потерпіла особа усвідомлювала значення вчинюваних щодо неї дій-45%
- потерпіла особа не усвідомлювала значення вчинюваних стосовно неї дій-55%

17. За характеристикою сім'ї, в якій зростає потерпіла особа

- сім'я є благополучною-28%
- сім'я є неблагополучною-72%

18. За характеристикою потерпілої особи

- характеризується позитивно-19,8%
- характеризується нейтрально-25,6%
- характеризується негативно-54,6%

19. За здійсненням опору вчиненню злочину:

- потерпіла здійснювала опір-75,2%
- потерпіла не опиралася-24,8%

20. За ступенем знайомства потерпілої особи та злочинця:

- знайомі-52%
- потерпілий познайомився зі злочинцем незадовго до злочину-18,3%
- особи не знайомі, однак потерпілий запам'ятав зовнішність і зможе впізнати злочинця-16,5%
- не знайомі-13,2%

21. За ступенем знайомства потерпілої особи та особи злочинця у випадку вчинення злочину групою осіб

- потерпіла особа знає всіх учасників -30,5%
- потерпіла особа знає одного чи кількох учасників, а інших - ні-52%
- потерпіла особа не знає жодного з учасників -17,5%

22. З числа знайомих осіб злочин був вчинений:

- батьком (вітчимом)-25,6%
- матір'ю (мачухою)-0%
- братом-7,43%
- сестрою-0%
- бабусею-0%
- дідусем-9,17%
- дядьком-10,7%
- тіткою-0%
- іншою особою-47,1%

23. За кількістю елементів способу вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи

- одноеlementний (тільки дії, пов'язані з безпосереднім вчиненням злочину)-8,2%

- складний (двоелементний) (включає в себе крім безпосереднього вчинення злочину і дії по підготовці або приховуванню злочину)-37%

- повний (трьохелементний) (включає підготовку, безпосереднє вчинення та приховування злочину)-54,8%

24. Використання фізичного насильства було застосовано до дітей віком:

- до 7 років-29%

- від 7 до 10 років-35,5%

- від 10 до 14 років-35,5%

25. Використання погрози застосування фізичного насильства було застосовано до дітей віком:

- до 7 років-30,5%

- від 7 до 10 років-42,3%

- від 10 до 14 років-27,2%

26. Використання безпорадного стану було застосовано до дітей віком:

- до 7 років-68,5%

- від 7 до 10 років-14,8%

- від 10 до 14 років-16,7%

27. За ступенем тяжкості тілесних ушкоджень, отриманих потерпілою особою внаслідок вчинення стосовно неї злочину

- легкі тілесні ушкодження-83,4%

- тілесні ушкодження середньої тяжкості-16,6%

- тяжкі тілесні ушкодження-0%

- особливо тяжкі тілесні ушкодження-0%

28. За способом подолання опору потерпілої особи

— **за допомогою фізичного насильства-60,5%**

• серед них, за періодом доби:

- вдень-68,5%

- вночі-31,5%-

• серед них, за місцем вчинення злочину:

- на відкритій місцевості-31,5%

- у приміщенні-68,5%-

• серед них, за залишеними матеріальними слідами:-

-
- сліди-відображення-100%
 - сліди-речовини-58,9%-

— **за допомогою погрози застосування фізичного насильства-30,5%**

- серед них, за періодом доби:
 - вдень-67,5%
 - вночі-32,5%-
- серед них, за місцем вчинення злочину:
 - на відкритій місцевості-24,3%
 - у приміщенні-75,7%
- серед них, за залишеними матеріальними слідами:
 - сліди-відображення-64,8%
 - сліди-речовини-78,3%

— **з використанням безпорадного стану-9%**

- серед них, за періодом доби:
 - вдень-63,6%
 - вночі-36,4%-
- серед них, за місцем вчинення злочину:
 - на відкритій місцевості-9%
 - у приміщенні-91%-
- серед них, за залишеними матеріальними слідами:
 - сліди-відображення-45,4%
 - сліди-речовини-54,6%

29. З метою подолання опору потерпілої особи злочинцем було використано:

- руки та власне тіло-80%
- допоміжні засоби (мотузки, ремені тощо)-20%

30. Злочин було вчинено у спосіб:

- орогенітального контакту-47,1%
- аногенітального контакту-25,6%
- кунілінгуса-4,1%
- анілінгуса-2,4%
- сурогатних форм статевих зносин, які були вчинені:
 - за допомогою частин тіла (пальці, руки)-4,9%

- за допомогою допоміжних предметів (пляшки, палиці тощо)-0,8%

- вестибулярний коїтус-2,4%

- міжстегновий коїтус-5,7%

- фроттаж--7%

31. За характеристикою вчиненого злочину:

- гомосексуальний контакт-37,1%

- гетеросексуальний контакт-48,7%

- бісексуальний контакт-14,2%

32. За способом приховання злочину:

- із застосуванням засобів маскування-12,4%

- без застосування засобів маскування-87,6%

33. За діями, направленими на приховання злочину:

- дії, направлені на приховання факту злочину-70%

- дії, направлені на знищення матеріальних слідів злочину-81,8%

- дії, направлені на спотворення ідеальних слідів злочину-87,6%

34. За кількістю епізодів:

- злочин вчинено одноразово-49,5%

- злочин вчинено неодноразово-50,5%

35. За місцем вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи:

- в межах населеного пункту-60,3%

- поза межами населеного пункту-39,6%

36. Серед злочинів, які були вчинені в межах населеного пункту місце вчинення злочину було:

— ***у приміщенні-72,8%***

• серед них за періодом доби:

- вдень-60,3%

- вночі-39,7%-

• за залишеними матеріальними слідами:

- сліди-відображення-82,9%

- сліди-речовини-64,7%-

— **на відкритій місцевості-27,2%**

- серед них за періодом доби:
 - вдень-90%
 - вночі-10%
- серед них за залишеними матеріальними слідами:
 - сліди-відображення-84,8%
 - сліди-речовини-90%

37. За ознаками приміщення, в якому було вчинено злочин:

— **у житловому приміщенні:-68,5%**

- за місцем проживання злочинця -31%
 - особою до 18 років-11,5%
 - 18 - 40 років-11,5%
 - 40 - 60 років-42,3%
 - більше 60 років-34,7%
- за місцем проживання злочинця щодо особи:
 - до 7 років-17,3%
 - 7-10 років-27,7%
 - 10-14 років-55%
- в орендованому приміщенні:-3,6%
 - до 18 років-0%
 - 18- 40 років-0%
 - 40 - 60 років-0%
 - більше 60 років-100%
- в орендованому приміщенні щодо особи:
 - до 7 років-0%
 - 7-10 років-0%
 - 10-14 років-100%
- в приміщенні, яке перебуває у власності злочинця особою:-10,8%
 - до 18 років-0%
 - 18 - 40 років-0%
 - 40 - 60 років-11%
 - більше 60 років-89%
- в приміщенні, яке перебуває у власності злочинця щодо особи:
 - до 7 років-0%
 - 7-10 років-50%
 - 10-14 років-50%

-
- за місцем проживання потерпілої особи осо-бою:-30,1%
 - до 18 років-22,3%
 - 18 - 40 років-27,7%
 - 40 – 60 років-27,7%
 - більше 60 років-22,3%
 - за місцем проживання потерпілої особи щодо особи:
 - до 7 років-61%
 - 7-10 років-27,7%
 - 10-14 років-11,3%
 - у випадковому приміщенні особою:-24,5%
 - до 18 років-5%
 - 18 - 40 років-25%
 - 40 - 60 років-55%
 - більше 60 років-15%
 - у випадковому приміщенні щодо особи:
 - до 7 років-6,6%
 - 7-10 років-66%
 - 10-14 років-27,4%--
 - нежитлове приміщення (підвали, горища, дахи, сараї тощо) особою:-31,5%
 - до 18 років-50%
 - 18 - 40 років-10,7%
 - 40 - 60 років-25%-
 - більше 60 років-14,3%
 - нежитлове приміщення (підвали, горища, дахи, сараї тощо) стосовно особи:-
 - до 7 років-32,1%
 - 7-10 років-32,1%
 - 10-14 років-35,8%
- 38. За локацією місця вчинення злочину:**
- за місцем проживання злочинця-21,4%
 - у мікрорайоні проживання злочинця-50,4%
 - у іншому районі від району проживання злочинця-28,2%

39. За періодом доби насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене стосовно малолітньої особи:

- у денний час-68,6%
- серед них, особою
- до 18 років-22,8%
- 18-40 років-6,3%
- 40-60 років-40,9%
- більше 60 років-30%

• стосовно особи:

- до 7 років-24%
- 7-10 років-33,7%
- 10-14 років-42,3%

— **у нічний час-31,4%**

• серед них особою:

- до 18 років-60,5%
- 18-40 років-5,2%
- 40-60 років-26,3%
- більше 60 років-8%-

• серед них стосовно особи:

до 7 років-15,7%

- 7-10 років-23,6%
- 10-14 років-60,7%-

40. За моментом виникнення умислу на вчинення злочину:

- злочин був заздалегідь спланований-56,2%
- умисел на вчинення злочину виник раптово-43,8%

41. За місцем пошуку малолітньої особи, для вчинення з ним насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом

- на вулиці-4,6%
- в розважальних центрах-5,7%
- на позашкільних заняттях-3,3%
- в навчальних та дошкільних закладах-1,6%
- серед родичів, знайомих, сусідів-14,8%
- в мережі інтернет-70%

42. Як швидко було повідомлено про злочин:

- одразу після події злочину-38,8%
- з моменту вчинення злочину до моменту повідомлення про нього пройшло не більше місяця-23,9%
- з моменту вчинення злочину до моменту повідомлення про нього пройшло більше місяця-37,3%

43. За джерелом надходження інформації про вчинення кримінального правопорушення:

- за заявою потерпілої особи або її представника-58,6%
- за даними співробітників оперативно-розшукової служби-34,8%
- злочинця було затримано на місці події-6,6%

44. За визнанням своєї вини:

- особа визнає себе винною у вчиненні злочину-17,3%
- особа не визнає себе винною у вчиненні злочину-82,7%

45. В залежності від того, коли було затримано особу:

- на місці події під час або одразу після вчинення злочину-4,1%
- через деякий час після вчинення злочину-65,2%
- злочинець зник, але відомі його дані-16,5%
- злочинець зник і його дані не відомі-14,2%

46. В залежності від того, чи був злочин закінченим:

- злочин закінчений-76,8%
- злочин не був закінчений через затримання злочинця на місці-6,6%
- злочин не закінчений через вплив інших зовнішніх обставин-16,6%

47. Слідами готування та вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи були:

- сліди людини-100%
- засоби сприяння вчиненню злочину -19,8%
- інтернет- та смс-переписка злочинця з потерпілим-70,2%

-
- фото- та відеоілюстрації вчинення злочину-26,4%
 - інші матеріальні сліди-37%

48. За залишеними матеріальними слідами:

- сліди-відображення-83,4%
- сліди-речовини-72%

49. Сліди-відображення, залишені на місці події мали вияв у:

- слідах рук-78,5%
- слідах ніг-70%
- слідах губ-12,3%
- слідах зубів-10%
- слідах нігтів-20%
- волокон та волокнистих матеріалів-35,5%

50. Сліди-речовини, залишені на місці події мали вияв у:

- сліди крові-65,2%
- сліди сперми-61,9%
- сліди слини-47%
- сліди поту та жиропоту-35,5%
- волосся-34%
- запахові сліди-10,7%

51. Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи проводилися наступні слідчі (розшукові) дії:

- допит-100%
- одночасний допит двох раніше допитаних осіб-5,7%
- огляд-100%
- освідування-83,4%
- обшук-40%
- пред'явлення до впізнання-59,1%
- слідчий експеримент-69,1%
- призначення експертизи-100%

52. Пред'явлення до впізнання було проведено

- контактнo-19,1%
- безконтактнo-80,9%

53. Під час пред'явлення до впізнання впізнавали:

- особу-83,3%
- речі-16,7%

54. Під час пред'явлення до впізнання особу впізнавали за:

- зовнішністю-90%
- ходою-4,1%
- голосом-3,3%
- іншими ознаками-2,3%

55. При розслідуванні насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи видами слідчого експерименту були:

- встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища-45%
- встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах-55,8%
- встановлення можливості вчинення тих або інших дій за визначений час-57,5%
- встановлення послідовності розвитку певної події й механізму злочину чи окремих його елементів-72,5%

56. Під час проведення огляду місця події подія зло-чину:

- мала дійсне відображення-31,6%
- не мала дійсного відображення-53,3%
- не знаходила свого дійсного відображення-10,8%
- відбулося інсценування злочину -4,3%

57. Під час огляду місця події:

- виявлено та вилучено речові докази-73,3%
- не виявлено жодного речового доказу-26,7%

58. Під час проведення допиту малолітнього потерпілого, кого було запрошено на проведення вказаної слідчої (розшукової дії)

- законного представника і педагога-77,5%
- законного представника і психолога-22,5%

59. Допит малолітнього потерпілого було проведено:

- у “зеленій кімнаті”-29,1%
- в кабінеті у слідчого-56,6%
- в іншому місці-14,3%

60. За часом проведення допиту, він був проведений:

- у першій половині дня-62,5%
- в обідній час-16,6%
- у другій половині дня-20,9%

61. Під час розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого стосовно малолітньої особи були призначені і проведені експертизи:

- криміналістичні-83,3%
- біологічні-84,1%
- судово-медичні-100%
- судово-психіатричні експертизи підозрюваного-100%
- судово-психіатричні експертизи потерпілого-100%
- судово-психологічні-69,5%

62. Які види криміналістичних експертиз були використані під час розслідування вказаного злочину:

- почеркознавча-4,1%
- авторознавча-2,5%
- технічна експертиза документів-4,1%
- трасологічна-87,5%
- балістична-0
- холодної зброї-0
- портретна-0
- вибухотехнічна-0
- фототехнічна-0
- відеофонографічна-0
- експертиза відновлення знищених маркіровочних знаків-0
- експертиза об'єктів волокнистої природи-70%
- експертиза лакофарбних матеріалів і покриттів-0

- експертиза нафтопродуктів і паливно-мастильних речовин-0

- експертиза скла-0

- експертиза металів, сплавів і виробів з них (металографічна)-0

- експертиза полімерних матеріалів-0

- експертиза пластмас, резини і виробів з них-0

- експертиза наркотичних та психотропних речовин-0

- експертиза рідин, що містять спирт-0

- експертиза парфумерних і косметичних засобів-0

- експертиза наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі-0

63. Які види біологічних експертиз були використані під час розслідування вказаного злочину:

- крові-56,6%

- сперми-37,5%

- поту і жиропоту-27,5%

- слини-12,5%

- волосся-10,8%

- запаху-6,6%

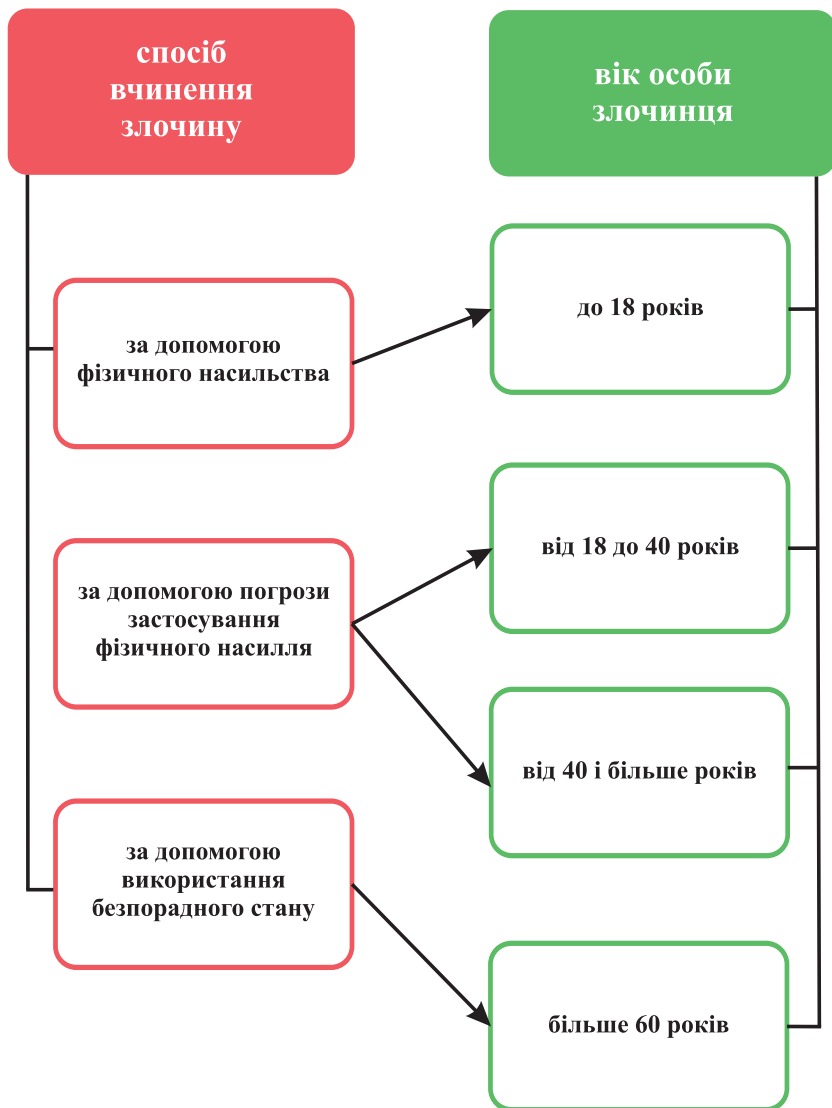
- тканин та кісток-2,5%

ДОДАТОК В

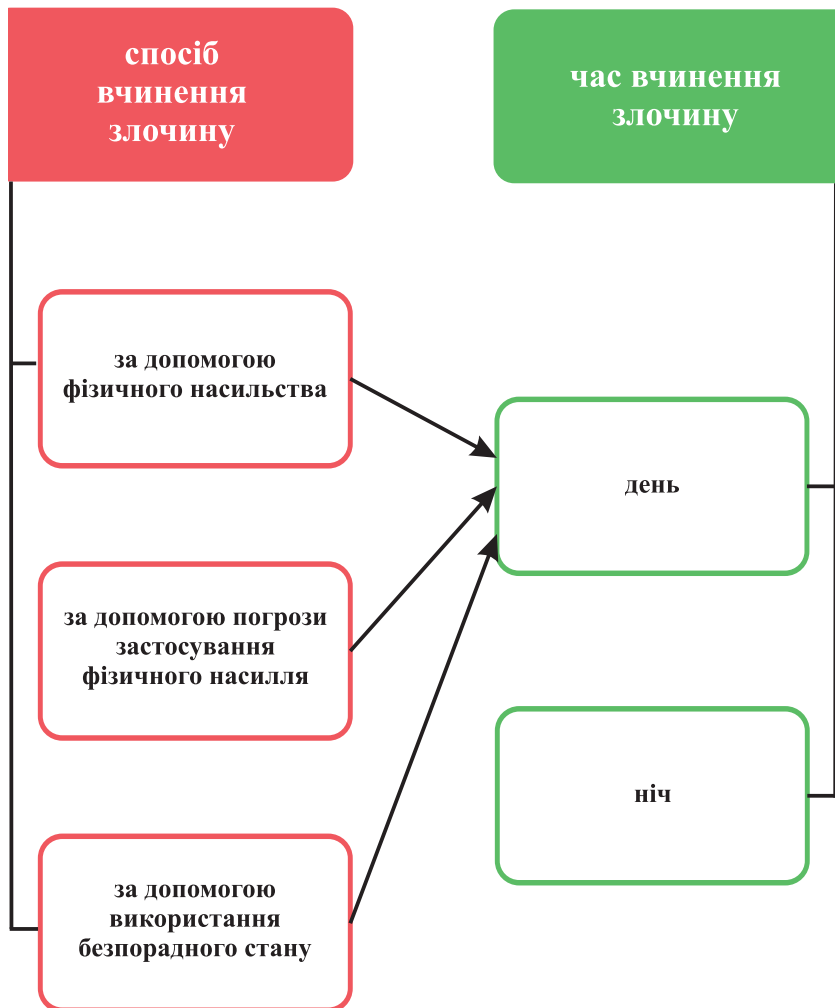
КОРЕЛЯЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ЕЛЕМЕНТАМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ.

ВИЗНАЧЕНІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ, ЩО ҐРУНТУЮТЬСЯ НА СТАТИСТИЧНИХ ТА АНАЛІТИЧНИХ МАТЕРІАЛАХ МВС УКРАЇНИ, ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ, ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЗА 2013-2016 РОКИ; ДАНИХ, ОТРИМАНИХ ПРИ ВИВЧЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ, ЩО ЗДІЙСНЮВАЛИСЯ СЛІДЧИМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЗА Ч. 3 СТ. 153 КК УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 2012-2016 РОКІВ; РЕЗУЛЬТАТАМИ АНКЕТУВАНЬ СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРОКУРАТУРИ, А ТАКОЖ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗАДОВОЛЕННЯ СТАТЕВОЇ ПРИСТРАСТІ НЕПРИРОДНИМ СПОСОБОМ.

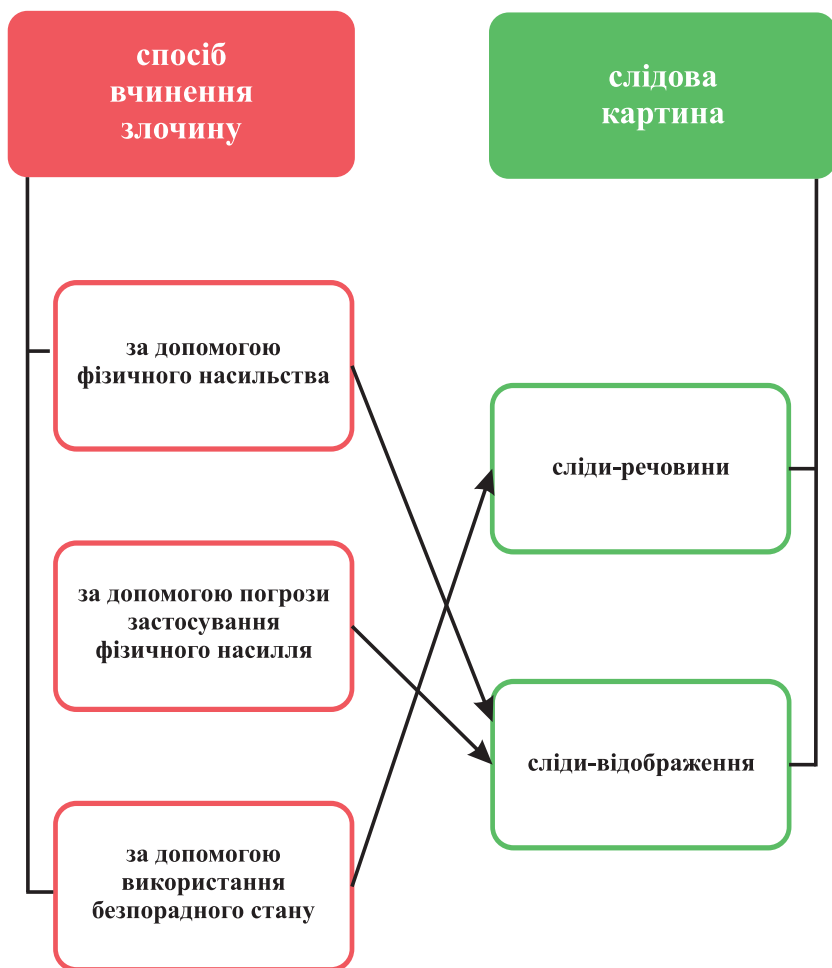
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ – ВІК ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ»

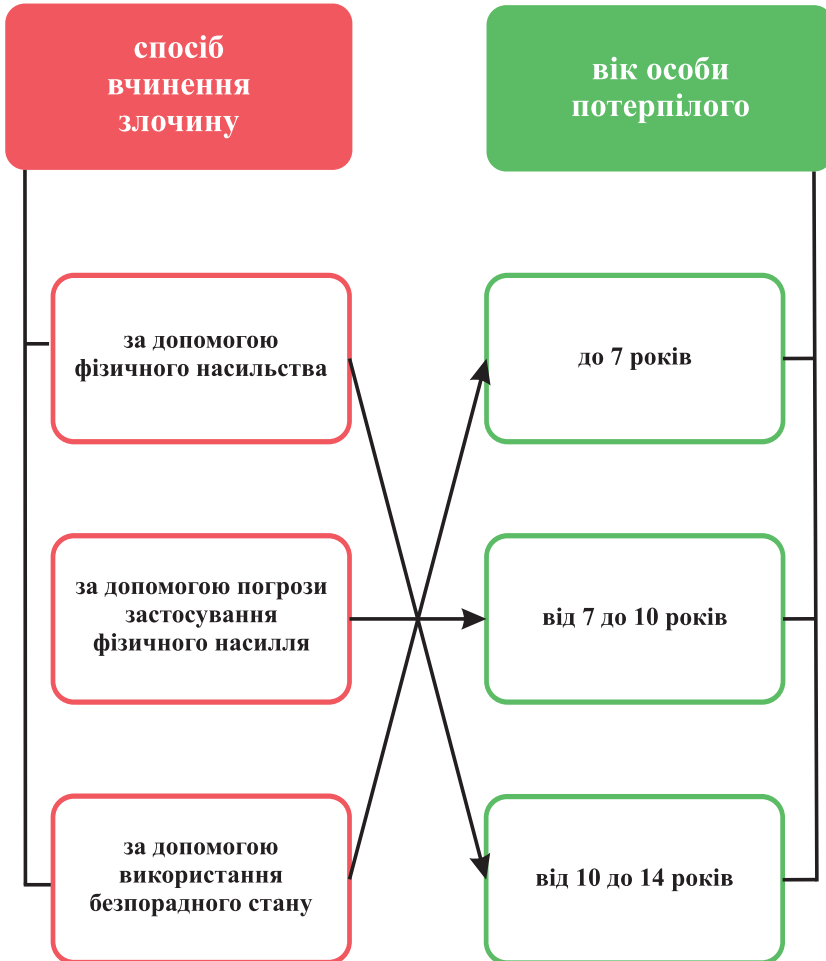
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ – ЧАС ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ»

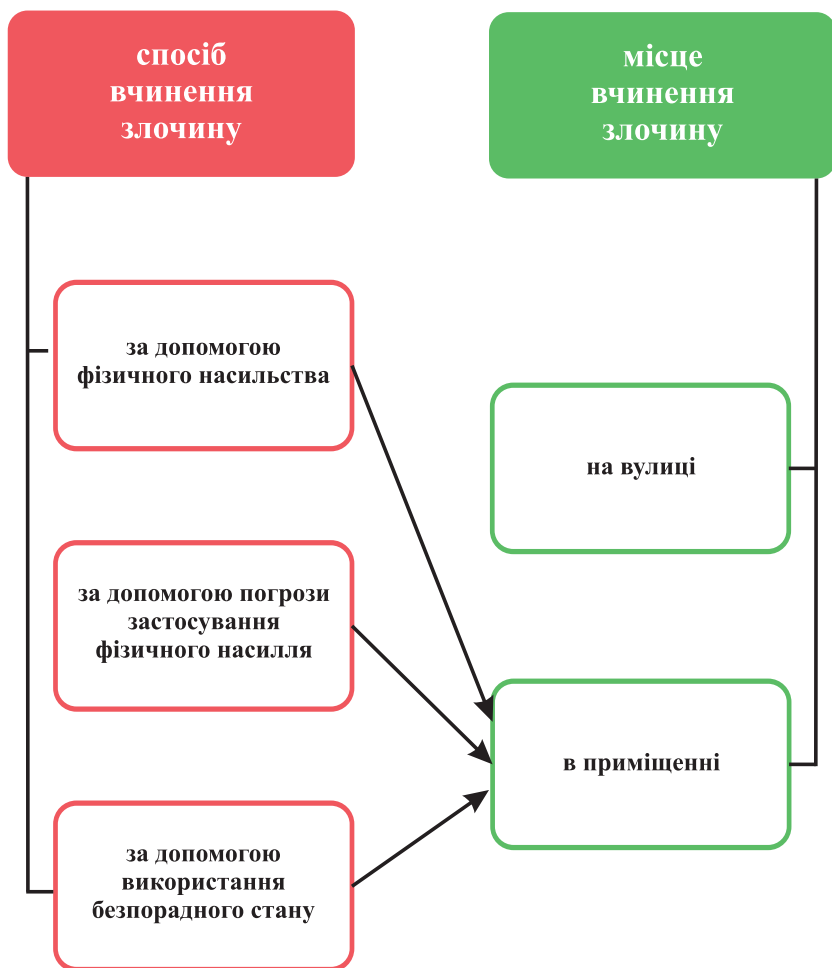
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ – СЛІДОВА КАРТИНА»

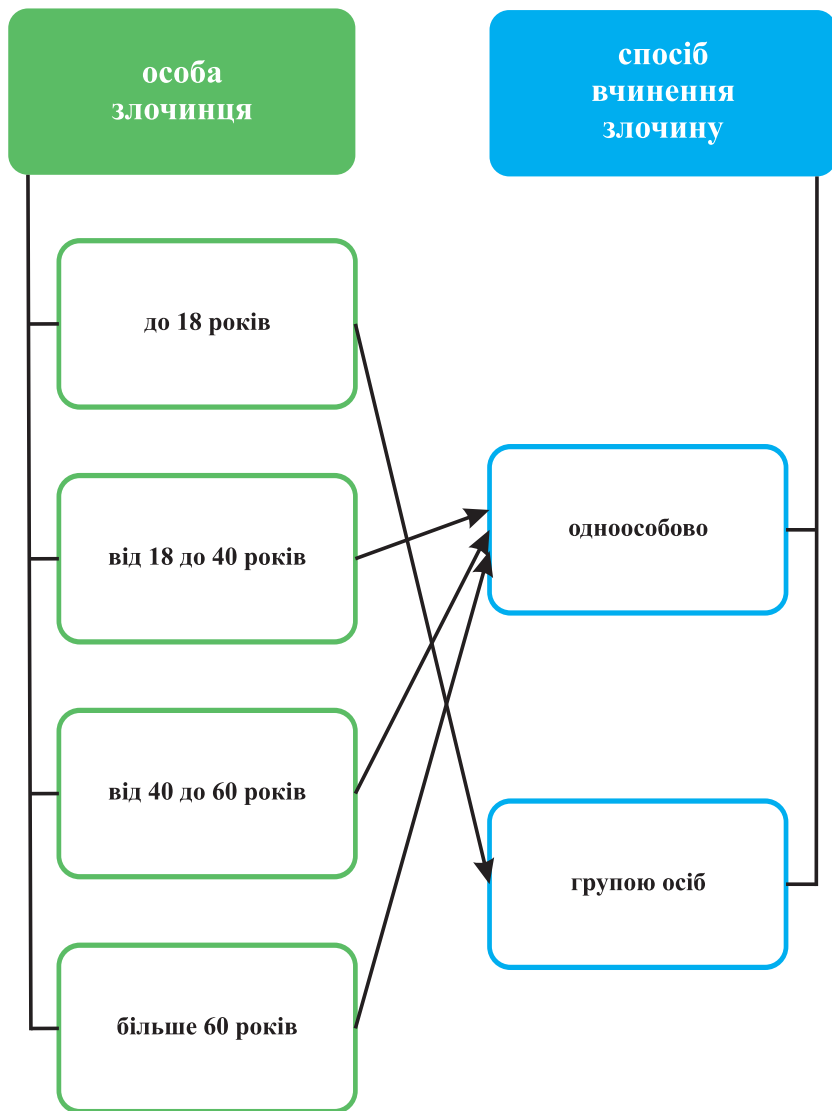
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ – ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО»

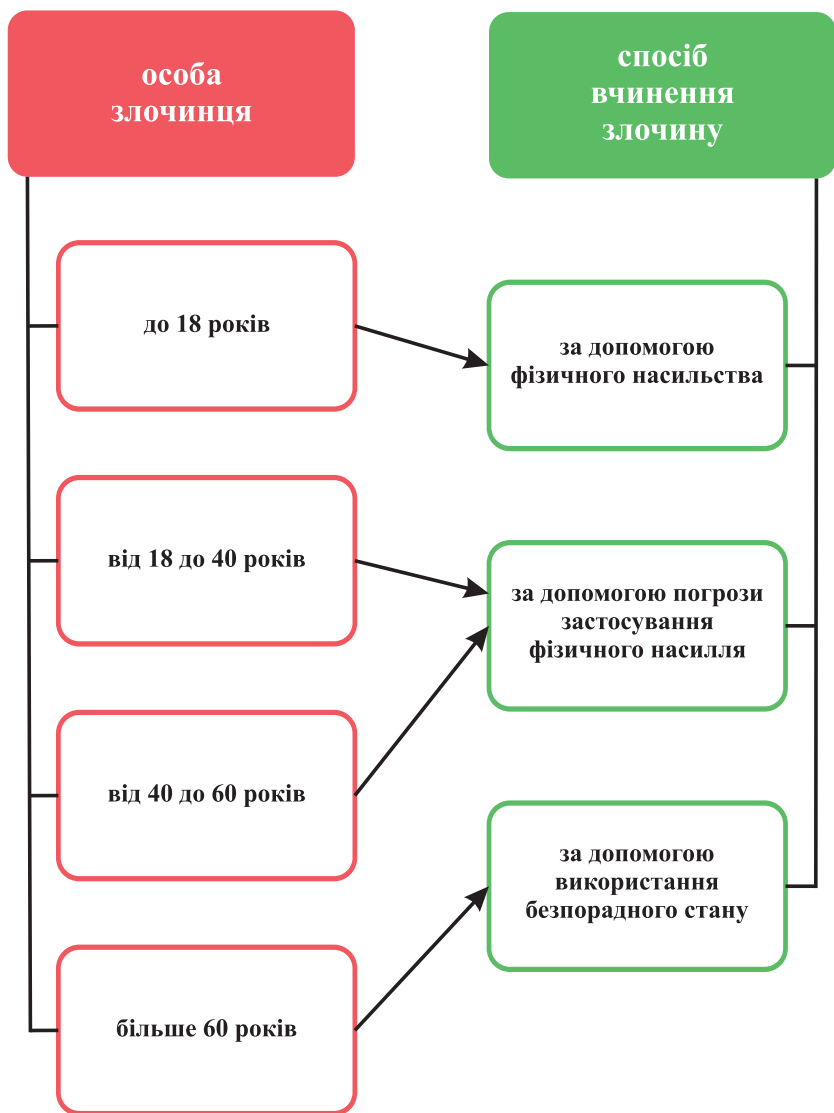

**КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК «СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ –
МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ»**

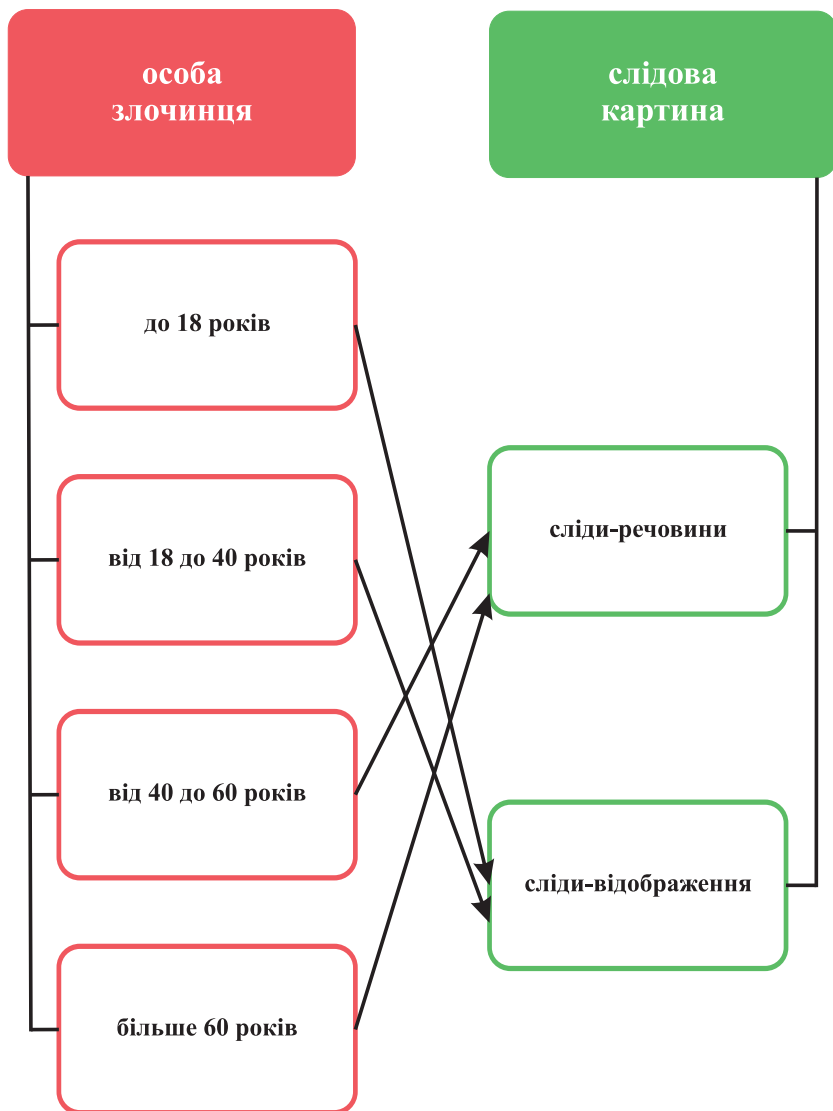

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ – СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ»

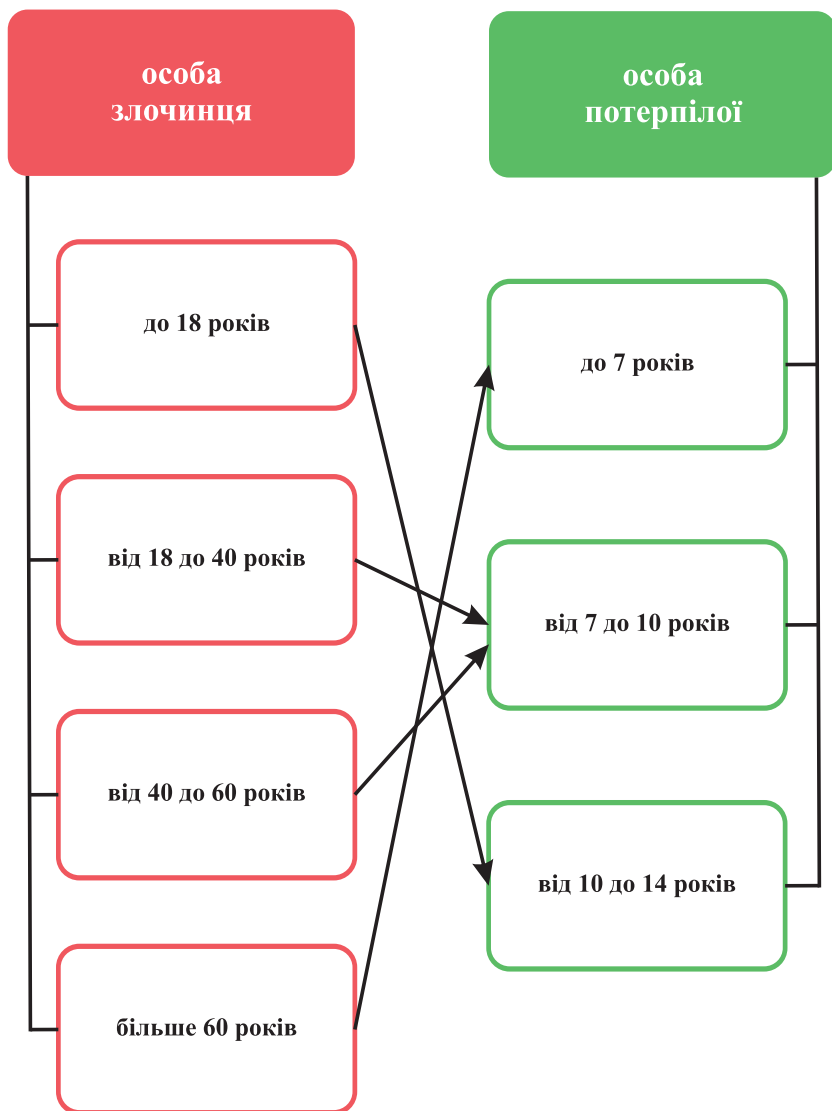

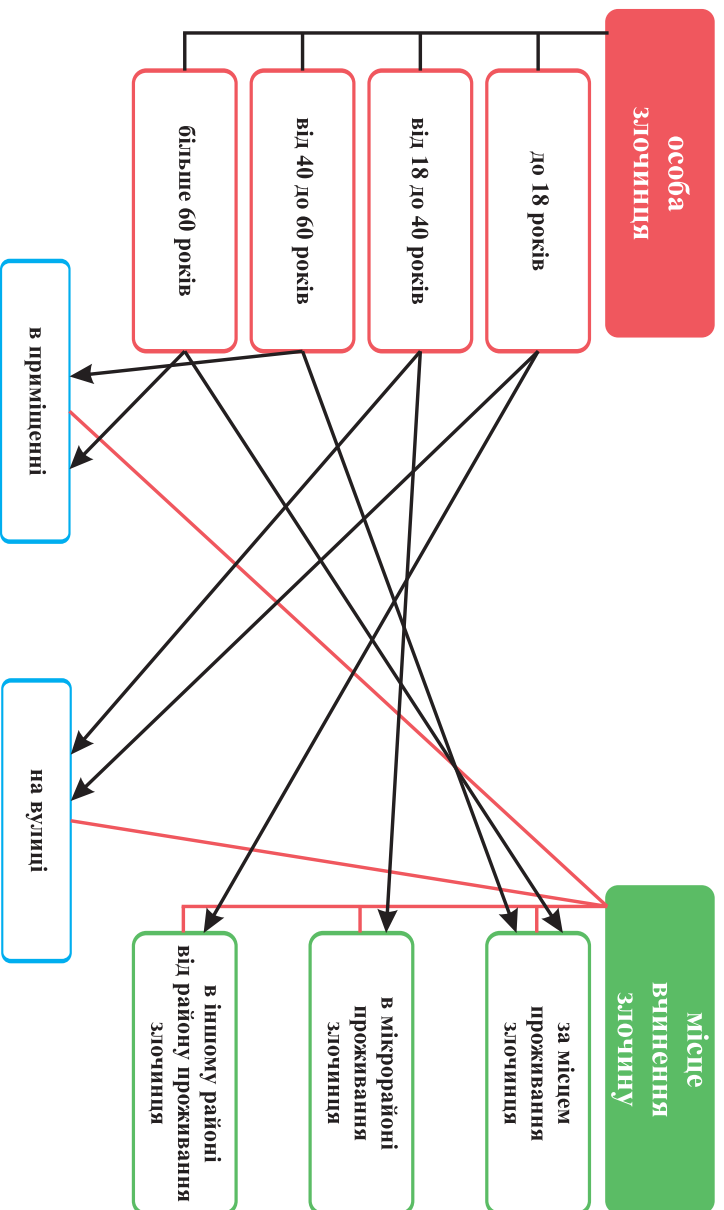
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ – СЛІДОВА КАРТИНА»

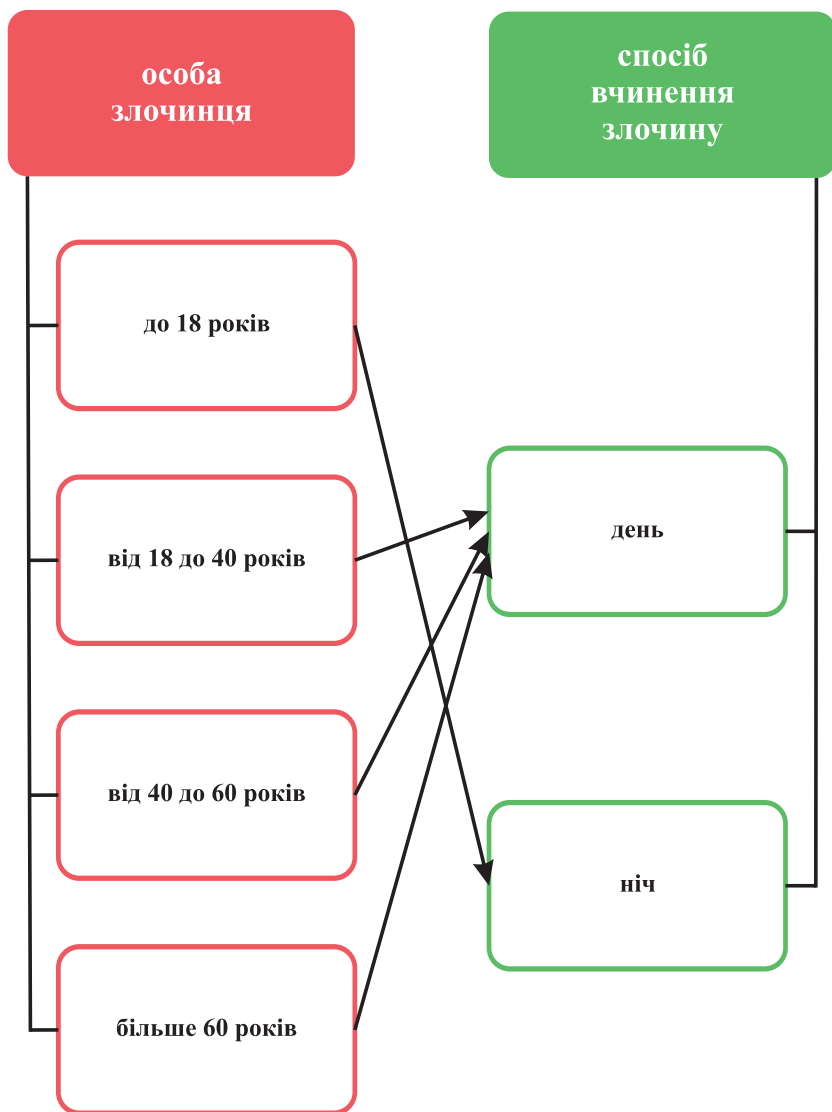
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«ВІК ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ – ВІК ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО»

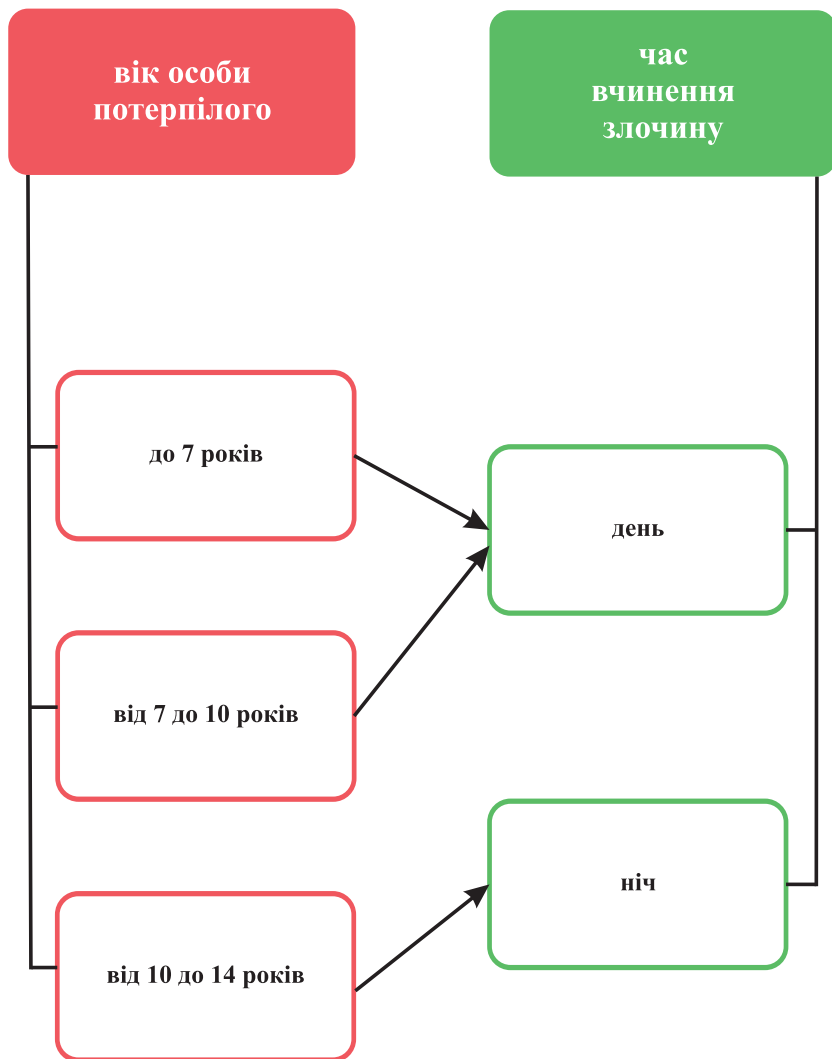
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК «ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ – МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ»

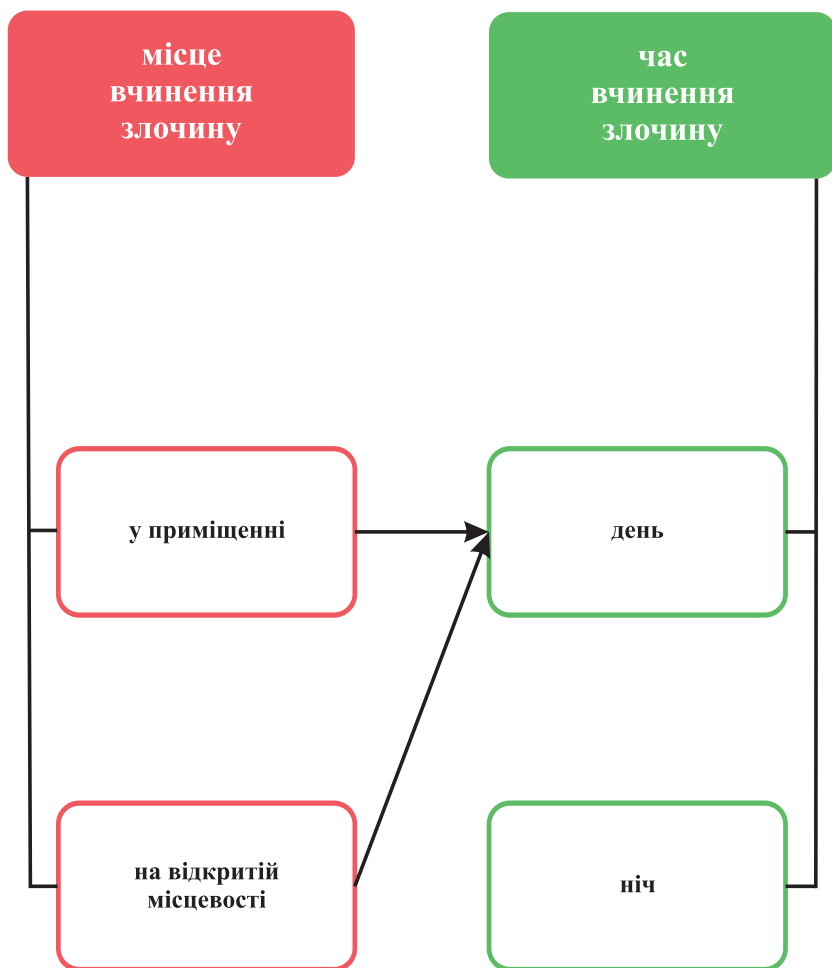
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«ВІК ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО – ЧАС ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ»

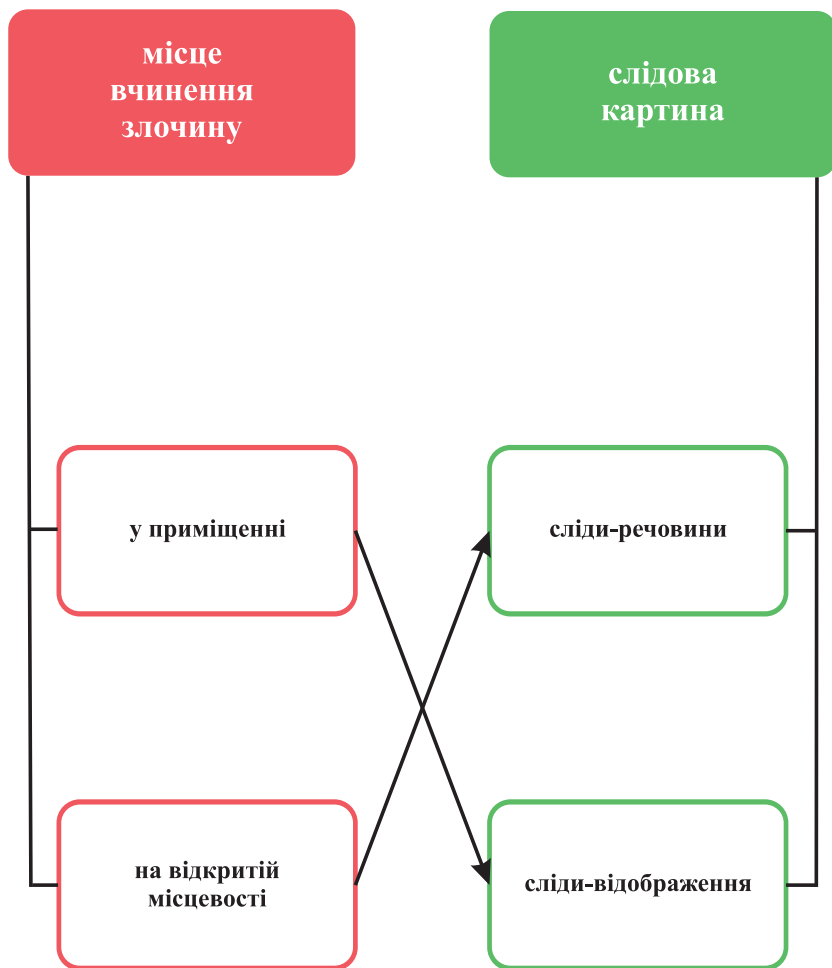
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ – ЧАС ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ»

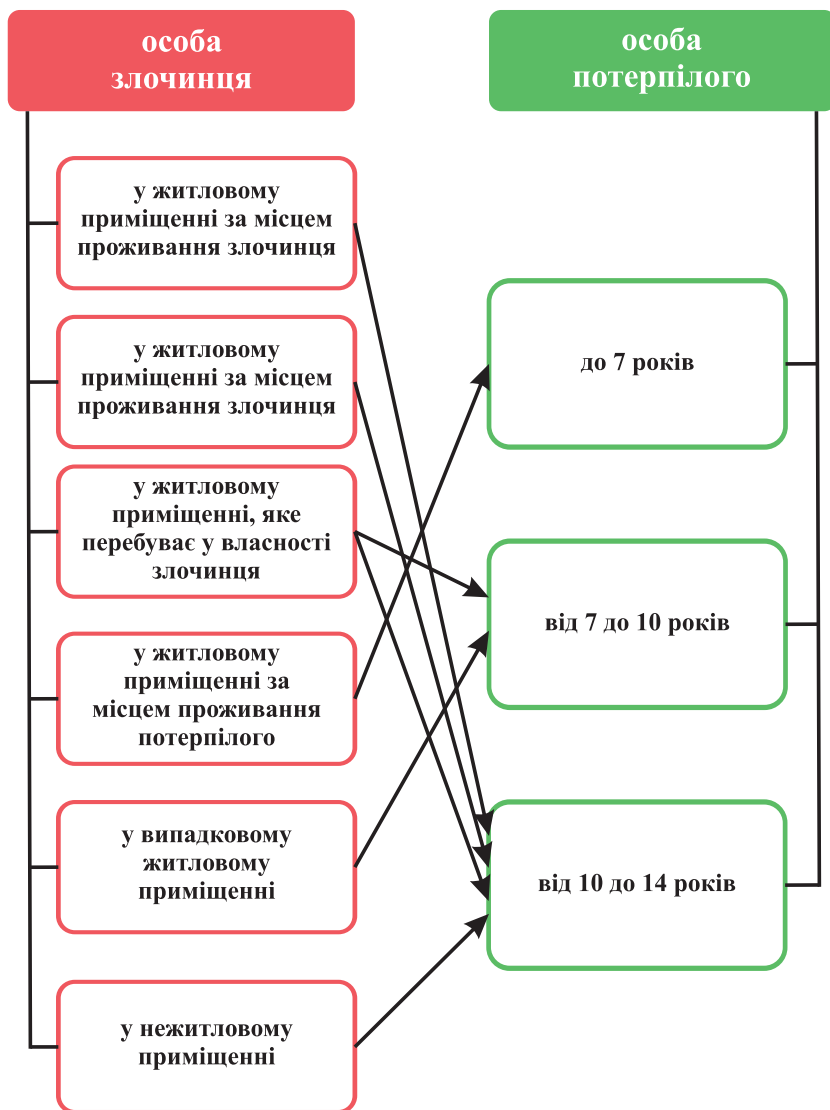
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ – ЧАС ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ»

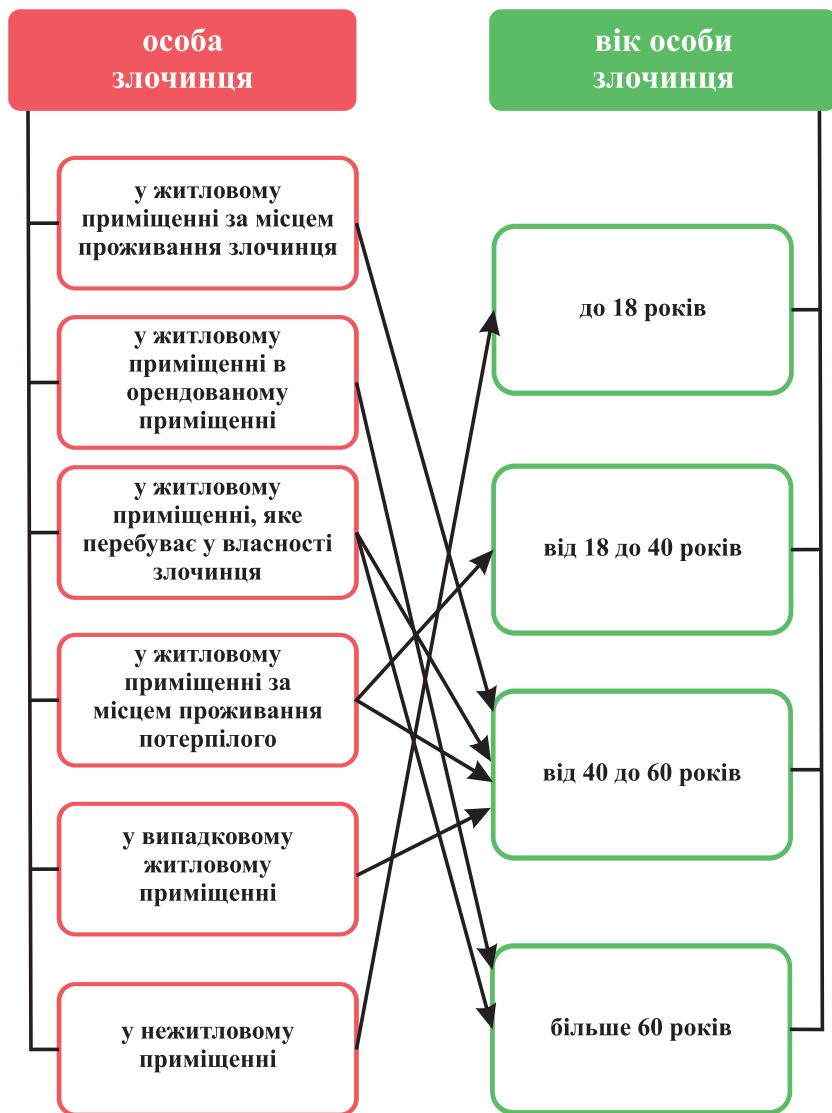
КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК
«МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ — СЛІДОВА КАРТИНА»

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК «МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ
ЗЛОЧИНУ — ВІК ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО»

**КОРЕЛЯЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК «МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ
ЗЛОЧИНУ — ВІК ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ»**

Підписано до друку 25.07.2018.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 18,25. Обл.-видавн. арк. 16,97.
Наклад 50 прим. Зам. № 4953(1).

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000,
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: tvoru@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>